

Ρατσισμός και διακρίσεις στην Ελλάδα σήμερα

Αντώνης Γαζάκης

Δέσποινα Συρρή

Ανδρέας Τάκης

Περιεχόμενα

I. Εισαγωγή

II. Το θεσμικό πλαίσιο για τη καταπολέμηση του ρατσισμού στην Ελλάδα σήμερα

Το συνταγματικό υπόβαθρο

Οι διεθνείς δεσμεύσεις

Ο λεγόμενος “αντιρατσιστικός” νόμος

Ευρωπαϊκές στρατηγικές κατά του ρατσισμού και ο νόμος κατά των διακρίσεων

Η διερεύνηση του ρατσιστικού κινήτρου

III. Η ρατσιστική πράξη στο πραγματολογικό της συγκείμενο

Από τις παλιές εθνοθρησκευτικές προκαταλήψεις στη σύγχρονη ρατσιστική μισαλλοδοξία

Στοιχειοθετώντας τον ρατσισμό και τη ρατσιστική βία στην Ελλάδα

Η εστίαση των ρατσιστικών φαινομένων στον πληθυσμό των αλλοδαπών και το μερίδιο ευθύνης του κράτους

Ρατσισμός και ξενοφοβία στον δημόσιο λόγο και τα ΜΜΕ

Ρατσισμός και διακρίσεις στην ελληνική εκπαίδευση

Πρωτοβουλίες για την καταπολέμηση του ρατσισμού

III. Μια αποτίμηση της ικανότητας του ελληνικού νομικού συστήματος να καταπολεμήσει τα ρατσιστικά φαινόμενα

Η (μη) εφαρμογή “αντιρατσιστικού” νόμου

Ο νόμος για την ίση μεταχείριση και η αδυναμία του να αγγίξει την πραγματικότητα των διακρίσεων

Το ρατσιστικό κίνητρο και η ενεργοποίηση της ποινικής μηχανής

Είναι αναγκαίος ο νέος “αντιρατσιστικός” νόμος της κυβέρνησης;

IV. Προτάσεις

Διακρίσεις

Μετανάστευση

Εκπαίδευση

Σημείωση

Κατά τη κατάθεση της παρούσας έκθεσης, τα νέα για νέα κρούσματα ρατσιστικής βίας σε όλη τη χώρα, τόσο στην Καλλιθέα Αττικής όσο και στη Σκάλα Λακωνίας, περιστατικών που περιέχουν όλα τα γνωρίσματα που περιγράφονται στην έκθεση, αποδεικνύουν ότι, παρά τις εξαγγελίες των ιθυνόντων, η ρατσιστική βία στη Ελλάδα καλά κρατεί.¹

¹ <http://www.thepressproject.gr/article/65391/Agria-ratsistiki-epithesi-stin-Kallithea>, <http://tvxs.gr/news/topikaneia/deyteri-manolada-anti-gia-mistho-pairnoyn-syllipseis-oi-metanastes-stin-skala-lakoni>, πρόσβαση 9 Ιουλίου 2014.

I. Εισαγωγή

Στη σαραντάχρονη πορεία της μέχρι σήμερα η Ελληνική Δημοκρατία δεν ήταν σε θέση να διεκδικήσει δάφνες σοβαρών επιδόσεων στη προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Αυτό άλλωστε πιστοποιείται από τον μακρύ κατάλογο των καταδικών της χώρας από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, αλλά και τον κατάλογο των καταδικαστικών αποφάσεων που οι αρχές της εξακολουθούν να μην εφαρμόζουν. Επιπλέον, δεν ήταν και τόσο σπάνιο μέχρι σήμερα το φαινόμενο ορισμένες θέσεις της χώρας μας σε διμερή ζητήματα να στιγματίζονται από εγχώριους και διεθνείς πολιτικούς παράγοντες ως υπερβαλλόντως προσκολλημένες σε μια παραδοσιακή εθνοκεντρική, αν όχι εθνικιστική, αυτοαντίληψη.

Ωστόσο, παρά τα προβλήματα αυτά, δύσκολα θα μπορούσε μέχρι προσφάτως να φανταστεί κανείς την Ελλάδα ως μια χώρα η κοινωνική ζωή της οποίας διαπνέεται από ισχυρές τάσεις μισαλλοδοξίας και ρατσισμού. Γι' αυτό και μέχρι και πριν από ένα χρόνο ακόμη, οι ελληνικές κυβερνήσεις ήταν σε θέση να απορρίπτουν μετά βδελυγμίας το ενδεχόμενο να υπάρξει πρόβλημα ρατσισμού στη χώρα, επικαλούμενες το τετριμμένο από την υπερβολική χρήση επιχείρημα των “μεμονωμένων περιπτώσεων”. Στον πανηγυρικό του λόγο για την παγκόσμια ημέρα κατά του ρατσισμού, την 21η Μαρτίου, για το 2012, ο Πρωθυπουργός υπογράμμισε χαρακτηριστικά ότι “σήμερα ελάχιστες μεμονωμένες φωνές προσπαθούν να αναβιώσουν το ρατσισμό και τον αντισημιτισμό. Μπορεί να είναι λίγοι. Μπορεί να είναι λιγότεροι απ’ ότι σε άλλες δυτικές κοινωνίες. Αλλά και λίγοι προσβάλλουν..... Γιατί “ρατσισμός είναι πράγμα άγνωστο στο DNA του Έλληνα Αλλά γιατί δεν το θέλουν οι Έλληνες. Γιατί δεν τους το επιτρέπει η παράδοσή τους. Γιατί υπάρχουν πολύ ισχυρά αντισώματα στο DNA μας, στο γονίδιο μας, που πολεμούν αυτόν τον «ιό».(sic)”².

Από το Σεπτέμβριο όμως του 2012 η εικόνα αυτή άλλαξε εκ πρώτης όψεως τουλάχιστον δραστικά. Η δολοφονία του άτυχου Παύλου Φύσσα, ενός -δεν θα πρέπει να το ξεχνάμε- Έλληνα πολίτη, από μέλη της Χρυσής Αυγής, έγινε η αφορμή για μια άνευ προηγουμένου κινητοποίηση των μηχανισμών ποινικής καταστολής, κατόπιν παραγγελίας του Υπουργού Δικαιοσύνης και σχετικού πορίσματος του Αρείου Πάγου, για τη καταπολέμηση των συστηματικών εγκληματικών ενεργειών των μελών του εν λόγω πολιτικού κόμματος, που φέρονται, κατά το κατηγορητήριο, να ενεργούσαν ως μέλη εγκληματικής οργάνωσης κατά την έννοια του άρθρου 187 ΠΚ με βάση προδιαγεγραμμένο σχέδιο και εντολές προερχόμενες από την ηγεσία της κομματικής ιεραρχίας. Η κινητοποίηση αυτή βέβαια εξ αρχής δημιούργησε σοβαρές υπόνοιες ότι παρά το κατ' αρχήν δικαιολογημένο και επιβεβλημένο αυτής, οφειλόταν πολύ λιγότερο στο πραγματικό γεγονός της εγκληματικής δραστηριοποίησης τμημάτων της

² <http://www.primeminister.gov.gr/2013/03/17/10133>.

εγχώριας άκρας δεξιάς σε βάρος αλλοδαπών και ημεδαπών με δεδηλωμένο κίνητρο τη μισαλλοδοξία, και πολύ περισσότερο στην ανάγκη να ανακοπεί, χάρη σε έναν καταγινισμό τηλεοπτικών εικόνων των σιδηροδέσμιων ηθικών αυτουργών – πολιτικής ηγεσίας της ΧΑ, η αύξουσα εκλογική επιρροή του εν λόγω κόμματος στο παραδοσιακό ακροατήριο του βασικού εταίρου της παρούσας συγκυβέρνησης. Άλλωστε, πολλά από τα αδικήματα για τα οποία διώκονται σήμερα στελέχη και μέλη της Χρυσής Αυγής, ιδίως μάλιστα σε βάρος αλλοδαπών, είχαν τελεστεί και απασχολήσει τη δημοσιότητα έως και ενάμιση χρόνο πριν την κινητοποίηση της ποινικής δικαιοσύνης, χωρίς να έχει σχεδόν μέχρι τότε υπάρξει η παραμικρή αντίδραση αστυνομίας ή εισαγγελικής αρχής. Έκτοτε ωστόσο έχουν συλληφθεί και διωχθεί ποινικά και τεθεί προσωρινά υπό κράτηση ή υπό περιοριστικούς της ελευθερίας τους όρους το σύνολο σχεδόν της κοινοβουλευτικής ομάδας της Χρυσής Αυγής, καθώς και δεκάδες στελέχη της στενής κομματικής οργάνωσης, είτε ως αυτουργοί κακουργημάτων σε βάρος της ζωής και της σωματικής ακεραιότητας, είτε ως μέλη εγκληματικής οργάνωσης. Παράλληλα, αξιοσημείωτος αριθμός αστυνομικών υπαλλήλων έχει αποπεμφθεί από την υπηρεσία ή τελεί υπό πειθαρχική διερεύνηση λόγω των σχέσεων που διατηρούσαν με ή και την συμμετοχή τους στον συγκεκριμένο πολιτικό σχηματισμό, υποβοηθώντας συχνά στο πλαίσιο της υπηρεσίας τους τις εγκληματικές δραστηριότητες των μελών του.

Το εν λόγω “ξέσπασμα” του επίσημου μηχανισμού ποινικής καταστολής σε βάρος οργανωμένων ρατσιστικών ομάδων είχε κατ’ αρχάς το ανακουφιστικό αποτέλεσμα να μειωθούν δραστικά τα οργανωμένα επεισόδια ρατσιστικής πρόκλησης και ιδίως ρατσιστικής βίας σε μέλη ευάλωτων ομάδων, ιδίως αλλοδαπών και Ρομά, χωρίς αυτά όμως να εκλείψουν πλήρως. Αντίθετα, αυτά επανεμφανίζονται με την ευκαιρία πανηγυρικών εκδηλώσεων του κόμματος συνήθως δε σε συνάφεια με τις εξελισσόμενες δίκες. Εκεί όμως που η κυβερνητική επιλογή του τελευταίου έτους για αποφασιστική καταστολή δια του ποινικού νόμου των δραστηριοτήτων της Χρυσής Αυγής φαίνεται να μην έχει αποδώσει καθόλου τα αναμενόμενα από τους εμπνευστές της αποτελέσματα είναι ακριβώς η γοητεία που ασκούν στο πολιτικό σώμα των Ελλήνων τα ρατσιστικά και ανοιχτά ναζιστικά ιδεολογήματα που το κόμμα αυτό προγραμματικά προβάλλει. Παρά τις όποιες περί του αντιθέτου προσδοκίες, στην πρόσφατη τριπλή εκλογική αναμέτρηση των ευρωεκλογών, περιφερειακών και δημοτικών εκλογών, η Χρυσή Αυγή όχι μόνο δεν υπέστη εκλογική ζημία σε σχέση με τα υψηλά ποσοστά ψήφων που κέρδισε πανελλαδικά στις δύο εκλογικές αναμετρήσεις του 2012, αλλά και βελτίωσε ουσιαδώς αυτά τα τελευταία αναδεικνυόμενη τρίτο κόμμα στις ευρωεκλογές, αποσπώντας διψήφια ποσοστά σε πολλές επαρχιακές πόλεις, αλλά και στην ύπαιθρο και, κυρίως, συγκεντρώνοντας ένα ποσοστό 16% στο Δήμο της Αθήνας.

Οι εξελίξεις αυτές καταδεικνύουν και στους πιο δύσπιστους ότι το ρατσιστικό φαινόμενο δεν είναι απλώς μια εγκληματική εκδήλωση, ώστε να μπορεί να καταπολεμηθεί -μόνο- με τα μέσα του ποινικού νόμου. Αποτελεί πριν απ’ όλα μια γενικότερη κοσμοαντίληψη με συγκεκριμένο

ιδεολογικό περιεχόμενο. Και οι συμπεριφορές που στιγματίζουμε και τιμωρούμε ως εγκληματικές απορρέουν πρακτικά ως συμπεράσματα τέτοιων αντιλήψεων. Αυτό το στοιχείο, σε μια δημοκρατία που τουλάχιστον σέβεται τον εαυτό της, θέτει ορισμένα όρια στον τρόπο με τον οποίο μπορεί ο ρατσισμός να καταπολεμηθεί, καθότι συνδέεται εν τέλει με βασικές ελευθερίες που ανεχόμαστε να ασκεί και ο μη ανεκτικός, τον λόγο και τη πολιτική συμμετοχή. Από την άλλη πλευρά όμως το ίδιο στοιχείο καθιστά σαφές πως ο ρατσισμός μπορεί να διατρέχει και να διαπνέει σειρά από διάχυτες και καθημερινές πρακτικές που οικοδομούν τη καθημερινότητα της κοινωνικής ζωής. Παρά τον σοκαριστικό συμβολισμό της και την οδύνη, φυσική και ψυχική που προκαλεί, η ρατσιστική βία αποτελεί μια όψη και μόνον του ρατσιστικού φαινομένου. Γιατί οι συνηθέστερες και εν τέλει κοινωνικά πιο επώδυνες εκδηλώσεις του βρίσκονται στις καθημερινές μειώσεις και ταπεινώσεις στις οποίες μια κοινωνία ενδέχεται να υποβάλλει μέλη της για τον λόγο και μόνον του ανήκειν τους σε ορισμένη κοινωνική ομάδα, είτε πρόκειται για μια κοινότητα αγαθού, όπως μια θρησκευτική ή εθνική μειονότητα, είτε για μια κοινότητα τύχης (λ.χ. λόγω σωματικής αναπηρίας). Οι ταπεινές και διάχυτες αυτές εκδοχές του ρατσιστικού φαινομένου κωδικοποιούνται ως διακρίσεις, ως η δυσμενέστερη ή λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση η οποία επιφυλάσσεται σε κάποιον λόγω της εθνικής ή φυλετικής καταγωγής του, των θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, της ταυτότητας φύλου, κ.ο.κ. Ωστόσο, και η ρατσιστική βία και οι διακρίσεις συμμερίζονται την ίδια δομή: αδικούν με τον ιδιαίτερο τρόπο τους τα θύματά τους, αλλά δεν το κάνουν συμπτωματικά, από προσωπική εμπάθεια ή ιδιοτέλεια. Το κάνουν επειδή υποτιμούν ή και ολότελα αρνούνται κάθε αξία στο πρόσωπο των φορέων ορισμένης συλλογικής ταυτότητας. Αυτή η ανοικτή απόρριψη της καθολικής αξίας του ανθρώπου, ο σεβασμός της οποίας κείται στο κανονιστικό υπόβαθρο των δημοκρατιών, αποτελεί και το διαζόντως απεχθές στοιχείο του ρατσισμού, τόσο ηθικά όσο και πολιτικά. Η ρατσιστική βία λοιπόν αποτελεί απλώς μια κορύφωση σύνθετων συλλογικών στάσεων που προϋφίστανται διάχυτες και δημιουργούν ένα κλίμα αποενοχοποίησης εκδηλώσεων λεκτικών αρχικά ή και φυσικής βίας στη συνέχεια σε βάρος κάποιου που είναι διαφορετικός και για αυτό κατώτερος. Τέτοιο κλίμα αποενοχοποίησης που επωάζει τη ρατσιστική συμπεριφορά συνιστά κατ' εξοχήν το κλίμα μόνιμης και γενικότερης επισφάλειας των δικαιωμάτων για περισσότερες κατηγορίες προσώπων που φαίνεται να έχει εγκατασταθεί τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα.

Ο σεβασμός των δικαιωμάτων στην Ελλάδα τίθεται σοβαρά υπό αμφισβήτηση. Η αύξηση των διακρίσεων και του ρατσισμού αποτελεί μέρος της κρίσης στην Ελλάδα και απειλή για τη δημοκρατία στη χώρα. Η ρατσιστική βία έχει αυξηθεί δραματικά και οι μειονότητες και άλλες ευάλωτες ομάδες αντιμετωπίζουν τον κοινωνικό αποκλεισμό και πολλαπλές διακρίσεις. Η σοβαρότητα του προβλήματος έχει επεκταθεί με τη λαίλαπα της οικονομικής κρίσης, δημιουργώντας ένα τρομακτικό ξενοφοβικό και αντιμεταναστευτικό κλίμα, με τους εκλεγμένους βουλευτές του κόμματος της ακροδεξιάς να ανακηρύσσουν την Ελλάδα σε πόλεμο με τους μετανάστες. Η Ελλάδα παραμένει το κύριο σημείο εισόδου στην Ευρωπαϊκή

Ένωση για χιλιάδες ξένους, τόσο πρόσφυγες όσο και μετανάστες, οι οποίοι εισέρχονται στη χώρα σε μικτές μεταναστευτικές ροές. Επίσης είναι η χώρα μεγάλου αριθμού Ρομά. Ακόμη πολλαπλές διακρίσεις αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία, η κοινότητα ΛΟΑΤ και πολλές άλλες ομάδες, κυρίως στην απασχόληση. Διεθνείς και εθνικοί οργανισμοί ανθρωπίνων δικαιωμάτων έχουν εκφράσει ανησυχίες για την κατάσταση. Η ανταπόκριση της πολιτείας παραμένει όμως ανεπαρκής. Ο επίτροπος για τα ανθρώπινα δικαιώματα του Συμβουλίου της Ευρώπης, Νιλς Μούιζνιεκς, ο οποίος βρέθηκε στην Αθήνα στα τέλη Ιανουαρίου 2013³, μίλησε για την απειλή του ρατσισμού απέναντι στην ελληνική Δημοκρατία, ενώ ζήτησε διώξεις για τους θύτες των ρατσιστικών επιθέσεων, τους αστυνομικούς που παραβαίνουν το καθήκον τους, αλλά και τα μέλη της Χρυσής Αυγής που προβαίνουν σε επιθέσεις μίσους.

Η καλλιέργεια της ξενοφοβίας, η εχθρότητα και η επίδειξη πυγμής απέναντι στους αδύναμους, και πρώτα απ' όλα τους μετανάστες, η μισαλλοδοξία, πατάει γερά σε φόβους που ογκώνονται στις συνθήκες της κρίσης, της δυστυχίας και της ανασφάλειας, προσφέρει εύκολες λύσεις, βεβαιότητες και συναίνεση. Βιαιοπραγίες, κυρίως κατά μεταναστών αλλά και άλλων ομάδων, μαζικές επιχειρήσεις-σκούπα, όπως ο «Ξένιος Δίας», καταγγελίες από διεθνείς οργανισμούς για την καταπάτηση των δικαιωμάτων ευπαθών ομάδων, Τάγματα Εφόδου και απαγόρευση εισόδου σε θέατρα, αποτελούν μέρος της καθημερινότητας στην Ελλάδα. Ο ρατσισμός και οι διακρίσεις μετατράπηκαν σε καθημερινές συζητήσεις, στις εφημερίδες και στα social media. Η ανοχή και ακόμα και η υποστήριξη προς κόμματα της ακροδεξιάς που συνηγορούν και διαδίδουν ενεργά ρατσιστικές απόψεις και πολιτικές αυξάνεται, όπως στοιχειοθετείται από την περίπτωση της Χρυσής Αυγής.⁴

3 Επίτροπος για τα ανθρώπινα δικαιώματα: Σοβαρά κρούσματα ρατσισμού από Χρυσή Αυγή και αστυνομία, <http://www.iefimerida.gr/news/100315/%CE%B5%CF%80%CE%AF%CF%84%CF%81%CE%BF%CF%80%CE%BF%CF%82-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B1-%CE%B1%CE%BD%CE%B8%CF%81%CF%8E%CF%80%CE%B9%CE%BD%CE%B1-%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%8E%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1-%CE%B2%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%AD%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%83%CF%84%CE%B5%CE%BB%CE%AD%CF%87%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%87%CF%81%CF%85%CF%83%CE%AE%CF%82-%CE%B1%CF%85%CE%B3%CE%AE%CF%82-%CE%B5%CE%AF%CE%BD%CE%B1%CE%B9-%CF%85%CF%80%CE%B5%CF%8D%CE%B8>, πρόσβαση 29 Ιουνίου 2014

4 Το πόρισμα των εφετών ανακριτριών για τη Χρυσή Αυγή, με το οποίο ζητείται η άρση της ασυλίας όλων των βουλευτών της ναζιστικής οργάνωσης, <http://jailgoldendawn.wordpress.com/2014/02/23/%CF%84%CE%BF-%CF%80%CF%8C%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%BA%CF%81%CE%B9%CF%84%CF%81%CE%B9%CF%8E%CE%BD-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7-%CF%87%CF%81%CF%85%CF%83/>, πρόσβαση 3 Ιουλίου 2014

Τί έγινε λοιπόν και φτάσαμε ως εδώ? Δεν είχαμε άραγε νομοθεσία ικανή να προστατέψει τα δικαιώματα των αδυνάτων; Μήπως θα πρέπει να αποδώσουμε την ευθύνη για την όξυνση αυτή στην οικονομική κρίση; Ή μήπως χαρακτηρίζει πράγματι την ελληνική κοινωνία μια ανοχή προς το ρατσισμό; Ξεκινάει στο σχολείο και την οικογένεια και στην κοινωνία; Είναι επακόλουθα της κρίσης οι διακρίσεις και ο ρατσισμός ή είναι μια πτυχή της εδραιωμένης κοινωνικής ζωής που απλώς ξεσκεπάστηκε σε αυτή τη δύσκολη συγκυρία; Μπορεί άραγε να γίνει κάτι για να αντιστραφεί η τάση αυτή;

Στις παρακάτω σελίδες θα γίνει προσπάθεια να αναζητηθούν κάποιες απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά. Για τον σκοπό αυτό, θα σκιαγραφηθεί αρχικά το νομοθετικό οπλοστάσιο που διαθέτει η ελληνική έννομη τάξη για τη καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων. Στη συνέχεια, θα επιχειρηθεί μια αποτύπωση της πραγματικής κατάστασης της προστασίας των δικαιωμάτων από ρατσιστικές προσβολές με βάση ιδίως πραγματολογικό υλικό και εκθέσεις που έχουν δημοσιευτεί σχετικά τα δύο τελευταία χρόνια. Στο πλαίσιο της διερεύνησης αυτής θα αναδειχθούν ως κρίσιμα, εκτός από τη στάση των αστυνομικών και δικαστικών αρχών, το πεδίο της δημόσιας επικοινωνίας και, κυρίως, αυτό της εκπαίδευσης. Έτσι, θα καταστεί δυνατόν υπό το φως του υλικού αυτού να αποτιμηθεί η ικανότητα του Ελληνικού κράτους να αντιτάξει μια αποτελεσματική στρατηγική κατά της εξάπλωσης των ρατσιστικών και διακρισιακών φαινομένων. Η παρούσα έκθεση θα καταλήξει έτσι σε μια δέσμη ιδεών και προτάσεων για τις κατευθύνσεις που θα ήταν αναγκαίο να ακολουθήσει εφ' εξής η κινητοποίηση των θεσμικών μηχανισμών και της κοινωνίας των πολιτών στην Ελλάδα για την ανάσχεση της ρατσιστικής απειλής σήμερα.

II. Το θεσμικό πλαίσιο για τη καταπολέμηση του ρατσισμού στην Ελλάδα σήμερα

Αποτελεί συνήθη αντίδραση πολλών παραγόντων της πολιτικής ζωής στην Ελλάδα, όταν αποδεικνύεται καθ' οιονδήποτε τρόπο η ύπαρξη κάποιου σοβαρού και επώδυνου προβλήματος, όπως εν προκειμένω η ανησυχητική άνοδος και διάχυση ρατσιστικών φαινομένων στη χώρα, να αποζητούν την άμεση αντιμετώπισή του με νομοθετικά μέτρα που υποτίθεται θα το καταπολεμούν αποτελεσματικά. Έτσι άλλωστε μπορούν να παρακάμψουν πρόσκαιρα έστω τη μομφή της αδράνειας μεταθέτοντας όμως στη πράξη τη λήψη συγκεκριμένων αποφάσεων και, κυρίως την υλοποίηση του νέου πλαισίου και πάλι στο μέλλον. Υπονοείται έτσι σταθερά ότι το υφιστάμενο νομικό πλαίσιο είναι ανεπαρκές, γιατί, αλλιώς, αν δηλαδή ήταν επαρκές, δεν θα υπήρχε λόγος να φτάσει το πράγμα ως εδώ. Ωστόσο, δύσκολα θα μπορούσε να θεωρηθεί κανείς την ελληνική έννομη τάξη μη εξοπλισμένη απέναντι στο ρατσιστικό φαινόμενο, τουλάχιστον αν συγκρίνει κανείς τα θεσμικά εργαλεία που διαθέτει,

θεωρητικά τουλάχιστον, με αυτά πολλών άλλων δυτικών δημοκρατιών και μάλιστα μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Επισημάνθηκε παραπάνω ότι ο ρατσισμός, ως κοινωνικό φαινόμενο και, κυρίως, κοινωνική πρακτική εκδηλώνεται με μια απέραντη ποικιλία τύπων προσωπικής και συλλογικής στάσης απέναντι στους άλλους. Κοινή συνισταμένη ωστόσο όλων αυτών των μορφών είναι το ότι προκαλούν, επιφέρουν, απειλούν ή και συνιστούν οι ίδιες κάποιο δεινό ή δυσμενή μεταχείριση κάποιου ή κάποιων προσώπων για μόνο τον λόγο ότι είναι διαφορετικοί/διαφορετικές, δηλαδή λόγω του ανήκουν τους σε μια ομάδα εθνικά, φυλετικά, θρησκευτικά. κ.ο.κ.. διακριτή από αυτή στην οποία ανήκει ο υιοθετών τέτοια στάση. Αυτό, όπως επισημάνθηκε, φαίνεται καταρχήν προβληματικό από τη σκοπιά της αρχής της ίσης μεταχείρισης. Το να επιφυλάσσεις όμως δυσμενή μεταχείριση οιασδήποτε μορφής σε κάποιους απλά και μόνο για κάτι που είναι, για κάποιο στοιχείο της ταυτότητάς τους, αποτελεί μια σοβαρή κλιμάκωση σε σχέση με το να μεταχειριστείς κάποιον άδικα κάποια στιγμή. Το βαθύτερο και πλέον προβληματικό στοιχείο στο ρατσιστικό φαινόμενο είναι ότι τέτοιες στάσεις ή μορφές μεταχείρισης υποτιμούν ή και ολοκληρωτικά αρνούνται στο πρόσωπο των θυμάτων τους αυτή την ίδια την ιδιότητα αυτών ως φορέων ανθρώπινης αξιοπρέπειας επ' ίσοις όροις με κάθε άλλο πρόσωπο.

Το συνταγματικό υπόβαθρο

Από τη σκοπιά αυτή το ισχύον Σύνταγμα της Ελληνικής Δημοκρατίας είναι κατ' αρχήν ξεκάθαρο στην προσήλωσή του σε αρχές ριζικά ασυμβίβαστες με τον ρατσισμό. Ήδη με το άρθρο 2 παρ. 1 αναγορεύει σε πρωταρχικό καθήκον των οργάνων του κράτους τη προστασία και σεβασμό της αξίας του ανθρώπου, ενώ με το άρθρο 5 παρ. 1 αναγνωρίζει πανηγυρικά στον καθένα ένα θεμελιώδες δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα τη προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή, στο πλαίσιο που ορίζουν το Σύνταγμα, τα δικαιώματα των άλλων και τα χρηστά ήθη. Η παρ. 5 του ίδιου άρθρου εγγυάται στον καθένα απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας, χωρίς διάκριση, εθνικότητας, φυλής γλώσσας και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων, ενώ τα υπόλοιπα άρθρα του κεφαλαίου αυτού κατοχυρώνουν επίσης στο πρόσωπο του καθενός μια σειρά από θεμελιώδη δικαιώματα, ιδίως δε ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης (άρθρο 13 παρ.1) και το απαραβίαστο της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής (άρθρου 9 παρ. 1). Οι συγκεκριμένες αρχές, σε συνδυασμό μάλιστα με το επίσης καθολικό θεμελιώδες δικαίωμα παροχής εννόμου προστασίας (άρθρο 20 παρ. 1), αποτελούν ένα γενικότατο μεν αλλά πλήρες και συνεκτικό κανονιστικό βάθρο πάνω στο οποίο η Ελληνική Δημοκρατία θα μπορούσε να είχε οικοδομήσει ένα αποτελεσματικό

νομοθετικό πλαίσιο προστασίας και σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και καταπολέμησης των φαινομένων ρατσιστικής προσβολής της.⁵

Ωστόσο, είναι αξιοσημείωτο και αποκαλυπτικό εν προκειμένω ότι το υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο για τη καταπολέμηση του ρατσισμού στην Ελλάδα δεν προήλθε από μια εσωτερική αναγκαιότητα της εγχώριας κοινωνικής και πολιτικής ζωής, αλλά μάλλον ως “έξωθεν” επιβληθέν κατόπιν άτυπων πιέσεων που ασκήθηκαν σε διαφορετικές μάλιστα περιόδους προς την ελληνική κυβέρνηση από διεθνείς οργανισμούς και φορείς της διεθνούς κοινωνίας των πολιτών.⁶

Οι διεθνείς δεσμεύσεις

Η χώρα έχει υπογράψει και κυρώσει, καθιστώντας τες έτσι νόμο του κράτους σειρά από διεθνή συμβατικά κείμενα που, στοχεύοντας κατ' αρχήν στη προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, περιλαμβάνουν ρυθμίσεις κατά της εκδήλωσης ρατσιστικών συμπεριφορών. Ιδιαίτερης σημασίας φυσικά είναι η Σύμβαση της Ρώμης του 1950 "για τη προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών" (ΝΔ 53/74), στην οποία η χώρα μας επαναπροσχώρησε μετά την αποβολή της κατά τη διάρκεια της επτάχρονης στρατιωτικής δικτατορίας. Στο άρθρο 14 αυτής προβλέπεται ότι τα δικαιώματα και ελευθερίες που η σύμβαση κατοχυρώνει “πρέπει να διασφαλίζονται για όλα τα πρόσωπα ανεξαρτήτως φύλου, φυλής, χρώματος, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής ή κοινωνικής προέλευσης, συμμετοχής σε εθνική μειονότητα, περιουσίας, γεννήσεως ή άλλης καταστάσεως”. Βαρύνουσας σημασίας δε εν προκειμένω είναι και η παρ. 2 του άρθρου 20 του ν. 2462/1997 ο οποίος κύρωσε το "Διεθνές Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα" σύμφωνα με την οποία κάθε επίκληση εθνικού, φυλετικού ή θρησκευτικού μίσους, που αποτελεί υποκίνηση διακρίσεων, εχθρότητας ή βίας απαγορεύεται από το νόμο. Ρυθμίσεις στοχευμένες συγκεκριμένα σε εκδηλώσεις μισαλλοδοξίας και ρατσισμού, ακόμη και αν τότε δεν χρησιμοποιείτο αυτός ο όρος, η Ελλάδα διαθέτει ήδη από πολύ νωρίς με τη θέση σε ισχύ του ν. 3091/1954, με τον οποίο κυρωνόταν η σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τη καταστολή του εγκλήματος της γενοκτονίας όπου ρητώς προβλέπεται ότι πρέπει να τιμωρείται από τους ποινικούς νόμους η άμεση και δημόσια προτροπή προς διενέργεια γενοκτονίας. Οι κυριότερες

5 Για τα ζητήματα καταπολέμησης του ρατσισμού στη βάση του κανονιστικού υποβάθρου του εθνικού μας συντάγματος βλ. αντί άλλων, Αριστόβουλου Μάνεση, *Όψεις και αντιμετώπιση του ρατσισμού*, στο Θεωρία και Πράξη, τ. II, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2007, σ. 665 επ.

6 Αναδρομή σε ένα Ελληνικό παράδοξο, Αντιρατσιστική νομοθεσία με ατέλειες ή παραλείψεις, εφημερίδα ΕΘΝΟΣ, <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22767&subid=2&pubid=63841093>

συγκεκριμένες δεσμεύσεις της χώρας στο πεδίο της καταπολέμησης του ρατσισμού αποτυπώνονται στο Ν.Δ. 494/1970 με το οποίο κυρώθηκε και τέθηκε σε ισχύ στο εσωτερικό δίκαιο της χώρας η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών της 21.12.1965 για την εξάλειψη κάθε μορφής φυλετικών διακρίσεων. Με βάση το άρθρο 4 της Σύμβασης αυτής τα συμβαλλόμενα κράτη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να καταστήσουν ποινικά κολάσιμη κάθε διάδοση ιδεών που βασίζεται σε φυλετική ανωτερότητα και μίσος και κάθε παρότρυνση προς φυλετική διάκριση ή πράξεις βίας εναντίον οποιασδήποτε φυλής ή ομάδας προσώπων άλλου χρώματος ή άλλης εθνολογικής προέλευσης. Πρέπει δε να επισημανθεί ότι η παρακολούθηση της τήρησης των υποχρεώσεων που απορρέουν από τη σύμβαση αυτή αλλά και το εν γένει συμβατικό κανονιστικό πλαίσιο του ΟΗΕ όσον αφορά τη καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων έχει ανατεθεί σε ένα ειδικό όργανο που λειτουργεί στο εσωτερικό του οργανισμού, την Επιτροπή για την εξάλειψη των φυλετικών διακρίσεων (CERD).

Οι δεσμεύσεις που απέρρεαν από τη τελευταία αυτή σύμβαση -και οι σχετικές διεθνοπολιτικές πιέσεις που ασκούσαν ασφυκτικά στη κυβέρνηση για την υλοποίησή τους⁷- ήταν και ο γενεσιουργός λόγος του βασικού νομοθετήματος της ελληνικής έννομης τάξης. Πρόκειται για τον περιβόητο ν. 927/79 «περί κολασμού πράξεων ή ενεργειών αποσκοπούσων εις φυλετικές διακρίσεις»⁸. Το νομοθετικό αυτό κείμενο, που ψηφίστηκε μάλιστα από όλα τα κόμματα του κοινοβουλίου, προέβλεπε με τις σύντομες ρυθμίσεις του τον ποινικό κολασμό όποιου (α) “δημοσίως, είτε προφορικώς είτε διά του τύπου ή διά γραπτών κειμένων ή εικονογραφήσεων ή παντός ετέρου μέσου εκ προθέσεως προτρέπει εις πράξεις ή ενεργείας δυναμένες να προκαλέσουν διακρίσεις, μίσος ή βίαν κατά προσώπων ή ομάδος προσώπων εκ μόνου του λόγου της φυλετικής ή εθνικής καταγωγής των” και (β) “δημοσίως κ.λπ. εκφράζει ιδέας προσβλητικές κατά προσώπου ή ομάδος προσώπων λόγω της φυλετικής ή εθνικής καταγωγής των”. Ήδη από τότε ωστόσο είχε ασκηθεί έντονη κριτική για το γεγονός ότι οι ρυθμίσεις αυτές αφ' ενός παρέλειπαν ολωσδιόλου τη μνεία -άρα και τον ποινικό κολασμό- διακρισιακών συμπεριφορών που εκδηλώνονται σε βάρος της θρησκευτικής ετερότητας, αφ' ετέρου δε προϋπέθεταν για την εφαρμογή τους την υποβολή έγκλησης από τα θύματα ή θιγόμενους. Σχετική μάλιστα τροπολογία τότε για τη προσθήκη των θρησκευτικών διακρίσεων απερρίφθη κατ' επίκληση δήθεν ζητημάτων εξωτερικής πολιτικής. Υπήρχε δε και παραμένει διάχυτη η αίσθηση ότι η συγκεκριμένη παράλειψη οφειλόταν σε αντίρροπες πιέσεις που ασκούσε η Εκκλησία της Ελλάδος φοβούμενη ότι η ρητορική μερικών ορθοδόξων ποιμαντόρων θα

7 Πρβλ. χαρακτηριστικά τη δήλωση του τότε υπουργού δικαιοσύνης κατά τη τροποποίηση του 1984: «Εμείς προσθέτουμε μόνο μια φράση («του Θρησκευματος»). Γιατί το κάνουμε; Διότι υφίσταται συνεχώς πίεση η Ελλάδα στους διεθνείς οργανισμούς και στον ΟΗΕ. Και έχει καταστεί η χώρα μας αδικαιολόγητα ύποπτος», όπ. π..

8 Για μια αξιολόγηση των ρυθμίσεων του νομοθετήματος αυτού βλ. τις μελέτες δύο δικαστών, των Γ. Αποστολάκη, «Η ποινική καταστολή των φυλετικών, εθνικών και θρησκευτικών διακρίσεων», περιοδικό Ποινική Δικαιοσύνη 2002 σ. 1184, και Γ. Βούλγαρη, «Εγκλήματα μίσους», Ποινική Δικαιοσύνη 2010 σ. 711 επ.

ενέπιπτε στο ρυθμιστικό πεδίο του νόμου. Οι αντιδράσεις αυτές μάλιστα απέτρεψαν τη προσθήκη αυτή για αρκετά έτη, καθώς και η επόμενη κυβέρνηση των σοσιαλιστών κατάφερε να υπερνικήσει τις αναστολές της και να προσθέσει την υπαγωγή των θρησκευτικών διακρίσεων στη ρύθμιση του νόμου μόλις με μια τροπολογία που εισήχθη στο άρθρο 24 του ν. 1419/1984, κατά την οποία “Όπου στον παρόντα νόμο αναφέρεται η φυλετική ή εθνική καταγωγή προστίθεται και η περίπτωση του θρησκειώματος”⁹. Το γεγονός ωστόσο ότι μέχρι και τις αρχές του 2000 καμία περίπτωση εφαρμογής του συγκεκριμένου νομοθετήματος δεν είχε ακόμη υπάρξει, πέρα από ελάχιστες σποραδικές εγκλήσεις που αρχειοθετήθηκαν άμεσα από τις δικαστικές αρχές χωρίς να οδηγήσουν σε διώξεις, υποδαύλιζε εκ νέου τις διεθνείς πιέσεις για τη διευκόλυνση της υλοποίησης της στοχοθεσίας του νόμου δια της μετατροπής των προβλεπόμενων αδικημάτων σε αυτεπαγγέλτως διωκόμενα. Η αλλαγή αυτή επήλθε τελικά μόλις με το άρθρο 39 παρ. 4 του ν. 2190/2001, χωρίς ωστόσο όπως αποδείχθηκε να οδηγήσει αυτή σε κάποιο απτό αποτέλεσμα.

Ο λεγόμενος “αντιρατσιστικός” νόμος

Ευρωπαϊκές στρατηγικές κατά του ρατσισμού και ο νόμος κατά των διακρίσεων

Ο ν. 927/1979 εκφράζει ορισμένο τύπο αντιρατσιστικής στρατηγικής που στηρίζεται περισσότερο στη καταπολέμηση της διακίνησης “προσβλητικών ιδεών”, όπως τις αποκαλεί, ή συμπεριφορών με ισχυρό ρατσιστικό συμβολικό φορτίο και λιγότερο στη καταπολέμηση καθ’ εαυτή των ρατσιστικών πρακτικών που κάνουν την εκδήλωσή τους στην καθημερινότητα της κοινωνικής ζωής. Από τη σκοπιά αυτή πιο φιλόδοξη και υποσχόμενη ήταν η στρατηγική που ανέπτυξαν τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ήδη από το 1996, τα μέλη προέβλεψαν με το άρθρο 13 της Συνθήκης του Άμστερνταμ τη δυνατότητα του Συμβουλίου, αποφασίζοντας ομόφωνα, μετά από πρόταση της Επιτροπής και διαβούλευση με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, να αναλαμβάνει κατάλληλη δράση για τη καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω φύλου, φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού. Η πρώτη πρωτοβουλία του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης ήταν η Κοινή Δράση της 15ης Ιουλίου 1996 (96/443/ΔΕΥ) με την οποία εξειδικεύθηκαν συγκεκριμένες κατευθύνσεις και μέτρα με στόχο τη διασφάλιση της αποτελεσματικής διεθνούς δικαστικής συνεργασίας, υποχρεώνοντας κάθε κράτος-μέλος να καταστήσει συγκεκριμένες συμπεριφορές ποινικά κολάσιμες. Μολονότι στην ως άνω δράση βασική επιδίωξη ήταν η καταπολέμηση των διακρίσεων και της μισαλλοδοξίας, οι σχετικές πρωτοβουλίες περιορίστηκαν στην υιοθέτηση

9 “Ελληνική αντιρατσιστική νομοθεσία: «Γεννήθηκε» το 1979, αλλά ακόμη δεν έχει ενηλικιωθεί...”, εφημερίδα Ημερησία, <http://www.imerisia.gr/article.asp?catid=26510&subid=2&pubid=113053207>

συγκεκριμένων κατασταλτικών μέσων κατά συμπεριφορών που υποκινούν διακρίσεις και φυλετικό ή εθνικό μίσος. Ενώ όμως η καταπολέμηση των εκδηλώσεων μισαλλοδοξίας, που αναπαρήγαγε τη στρατηγική της καταπολέμησης των συμβολικών συμπεριφορών, προσέλαβε πιο συγκεκριμένους κατευθυντήριους μόλις το 2008, υπό την πίεση της ανερχόμενης πλέον σε ευρωπαϊκό επίπεδο άκρας δεξιάς, το ενδιαφέρον της Ευρωπαϊκής Ένωσης απορρόφησε κυρίως η προσπάθεια εναρμόνισης των εθνικών νομοθεσιών με σκοπό την αποτελεσματική αντιμετώπιση του περισσότερο “μοριακού” φαινομένου των διακρίσεων στη καθημερινότητα της κοινωνικής ζωής των κρατών μελών και κατ' εξοχήν στα πεδία της εκπαίδευσης, της απασχόλησης και της παροχής υπηρεσιών. Η στρατηγική αυτή υιοθετεί ή προσχωρεί στις κατευθύνσεις ενός λιγότερο ηπειρωτικού και περισσότερο αγγλοσαξωνικού προτύπου, που είχε δοκιμασθεί κατ' αρχάς με το Civil Rights Act του 1964, στις ΗΠΑ και εν συνεχεία με το νομοθετικό πλαίσιο που ανέπτυξε τη δεκαετία του 90 η Μεγάλη Βρετανία. Κύρια κανονιστική έκφραση της στρατηγικής αυτής της ΕΕ ήταν δύο διάσημες Οδηγίες, συγκεκριμένα: α) η Οδηγία 2000/43/ΕΚ «περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής» στους τομείς της απασχόλησης, της εργασίας, της συμμετοχής σε σωματεία και επαγγελματικές οργανώσεις, καθώς και στην εκπαίδευση, τις κοινωνικές παροχές και την πρόσβαση στη διάθεση και την παροχή αγαθών και υπηρεσιών, και β) η Οδηγία 2000/78/ΕΚ «για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω θρησκείας ή πεποιθήσεων, ειδικών αναγκών, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» αποκλειστικά στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας. Οι προβλέψεις των εν λόγω Οδηγιών μεταφέρθηκαν στο εσωτερικό της ελληνικής έννομης τάξης με τον ν. 3304/2005 για την «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού». Με τις ρυθμίσεις του νόμου αυτού η χώρα απέκτησε μια σειρά από νεωτερικά εργαλεία που δημιουργούσαν την ελπίδα ότι εφαρμοζόμενα θα αποτελέσουν μια σοβαρή ανάσχεση των διάχυτων φαινομένων ρατσισμού και μισαλλοδοξία στη καθημερινότητα. Οι ρυθμίσεις αυτές επεδίωκαν να αποσαφηνίσουν την ίδια την έννοια των διακρίσεων, προσφέροντας λειτουργικούς ορισμούς τόσο για τις άμεσες διακρίσεις, όσες δηλαδή δεδηλωμένα διενεργούνται για λόγους αναγόμενους στη ταυτότητα αυτού που τις υφίσταται, όσο και για τις λεγόμενες έμμεσες, που υποκρύπτονται δηλαδή πίσω από εκ πρώτης όψεως ουδέτερες ρυθμίσεις αλλά συνεπάγονται συστηματικά τη δυσμενέστερη συγκριτικά μεταχείριση των φορέων ορισμένης ταυτότητας. Αποτελεί περαιτέρω τομή για την προστασία της προσωπικής ταυτότητας η ρητή υπαγωγή της παρενόχλησης και της εντολής για διάκριση στην έννοια των διακρίσεων. Κυρίως όμως οργανώνεται ένα σύνθετο και εν μέρει καινοφανές πλέγμα μηχανισμών προστασίας του θιγόμενου προσώπου και μεταφέρεται το βάρος της απόδειξης περί συνδρομής αθέμιτης διάκρισης από τον εγκαλούντα-θιγόμενο στον εγκαλούμενο, με υποχρέωση του πρώτου να τεκμηριώσει την καταγγελία του εις βάρος του δεύτερου απλώς εκ πρώτης όψεως. Επιπλέον δε, σύμφωνα με το άρθρο 16 του νόμου, σε περίπτωση παραβίασης της απαγόρευσης της διακριτικής μεταχείρισης για λόγους εθνοτικής ή φυλετικής καταγωγής ή θρησκευτικών ή

άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού, κατά τη συναλλακτική διάθεση αγαθών ή προσφορά υπηρεσιών στο κοινό, επιβάλλονται και ποινικές κυρώσεις. Τέλος, υλοποιώντας σχετική απαίτηση των Οδηγιών για ανάθεση της εποπτείας της τήρησης των ρυθμίσεών τους σε ανεξάρτητα όργανα, ο νόμος αναγορεύει τον Συνήγορο του Πολίτη φορέα εφαρμογής και προώθησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης στον δημόσιο τομέα και τον εξοπλίζει με ειδικά εργαλεία (εκπόνηση ανεξάρτητων ερευνών, παροχή πληροφοριών, δράσεις προώθησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης) που συμβάλουν στην αποτελεσματικότερη εκπλήρωση της θεσμικής του αποστολής. Για τον ιδιωτικό δε τομέα σε τέτοιο ρόλο αναγορεύει την ιδρυόμενη από αυτόν στο Υπουργείο Δικαιοσύνης Επιτροπή Ίσης Μεταχείρισης και το Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας για τις υποθέσεις που εμπíπτουν στο πεδίο της απασχόλησης, με ανάλογες αρμοδιότητες.¹⁰

Η διερεύνηση του ρατσιστικού κινήτρου

Ωστόσο, η έμφαση που προσέδωσε η στρατηγική της ΕΕ κατά των διακρίσεων στη μεσολαβητική παρέμβαση ανεξάρτητων, διοικητικής φύσης, οργάνων του κράτους στη κοινωνική καθημερινότητα δεν εμπόδισε παράλληλες προσπάθειες εκσυγχρονισμού του υφιστάμενου νομοθετικού πλαισίου για την ποινική αντιμετώπιση των ρατσιστικών φαινομένων. Κι εδώ προωθητικό ρόλο διαδραμάτισε η εκτεταμένη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σχετικά με τη συστηματική παράλειψη των αστυνομικών και δικαστικών αρχών της χώρας να διερευνούν αποτελεσματικά το ενδεχόμενο ρατσιστικού κινήτρου για τη τέλεση κάποιου ποινικού αδικήματος. Επισημαίνεται ωστόσο ότι παρά το γεγονός ότι η εξέλιξη αυτή διευρύνει το αξιόποιο ορισμένων συμπεριφορών, ωστόσο δεν προσθέτει νέα αδικήματα στη ποινική νομοθεσία, αλλά αντιμετωπίζει, προβλέποντας επαχθέστερες συνέπειες σχετικά, τις ρατσιστικές συμπεριφορές που, ως συγκεκριμένες συμπεριφορές, ούτως ή άλλως τιμωρούνται ήδη ποινικά, με χαρακτηριστικότερες περιπτώσεις αυτές των εγκλημάτων κατά της ζωής και της σωματικής ακεραιότητας. Έτσι με το άρθρο 23 παρ. 1 του ν. 3719/2008 προστέθηκε στο άρθρο 79 παρ. 3 του Ποινικού Κώδικα σχετικά με την επιμέτρηση της ποινής ότι "η τέλεση της πράξης από μίσος εθνικό, φυλετικό, θρησκευτικό ή μίσος λόγω διαφορετικού γενετήσιου προσανατολισμού κατά του παθόντος συνιστά επιβαρυντική περίσταση", ενώ στη συνέχεια, σχετικά πρόσφατα, με το άρθρο 66 του ν. 4139/2013, η απαρίθμηση των λόγων μισαλλοδοξίας τροποποιήθηκε με την αντικατάσταση του γενετήσιου από τον σεξουαλικό προσανατολισμό και τη καινοτομική προσθήκη της ταυτότητας

10 Για μια παρουσίαση του νόμου αλλά και μια προσπάθεια πρώτης αποτίμησης των καινοτομιών του βλ. Ειδική Έκθεση Συνηγόρου του Πολίτη ως φορέα προώθησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης για το έτος 2005, http://www.synigoros.gr/resources/docs/201_synig_2005_32sel_gr_internet.pdf.

φύλου. Επίσης με την ίδια τροποποίηση προβλέπεται πλέον ότι σε περίπτωση συνδρομής ρατσιστικού κινήτρου η επιβληθείσα ποινή δεν αναστέλλεται.

Η ρητή πρόβλεψη του επιβαρυντικού ρατσιστικού κινήτρου διαθέτει ιδιαίτερη πρακτική σημασία καθώς με αυτόν τον τρόπο παρέχει τη δυνατότητα στους ποινικούς μηχανισμούς της δημοκρατίας να εστιάζει στο τμήμα εκείνο της εγκληματικότητας με τα πλέον επώδυνα για το θύμα και επικίνδυνα για τα δικαιώματα του ανθρώπου χαρακτηριστικά. Η ρύθμιση αυτή αναμενόταν να λειτουργήσει σε συνέργεια με τη εκπεφρασμένη πανηγυρικά βούληση της Ελληνικής Αστυνομίας να αναζητεί εφ' εξής συστηματικά τυχόν ρατσιστικά κίνητρα των καταγγελλόμενων σε αυτή αδικημάτων και να συλλέγει και καταγράφει σε μόνιμη βάση σχετικές πληροφορίες και περιστατικά μέσω ενός συγκεκριμένου εντύπου. Η δέσμευση αυτή εκφράσθηκε με την υπ' αριθ. πρωτ. 7100/4/3/24.05.2006 εγκύκλιο του τότε Αρχηγού ΕΛ.ΑΣ. με θέμα «Η αντιμετώπιση του ρατσισμού, της μισαλλοδοξίας και της μη ανεκτικότητας κατά την αστυνομική δράση». Όπως όμως διαπίστωσε κατ' επανάληψη ο Συνήγορος του Πολίτη, η εγκύκλιος αυτή περιέπεσε πολύ σύντομα μετά την έκδοσή της σε αχρηστία.¹¹ Σοβαρές ελπίδες εντατικοποίησης της συνέργειας των αστυνομικών υπηρεσιών με τις δικαστικές αρχές για την αποτελεσματική καταπολέμηση των ρατσιστικών συμπεριφορών και κυρίως της ρατσιστικής βίας γέννησε η δημιουργία, με το ΠΔ 132/2012, νέων εξειδικευμένων υπηρεσιών σε κάθε Αστυνομική Διεύθυνση της ΕΛ.ΑΣ. με τον εύγλωττο τίτλο Τμήματα ή Γραφεία Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας.

Έχοντας περιδιαβεί το υφιστάμενο στην Ελλάδα θεσμικό οπλοστάσιο, θα αποκόμιζε κανείς την ιδέα ότι, παρά τα όποια -σοβαρά- κενά του, ο εξοπλισμός αυτός θα είχε ενεργοποιηθεί για την ανάλυση των φαινομένων μισαλλοδοξίας και ανοιχτού πλέον ρατσισμού που εκδηλώνουν πολιτικές ομάδες της άκρας δεξιάς ή για την αποτελεσματική αντιμετώπιση πρακτικών διακρίσεων σε βάρος μελών ευάλωτων ομάδων, ιδίως δε αλλοδαπών, στη καθημερινότητα της κοινωνικής ζωής. Είναι λοιπόν καιρός να στρέψουμε το ενδιαφέρον μας στο διαθέσιμο πραγματολογικό υλικό της εκδήλωσης ρατσιστικών και διακρισιακών φαινομένων, πριν επιχειρήσουμε μια σύντομη αποτίμηση της αξίας των υφιστάμενων θεσμικών μέσων.

III. Η ρατσιστική πράξη στο πραγματολογικό της συγκείμενο

11 Ειδική Έκθεση Συνηγόρου του Πολίτη, Το φαινόμενο της ρατσιστικής βίας στην Ελλάδα και η αντιμετώπισή του, Αθήνα – Σεπτέμβριος 2013, σ. 44.

Από τις παλιές εθνικοθρησκευτικές προκαταλήψεις στη σύγχρονη ρατσιστική μισαλλοδοξία

Στην σημερινή κατάσταση, η απαίτηση για κοινωνική δικαιοσύνη συχνά καταλήγει στην πρόταση για την επίτευξη ομοιογένειας και ομοιομορφίας, πολιτικού και εθνικού τύπου και στη διαμόρφωση μιας φαντασιακής σκέψης σχετικά με την ανωτερότητα των Ελλήνων, καθώς ο λαϊκισμός, ο εθνικισμός και ο ρατσιστικός λόγος είχαν ήδη προταθεί σε ευρύ τμήμα του ελληνικού λαού εδώ και χρόνια. Οι διαχωριστικές γραμμές που χαράσσονται και ολοένα βαθύνουν, μαζί με την πολιτική αντιπαράθεση που θρέφει η οικονομική κρίση στη Ελλάδα, όλο και περισσότερο εκφράζονται ως ρατσιστική βία. Βία που στρέφεται κατά ομάδων-στόχων που δεν είναι αρεστές σε αυτούς που την ασκούν: μετανάστες, Τσιγγάνους, ομοφυλόφιλους, Εβραίους, μουσουλμάνους, Θρακιώτες μειονοτικούς, πολιτικά αντίθετους. Με την υποτίμηση της σημασία της ισονομίας και της ισοπολιτείας, την ανοχή, ακόμα και την υποστήριξη, της βίας που χρησιμοποιείται ως πολιτικό μέσο με στόχο την υποκατάσταση των αρμόδιων κρατικών θεσμών και οργάνων, δημιουργούνται απατηλές ψευδαισθήσεις -ότι θα επανέλθει η χαμένη οικονομική ευημερία, για μια κοινωνία που θα επανασυγκροτηθεί με φυλετικούς όρους, και ότι η βία είναι νόμιμη αφού «το κράτος δεν κάνει την δουλειά του». Οι πολιτικές αυτές πρακτικές, είτε από μέρους πολιτικών, είτε μέσω μαζικής ενημέρωσης και πολιτών συνεπικουρούν τις ισχυρές τάσεις αμφισβήτησης των δημοκρατικών κεκτημένων, συγκεκριμένα της δικαιοκρατίας και της αξίας του κοινοβουλευτισμού που διασφάλισαν την κοινωνική ειρήνη και την ελευθερία, όπως την βίωσε τα τελευταία σαράντα περίπου χρόνια η ελληνική κοινωνία.

Ο ρατσισμός διχάζει, εμποδίζει την ανάπτυξη ατόμων και ομάδων, απειλεί την ειρηνική συνύπαρξη, οξύνει τις ανισότητες και στις πιο ακραίες του εκφράσεις, όπως αυτές που ζούμε σήμερα στην Ελλάδα, απειλεί ανθρώπινες ζωές και τους ίδιους τους δημοκρατικούς θεσμούς. Πλάι, ωστόσο, στις πλέον επιθετικές του εκφράσεις, υπάρχουν και οι «μη προφανείς» μορφές ρατσισμού -αυτές οι «εκλεπτυσμένες» πρακτικές που κρύβουν προκαταλήψεις και αρνητικά στερεότυπα, τα οποία αναπαράγονται μέσω του λόγου, των συμπεριφορών, των συνηθειών, έτσι που συχνά δεν αντιλαμβανόμαστε απόλυτα πώς λειτουργεί και πώς εκδηλώνεται στην καθημερινότητά μας. Είναι ενδεικτικά από αυτή την άποψη τα συμπεράσματα έρευνας της Παγκόσμιας Οργάνωσης Εργασίας, η οποία τονίζει ότι «δίχως εμπειριστατωμένη έρευνα και καταγραφή, οι ρατσιστικές πρακτικές παραμένουν τόσο αόρατες ώστε συχνά τα ίδια τα θύματά τους δεν τις συνειδητοποιούν». Αποτύπωση της κατάστασης των εργασιακών διακρίσεων στην Ελλάδα περιέχεται στις εκθέσεις των οργανώσεων Αντιγόνη 2013¹², PICUM¹³, Human Rights Watch¹⁴ και ENAR¹⁵.

12 http://www.antigone.gr/files/gr/library/research-and-studies-specifically-for-greece/2013/Annual_Report_2013.pdf, πρόσβαση 29 Ιουνίου 2014

Το 2012 παρατηρήθηκε δραματική αύξηση του αριθμού ρατσιστικών επιθέσεων. Αιτούντες άσυλο, μετανάστες, κοινοτικά κέντρα, μαγαζιά και τζαμιά, είχαν βρεθεί στο επίκεντρο επιθέσεων που από το καλοκαίρι και μετά αναφέρονταν σε καθημερινή σχεδόν βάση. Τα θύματα των επιθέσεων αποτελούν συνήθως οι πιο ευάλωτοι, φτωχοί και ανυπεράσπιστοι ξένοι -νόμιμοι ή χωρίς χαρτιά- ανάμεσά τους γυναίκες και παιδιά. Οι δράστες είναι ομάδες των 5-10 ή και περισσότερων ανδρών, συχνά με μία-δύο γυναίκες, όλοι ντυμένοι στα μαύρα, και συνήθως έχουν καλυμμένα τα πρόσωπά τους. Χρησιμοποιούν ρόπαλα, μαχαίρια, αλυσίδες ή σπασμένα μπουκάλια και συχνά έχουν μαζί τους σκύλους για εκφοβισμό. Τα θύματα σπάνια καταγγέλλουν τις επιθέσεις σύμφωνα με τις μαρτυρίες, αλλά κι όταν το κάνουν, όπως στη περίπτωση του Αφγανού που μαχαίρωσαν στο στήθος και την πλάτη, το Σεπτέμβρη του 2011, η δίκη αναβλήθηκε 7 φορές. Όταν ένας πατέρας και ο 14χρονος γιος του δέχτηκαν βάνανυση επίθεση με αλυσίδες, μαχαίρια και σπασμένα μπουκάλια, ο πατέρας, που είχε ζήσει τη βία στο Αφγανιστάν, μπήκε μπροστά για να σώσει το παιδί του, και τραυματίστηκε ο ίδιος σοβαρά. «Με χτυπούσαν για να με σκοτώσουν» είπε. Όταν ένας άλλος πρόσφυγας που έδερναν σε ένα στενό στο κέντρο της Αθήνας σηκώθηκε αιμόφυρτος και κοίταξε ψηλά γύρω του για βοήθεια, κάποιιοι από τα γύρω μπαλκόνια τον παρότρυναν να σιωπήσει και να φύγει. Η αποσιώπηση ενός εγκλήματος είναι βία από μόνη της, καθώς ενισχύει τους εγκληματίες και διευρύνει τον κύκλο του αίματος. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, υπάρχει το ίδιο εγκληματικό μοτίβο: αυτόκλητες ομάδες πολιτοφυλακής που παίρνουν το «νόμο» στα χέρια τους.

Πολλές ομάδες πολιτών αντιμετωπίζουν καθημερινά τον ρατσισμό, αλλά και διακρίσεις, όπως πρόσφατα έφερε στο προσκήνιο η συζήτηση για το σύμφωνο συμβίωσης, το γάμο και την σχέση γονέων και τέκνων στα ομόφυλα ζευγάρια, όπου και αναδείχθηκαν τα ελλείμματα της εθνικής νομοθεσίας, αλλά και της ελληνικής κοινωνίας γενικότερα όσον αφορά στην αντιμετώπιση των ομοφυλόφιλων και των ομόφυλων ζευγαριών. Η ελλιπής διάκριση κράτους-εκκλησίας δυσχεραίνει την ισονομία και ισοπολιτεία απέναντι στους ετερόδοξους και αλλόθρησκους – παράδειγμα το πρόσφατο σχέδιο νόμου «Οργάνωση της νομικής μορφής των θρησκευτικών κοινοτήτων και των ενώσεων τους στην Ελλάδα» που σύμφωνα με την ΕΕΔΑ είναι «δέσμιο ενός «ελληνοχριστιανικού συντηρητισμού», το οποίο αντιμετωπίζει την ελεύθερη εκδήλωση θρησκευτικών και άλλων πεποιθήσεων ως διακινδύνευση της κοινωνικής συνοχής και τάξης και στην ουσία δεν προστατεύει, αλλά περιορίζει τη θρησκευτική ελευθερία

13 <http://picum.org/picum.org/uploads/publication/Greece%20EP%20event%20report%20June%202014%20-%20FINAL.pdf>, πρόσβαση 29 Ιουνίου 2014, πρόσβαση 29 Ιουνίου 2014

14 <http://www.hrw.org/reports/2012/07/10/hate-streets>

15 <http://www.enar-eu.org/Shadow-Reports-on-racism-in-Europe-203>, πρόσβαση 29 Ιουνίου 2014

την οποία θέτει υπό τον κρατικό έλεγχο»¹⁶. Οι καταδίκες του Ευρωπαϊκού Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων εναντίον της Ελληνικής πολιτείας για τα θέματα των Ρομά είναι συχνές¹⁷, σπάνια όμως προβάλλονται στη δημόσια συζήτηση. Ακόμη, σύμφωνα με την ειδική έκθεση του Συνηγόρου του Πολίτη, υπήρξε αύξηση 25% στις διακρίσεις λόγω φύλου σε χώρους εργασίας στην Ελλάδα -«είναι σαφής η αντανάκλαση της κρίσης και των συνεπειών της τόσο στο επίπεδο της εργασίας και της απασχόλησης των γυναικών όσο και στο επίπεδο της αυξημένης ανάγκης προστασίας της μητρότητας και της οικογένειας»¹⁸.

Στοιχειοθετώντας τον ρατσισμό και τη ρατσιστική βία στην Ελλάδα

Η δολοφονία του εικοσιεπτάχρονου Πακιστανού Σαχτζάτ Λουκμάν (Ιανουάριος 2013) δεν είναι μια «μεμονωμένη περίπτωση». Ήρθε να προστεθεί σε μια μακρά σειρά οδυνηρών περιστατικών που καταμαρτυρούν την προέλαση μιας ιδεολογίας μίσους, η οποία, όχι μόνο στρέφεται εναντίον της ισότιμης συμμετοχής των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία, αλλά και επιτίθεται στην ίδια την ανθρώπινη υπόστασή τους. Η άμεση σύλληψη και προφυλάκιση σε αυτή την περίπτωση των δραστών αποτελεί θετική εξαίρεση στη μέχρι τώρα πρακτική των διωκτικών αρχών. Ωστόσο, η άρνηση να συμπεριληφθεί στο κατηγορητήριο το ενδεχόμενο ρατσιστικό κίνητρο, είναι ίσως επιφανόμενο της παρατεταμένης αδυναμίας του ελληνικού πολιτικού συστήματος να κατανοήσει την ένταση και την έκταση της ρατσιστικής βίας.

Σύμφωνα με στοιχεία του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Βίας¹⁹, μέσα στο 2013, σημειώθηκαν 166 ρατσιστικά χτυπήματα με 320 θύματα στην Ελλάδα - ένα χτύπημα μέρα παρά μέρα. Τα 143 περιστατικά αφορούν μετανάστες ή πρόσφυγες, τα 22 αφορούν άτομα της κοινότητας ΛΟΑΤ και ένα περιστατικό εναντίον συνηγόρου θυμάτων. Τα περιστατικά του 2013 σημείωσαν κατακόρυφη άνοδο, αφού μόνο στη Μανωλάδα καταγράφηκαν 155 θύματα

16 <http://www.hlhr.gr/index.php?MDL=pages&SiteID=1037>, πρόσβαση 28 Ιουνίου 2014

17 Για παραβίαση του δικαιώματος στην εκπαίδευση και των διατάξεων της Σύμβασης που απαγορεύουν τις διακρίσεις, καταδικάστηκε η Ελλάδα από το ΕΔΑΔ. Προηγήθηκε προσφυγή 23 γονέων Ρομά, που διαμαρτυρήθηκαν για τον αποκλεισμό των παιδιών τους από τα δημοτικά σχολεία στους Σοφάδες Καρδίτσας και την υποχρεωτική εκπαίδευσή τους σε σχολεία μόνον για παιδιά Ρομά, <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=515434>, πρόσβαση 28 Ιουνίου 2014

18 <http://www.skai.gr/news/greece/article/255518/auxisi-25-stis-diakriseis-logo-fulou-se-horous-ergasias-stin-ellada/>, πρόσβαση 28 Ιουνίου 2014

19 <http://www.unhcr.gr/1againstracism/etisia-ekthesi-diktiou-katagrafis-peristatikon-ratsistikis-vias-gia-to-2013/>, πρόσβαση 1 Ιουνίου 2014

εργασιακής εκμετάλλευσης με ρατσιστικό κίνητρο και τραυματισμοί των 35 εξ αυτών. "Μιλώντας για το 2013 δεν μπορούμε παρά να μιλάμε για τη Χρυσή Αυγή. Αλλά η Χρυσή Αυγή δεν μονοπωλεί την ρατσιστική βία. Αυτή έχει πολλές μορφές", τόνισε ο πρόεδρος της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Κωστής Παπαϊωάννου. Σύμφωνα με την έκθεση για το 2013, 75 περιπτώσεις αφορούν βαριές σωματικές βλάβες, απλές σωματικές βλάβες 58 περιπτώσεις, λεκτική βία 27 περιπτώσεις, ασέλγεια 1 περίπτωση, αυθαίρετες προσαγωγές 12 περιπτώσεις, προσβολή θρησκείας 1 περίπτωση, εμπρησμό 2 περιπτώσεις, διατάραξη οικιακής ειρήνης 3 περιπτώσεις, με θύματα 296 άνδρες, 11 γυναίκες, 1 διεμφυλικό άνδρα, 12 διεμφυλικές γυναίκες, ενώ ο μέσος όρος ηλικίας των θυμάτων ήταν τα 29 έτη. Από τα 166 περιστατικά που κατέγραψε το Δίκτυο μόνο τα 33 έχουν καταγγεληθεί στην αστυνομία και έχει κινηθεί ποινική διαδικασία, καθώς τα θύματα φοβούνται να καταγγείλουν τη ρατσιστική βία. Καταγράφηκε ακόμη ανησυχητική αύξηση των περιστατικών όπου η αστυνομική συνδέεται με τη ρατσιστική βία. Από τα 44 περιστατικά βίας από ένστολους που καταγράφηκαν το 2013, τα 23 συνέβησαν σε χώρους κράτησης. Το Δίκτυο επισημαίνει με έμφαση πως το επόμενο διάστημα κατά το οποίο θα βρίσκονται σε εξέλιξη οι δίκες των μελών της Χρυσής Αυγής, απαιτείται ιδιαίτερη μέριμνα για την προστασία των υπερασπιστών των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των μαρτύρων των ρατσιστικών επιθέσεων οι οποίοι ενδέχεται να στοχοποιηθούν λόγω αυτών τους των ιδιοτήτων.

Ένα σκηνικό τρόμου με ρατσιστικές επιθέσεις εναντίον μεταναστών, με τη δράση των Ταγμάτων Εφόδου της Χρυσής Αυγής και φαινόμενα ατιμωρησίας στην Ελλάδα, παρουσίασε η βρετανική εφημερίδα Guardian. Το ρεπορτάζ έχει τίτλο «Φόβος και βδελυγμία στην Αθήνα» και προβάλλει συγκλονιστικές μαρτυρίες μεταναστών που δέχθηκαν δολοφονικές ρατσιστικές επιθέσεις. Οι εικόνες - σοκ με τη δράση των ακροδεξιών κάνουν το γύρο του κόσμου, προκαλώντας ανησυχία για το φαινόμενο της ρατσιστικής βίας που παίρνει επικίνδυνες διαστάσεις στη χώρα μας. Όπως καταγγέλλουν οργανώσεις μεταναστών, το πογκρόμ ρατσιστικών επιθέσεων στην Ελλάδα δεν έχει προηγούμενο. Η βρετανική εφημερίδα αναφέρεται στη δράση της Χρυσής Αυγής και αφήνει αιχμές εναντίον της Αστυνομίας για διασυνδέσεις με το ακροδεξιό κόμμα. "Επιτελείς της Αστυνομίας είχαν την ευκαιρία να εξουδετερώσουν τους θύλακες του φασισμού αλλά δεν το έπραξαν. Το κράτος θέλει να κρατήσει τα φασιστικά στοιχεία σαν «ρεζέρβα» για να τα χρησιμοποιήσει κυρίως εναντίον της Αριστεράς. Ενώ ορισμένοι έχουν ήδη δράσει ως προβοκάτορες σε διαδηλώσεις", είχε αξιωματικός της αστυνομίας στη Guardian. Video από MegaTV - 27/10/2012²⁰.

Οι 281 διασταυρωμένες καταγγελίες που καταγράφηκαν σε 16 μήνες με πηγές τα μέσα ενημέρωσης, τις ΜΚΟ, και τον ίδιο τον Συνήγορο του Πολίτη, καταδεικνύουν ότι η βία στους δρόμους με στόχο τον «διαφορετικό», με βάση την εθνική ή εθνοτική καταγωγή, τη φυλή, το

20 <http://tvxs.gr/uservideo/guardian/guardian-gia-ratsistiki-bia-xrysis-aygis>, πρόσβαση 3 Ιουλίου 2014

χρώμα, τον σεξουαλικό προσανατολισμό ή το θρήσκευμα, είναι φαινόμενο υπαρκτό και συνεχώς εντεινόμενο. Οι περιπτώσεις που καταγράφονται στην έκθεση «Το φαινόμενο της ρατσιστικής βίας στην Ελλάδα και η αντιμετώπισή του»²¹ αποτελούν την κορυφή του παγόβουνου. Η πλειοψηφία των ρατσιστικών επιθέσεων, για διάφορους λόγους, είτε δεν καταγγέλλεται καθόλου, είτε καταγγέλλεται αλλά δεν καταγράφεται, είτε καταγράφεται αλλά όχι ως ρατσιστική. Η αδράνεια και απροθυμία αστυνομικών, η άρνηση σύλληψης δραστών ή καταγραφής περιστατικών και, από την πλευρά των θυμάτων, ο φόβος είτε της σύλληψης είτε του στιγματισμού και η πεποίθηση ότι δεν πρόκειται να δικαιωθούν, μοιάζουν με συγκοινωνούντα δοχεία. Σε κάθε περίπτωση πρόκειται για κλασική περίπτωση αθέατης εγκληματικότητας, στη μεγάλη έκταση της οποίας φαίνεται να συμβάλει η στάση και συμπεριφορά αστυνομικών και άλλων κρατικών οργάνων. Είναι χαρακτηριστικό ότι σε περιοχές στις οποίες κατά τεκμήριο, αλλά και από τα στοιχεία της παρούσας έρευνας, παρατηρείται ιδιαίτερη έξαρση του φαινομένου, όπως π.χ. σε μεγάλο τμήμα του κέντρου της Αθήνας, τα αστυνομικά τμήματα καταγράφουν στην καλύτερη περίπτωση πολύ μικρό αριθμό περιστατικών όπου αναγνωρίζεται ρατσιστικό κίνητρο. Ο Συνήγορος θεωρεί ότι ο δημόσιος λόγος καλλιεργεί και στη συνέχεια εκμεταλλεύεται τον παρατηρούμενο «κοινωνικό πανικό» εις βάρος μελών ευάλωτων εθνοτικών ομάδων, δυσφημώντας, πέραν των άλλων, τη χώρα και τους Έλληνες πολίτες. Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία για την εγκληματικότητα, διαπιστώνεται μείωση της σοβαρής εγκληματικότητας το 2012, ενώ και η σημαντική πλειοψηφία των δραστών είναι ημεδαποί. Στην κατεύθυνση της μείωσης του φόβου του εγκλήματος και της καταπολέμησης της ξενοφοβίας, ο Συνήγορος θεωρεί ότι η συμβολή των φορέων της τοπικής αυτοδιοίκησης είναι απαραίτητη και κρίσιμη.

Η Διεθνής Αμνηστία προχώρησε σε ανακοίνωση σχετικά με την ρατσιστική βία στην Ελλάδα, επισημαίνοντας πως «η ατιμωρησία, η υπερβολική βία και οι δεσμοί με τη Χρυσή Αυγή μαστιάζουν την ελληνική αστυνομία». Η έκθεση της οργάνωσης «Κράτος εν κράτει: Κουλτούρα κακομεταχείρισης και ατιμωρησίας στην ΕΛ.ΑΣ.»²² μιλά για συνεχιζόμενες παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων από μέλη των σωμάτων ασφαλείας. «Η έρευνά μας δείχνει ότι η αποτυχία στην περίπτωση της Χρυσής Αυγής αποτελεί μόνο την κορυφή του παγόβουνου. Ο παγιωμένος ρατσισμός, η χρήση υπερβολικής βίας και η βαθιά ριζωμένη κουλτούρα ατιμωρησίας αποτελούν μάλιστα για την ελληνική αστυνομία. Διαδοχικές ελληνικές κυβερνήσεις έχουν αποτύχει μέχρι στιγμής να αναγνωρίσουν -και πόσο μάλλον να

21 <http://www.synigoros.gr/?i=human-rights.el.diakritiki-metaxeirisi-astunomiki-prostasia.125089>, πρόσβαση 28 Ιουνίου 2014

22 http://www.amnesty.org.gr/wp-content/uploads/2014/04/2014-0403-A-law-into-themselves_report.pdf, πρόσβαση 28 Ιουνίου 2014

αντιμετωπίσουν- τις παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων από αστυνομικούς και τη συνεχιζόμενη ατιμωρησία», δήλωσε η Jezerca Tigani, Αναπληρώτρια Διευθύντρια του Προγράμματος της Διεθνούς Αμνηστίας για την Ευρώπη και την Κεντρική Ασία. «Είναι επείγουσα η ανάγκη να γίνουν βαθιές μεταρρυθμίσεις στον τρόπο επιβολής του νόμου, συμπεριλαμβανομένης της δημιουργίας ενός ανεξάρτητου μηχανισμού διερεύνησης καταγγελιών για την αστυνομία, ο οποίος θα διερευνά ισχυρισμούς για παράνομη συμπεριφορά αστυνομικών. Οι ελληνικές αρχές πρέπει να αποκαταστήσουν την εμπιστοσύνη του κοινού στις δομές επιβολής του νόμου», αναφέρει η ανακοίνωση. Η έκθεση αυτή δημοσιεύτηκε την ίδια στιγμή που είδε το φως της δημοσιότητας η είδηση του βάνουσου βασανισμού μέχρι θανάτου, Αλβανού βαρυποινίτη στις φυλακές Νιγρίτας.

Η εστίαση των ρατσιστικών φαινομένων στον πληθυσμό των αλλοδαπών και το μερίδιο ευθύνης του κράτους

Μολονότι στο στόχαστρο των εκδηλώσεων του ρατσισμού σήμερα, είτε ως απλών διακρίσεων είτε ως παρενοχλήσεων έως και άσκησης φυσικής βίας κατά προσώπων, ενδέχεται να περιέλθει οποιοσδήποτε φορέας “ετερότητας”, λ.χ. ένα λοατ πρόσωπο ή το μέλος μιας παραδοσιακής εγχώριας μειονότητας, στην Ελλάδα σήμερα τα καταγεγραμμένα περιστατικά αφορούν στη μεγάλη τους πλειοψηφία μετανάστες και ιδίως ανθρώπους χωρίς χαρτιά. Η δυσανεξία μεγάλων ομάδων του τοπικού πληθυσμού απέναντι στο φαινόμενο των εντατικών μεταναστευτικών ροών προς τη χώρα τα τελευταία 20 χρόνια δεν οφείλεται στην απλή συνάντηση με το διαφορετικό, αλλά συνδέεται ευθέως μέσα στο χρόνο με τους όρους της αναγκαστικής λίγο πολύ αυτής συμβίωσης.

Παρατηρείται ότι αυτό που οι κοινωνικές έρευνες έως το 2010 κατέγραφαν ως απλά μια παγιωμένη αρνητική γνώμη που ενδεχομένως έχουν οι Έλληνες για τους αλλοδαπούς, και ως έλλειψη θετικής άποψης για το ρόλο του μετανάστη, όποιος και να είναι αυτός ο ρόλος, άποψη που μπορεί να κινείται σε ένα ευρύ σχετικά φάσμα, από την πλήρη αδιαφορία για τη θέση του στην ελληνική κοινωνία μέχρι και την κατηγορηματική αρνητική γνώμη γι' αυτόν, αλλάζει σημαντικά. Ένα μεγάλο τμήμα της ελληνικής κοινωνίας, με τη βοήθεια πολλών ΜΜΕ²³, εσωτέριε το γεγονός της μετανάστευσης ως ένα «κοινωνικό πρόβλημα» ή «απειλή», κάτι το οποίο διευκολύνει τη βασική στρατηγική διαχείρισης του κράτους να το αναγάγει σε ιδεολογικό διακύβευμα δημόσιας τάξης και ασφάλειας εξυπηρετώντας την εύρυθμη λειτουργία πολλών μηχανισμών και επιπέδων. Η μετανάστευση κατασκευάστηκε, οριοθετήθηκε και αντιμετωπίστηκε μέχρι τις ημέρες μας ως πρόβλημα και όχι ως

23 6.11.13, «Τα ΜΜΕ και το νερό στο μύλο του φασισμού» http://histologion-gr.blogspot.gr/2013/11/blog-post_6.html

κοινωνικοπολιτισμικό γεγονός. Ο τυπικός κοινωνικός έλεγχος και ένας άτυπος κοινωνικός ρατσισμός αντικατέστησαν μια μεταναστευτική πολιτική ένταξης των αλλοδαπών στην ελληνική κοινωνία. Το αλλοδαπό φθηνό εργατικό δυναμικό από τις γειτονικές χώρες την δεκαετία του 1990 εξωθήθηκε σε ένα ημιπαράνομο καθεστώς καθώς η αδυναμία της διοίκησης να διαχειριστεί τα ζητήματα παραμονής, εργασίας και ένταξης οδήγησε βραχυπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα σε σοβαρές παρενέργειες. Η αυξημένη εκπροσώπηση και εμπλοκή των αλλοδαπών στο ποινικό σύστημα και στις ελληνικές φυλακές είναι η άμεση συνέπεια της μη πλήρους ενσωμάτωσής τους στην κοινωνία. Η άποψη, βάσει της οποίας η ανεργία, η εγκληματικότητα, η φτώχεια απορρέουν από τη μετανάστευση, κυριαρχεί στην επίσημη δημόσια σφαίρα και αναπαράγεται σε όλο το φάσμα της κοινωνίας. Η κοινωνική ομάδα των μεταναστών χαρακτηρίστηκε με αρνητικά στερεότυπα και προκαταλήψεις από επίσημους και ανεπίσημους φορείς του δημόσιου λόγου παγιώνοντας ένα βαθύτατο κοινωνικό χάσμα. Η κρίση συνέβαλε στη μετατόπιση προς την παρανομία ενός μεγάλου αριθμού μεταναστών που είχαν προηγουμένως ενταχθεί στις διαδικασίες νομιμοποίησης. Επιδιώκεται να δημιουργηθούν οι όροι και οι συνθήκες αποχώρησης ενός υπολογίσιμου μέρους των αλλοδαπών από την Ελλάδα. Ο θεσμικός και άτυπος κοινωνικός έλεγχος των αλλοδαπών εξυπνέτησε τόσο ως απειλή-προτροπή υπέρ της διατήρησης της παράνομης διαμονής και εργασίας τους, αλλά και προς τη συρρίκνωση των μισθών τους υπό το βάρος της απέλασης και σύλληψης. Πίσω από το επιχείρημα ότι η Ελλάδα δεν «αντέχει» τόσους μετανάστες, ελλοχεύει ο φόβος αλλοίωσης των υφιστάμενων οικονομικοκοινωνικών συσχετισμών και ιεραρχήσεων της εθνικής κοινωνίας, που οικοδομείται με τα προτάγματα στην εκπαίδευση.

Ο ρατσισμός και η ξενοφοβία διαμορφώνουν ακόμη το δημόσιο χώρο και τη δημόσια σφαίρα. Οι μετανάστες αποτελούν μια κοινωνικά και πολιτισμικά αποκλεισμένη ομάδα της πόλης, για την οποία δεν σχεδιάζονται ποτέ αστικοί χώροι. Οι περιοχές εγκατάστασης των προσφύγων και των μεταναστών καθορίζονται κυρίως από την εγγύτητα στην εργασία ή σε κάποιο συγκοινωνιακό κόμβο, που επιτρέπει τη σχετικά γρήγορη πρόσβαση σε αυτή, καθώς και από το χαμηλό ενοίκιο. Η αγορά κατοικίας στα κέντρα των πόλεων, από τις δεκαετίες από το '80 και μετά έφθινε και οι τιμές των ακινήτων και των ενοικίων έπεφταν. Η εγκατάσταση των μεταναστών ήρθε να γεμίσει αυτό το κενό. Ταυτόχρονα, πολλοί ιδιοκτήτες ακινήτων αποκόμισαν κέρδη σε σχέση με την ποιότητα και την αξία των διαμερισμάτων τους, νοικιάζοντάς τα παράνομα, σε μεγάλο αριθμό μεταναστών (ακόμα και με την ημέρα ή με την εβδομάδα), στοιβάζοντάς τους σε ελάχιστο χώρο. Ακόμη δημιουργήθηκαν, μεσούσης της οικοδομικής ανάπτυξης, καινούργιες φθηνές οικιστικές περιοχές, όπως η Νικόπολη στη Θεσσαλονίκη, για τη διαμονή συγκεκριμένης καταγωγής μεταναστών.

Στην πόλη εγγράφεται και η μικροεπιχειρηματική δραστηριότητα κάποιων μεταναστών, που παράγεται από την ίδια τη συσσώρευση ικανού αριθμού μεταναστών σε κάποιες περιοχές και δημιουργεί ζήτηση για ορισμένες εξειδικευμένες υπηρεσίες και προϊόντα (internet και phone

shops, mini market με προϊόντα των χωρών καταγωγής, φθηνά εστιατόρια και καφενεία, ταξιδιωτικά πρακτορεία, πρακτορεία εφημερίδων, μεταφραστικά γραφεία). Ταυτόχρονα, η ύπαρξη τέτοιων μικρών επιχειρήσεων, επιβεβαιώνει ότι οι μετανάστες δεν είναι απλά ένα παθητικό αντικείμενο προς εκμετάλλευση, αλλά μπορούν να αναπτύξουν ανεξάρτητες στρατηγικές επιβίωσης. Οι Ασιάτες και Αφρικανοί μικρέμποροι είναι συνηθισμένο θέαμα εδώ και αρκετά χρόνια. Η διαρκώς μετακινούμενηπραμάτεια και οι διακινητές της έχει προκαλέσει την οργή των εμπόρων, την απαξία των πολιτών και το κυνηγητό της (δημοτικής) αστυνομίας, που συχνά έχει επίσης αποτέλεσμα την καταστροφή του παράνομου εμπορεύματος και ενίοτε τη σύλληψη του παράνομου μικροπωλητή. Η κερδοφόρα αλυσίδα του παρεμπορίου όμως εδράζεται σε μια σειρά αποσιωπήσεων που χαρακτηρίζει τον δημόσιο λόγο, όπως παραγωγή του εμπορεύματος (ρούχα, τσάντες, ρολόγια, κλπ) από την Ιταλία, την Τουρκία και την Βουλγαρία, σε εργοστάσια με ελάχιστο κόστος (με την εργασία εργατών χωρίς χαρτιά που δουλεύουν σε απάνθρωπες συνθήκες και μηδαμινά μεροκάματα), μεγαλοεισαγωγείς (αλλοδαποί και Έλληνες) που εισάγουν από τα παραπάνω εργοστάσια λαθραία τεράστιες ποσότητες προϊόντων στην Ελλάδα. Η ομαλή ροή της λαθρο-εισαγωγής από θαλάσσιες ή χερσαίες οδούς κατά τα φαινόμενα διευκολύνεται από κρατικούς υπαλλήλους καθώς δεν παρατηρείται παρεμπόδιση από ελεγκτικούς τελωνιακούς μηχανισμούς, αποθήκευση που δεν μπορεί να γίνει με ασφάλεια χωρίς την (συγκάλυψη ή συνέργεια των διωκτικών αρχών. Συνήθως Έλληνες, αλλά και αλλοδαποί, ενδιάμεσοι έμποροι αναλαμβάνουν να τροφοδοτήσουν το κύκλωμα της λαθραίας λιανικής αγοράς, μεσάζοντες που πωλούν μικρές ποσότητες εμπορεύματος στους μικροπωλητές, κυρίως Ασιάτες και Αφρικανούς, οι οποίοι συνήθως προαγοράζουν το εμπόρευμα. Επίσης τμήμα του εμπορεύματος αυτού διακινείται σε μαγαζιά, όπου πωλείται μέσω διαφορετικής τιμολόγησης σε πολύ υψηλότερες τιμές, από μικροπωλητές που κινούνται σε ολόκληρη την Ελλάδα για να πουλήσουν έναντι ελάχιστου κέρδους το εμπόρευμα που έχουν χρεωθεί. Αυτοί λοιπόν βρίσκονται σε δεινή θέση καθώς είναι οι μόνοι (από την αλυσίδα παραγωγής-διάθεσης) εκτεθειμένοι σε «κοινή θέα».

Η διάχυση του ρατσιστικού λόγου, ενός λόγου που απευθύνεται αποκλειστικά στους «πολίτες» αποκλείοντας τους μετανάστες, που αναφέρεται στη σχέση πολιτών-μεταναστών με συγκρουσιακούς όρους και τοποθετώντας στους πολίτες «θετικό» πρόσημο και στους μετανάστες «αρνητικό» και όπου επιλέγεται μια θολή γενικολογία, υπερβολές, αρνητικές μεταφορές και απαξιωτικές εκφράσεις για μια συγκεκριμένη ομάδα της κοινωνίας, όπως και η κατασκευή της ξενοφοβίας, βασίστηκαν σε προ-υπάρχουσα κατάσταση, αν και εξελίχθηκαν γρήγορα. Καθώς τα κόμματα διαμορφώνουν συνήθως τις αντιλήψεις που προσλαμβάνει η κοινωνία για τη μετανάστευση, είναι εξαιρετικά ανησυχητικό το γεγονός, ότι «κατεστημένα πολιτικά κόμματα απορρόφησαν και αναπαρήγαγαν αυτή την τάση, ήδη από το 2012 με τις δηλώσεις πολιτικών για τις οροθετικές, τα κέντρα κράτησης, τους «λαθρομετανάστες», την «εισβολή στις ελληνικές πόλεις», κα. Έρευνα που διενήργησε το 2010-11 το Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας και το Κέντρο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΚΑΝΕΠ) της ΓΣΕΕ με στόχο να

καταγράψει τη στάση της ελληνικής κοινωνίας απέναντι σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες και που ολοκληρώθηκε στις αρχές Ιανουαρίου²⁴, δείχνει ότι οι φοιτητές στην πλειονότητά τους έχουν θετική στάση απέναντι στους μετανάστες που ζουν στη χώρα μας και θα ήθελαν η κοινωνία να τους αποδέχεται και να τους φροντίζει ισότιμα, όπως και τους Έλληνες. Το 50% των ερωτηθέντων θεωρούσε πως οι μετανάστες πρέπει να έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους γηγενείς, το 76,2% πως η κοινωνία πρέπει να φροντίζει όλα τα μέλη της, άσχετα με την καταγωγή τους, το 79,7% πως οι μετανάστες υφίστανται κοινωνικό ρατσισμό και το 68,4% πως βρίσκονται στο κοινωνικό περιθώριο. Το 74,9% διαφωνούσε με την άποψη πως ένα κράτος δεν έχει καμία υποχρέωση απέναντι στους μετανάστες που ζουν σε αυτό, το 34,9% των φοιτητών ότι οι μετανάστες ευθύνονται για την αύξηση της εγκληματικότητας, ενώ το 28,1% συμφωνεί. Σημαντικό ποσοστό της τάξης του 36,9% είχε ουδέτερη στάση. Το 49,1% των ερωτηθέντων διαφωνούσε με την άποψη ότι οι ξένοι ευθύνονται για την ανεργία των ντόπιων και μόνο το 20,1% συμφωνούσε.

Ο Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ στην έκθεση του 2013 για θέματα ρατσισμού, διακρίσεων και μισαλλοδοξίας εστιάζει στην Ελλάδα και στην Ουγγαρία²⁵. Κι αυτό διότι τα δύο αυτά κράτη “παρουσιάζουν το μοναδικό φαινόμενο στην ΕΕ αντιπροσώπευσης στα εθνικά τους κοινοβούλια δύο κομμάτων με εξτρεμιστική ρητορική, τη Χρυσή Αυγή στην Ελλάδα, που στοχεύει κυρίως κατά των παράτυπων μεταναστών, και την Κίνηση για μια Καλύτερη Ουγγαρία (Γιόμπικ), που στρέφεται κυρίως κατά των Ρομά και των Εβραίων”. Τη νεοναζιστική Χρυσή Αυγή περιγράφει ως δομή που “οργανώνει τα μέλη της σε παραστρατιωτικές ομάδες και έχει άμεση εμπλοκή σε βίαιες εγκληματικές δραστηριότητες”. Και για τα δύο κόμματα αναφέρεται ότι “παρά τις προσπάθειες να σταματήσουν τέτοιες δραστηριότητες, τα στοιχεία των ερευνών δείχνουν ότι η δημοτικότητά τους παραμένει σχετικά υψηλή, ιδιαίτερα μεταξύ των νεότερων ηλικιακών ομάδων”. Από τα πλέον σημαντικά συμπεράσματα της έρευνας είναι ότι “οι δημόσιες αρχές διστάζουν να αναγνωρίσουν τη βαρύτητα και τον κοινωνικό αντίκτυπο του φαινομένου. Και τα δύο κράτη θα πρέπει να διαχειριστούν την επιρροή στην κοινή γνώμη κομμάτων με διασυνδέσεις σε παραστρατιωτικές δράσεις και εξτρεμιστική ρητορική”. Τονίζεται επίσης ότι τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ουγγαρία υπάρχει σημαντική διαφορά “στο επίπεδο της επίσημης νομικής προστασίας κατά των διακρίσεων και των εγκλημάτων μίσους ή στις

24 Το δείγμα που κλήθηκε να απαντήσει σε συγκεκριμένες δηλώσεις ήταν 548 φοιτητές και φοιτήτριες που επελέγησαν τυχαία, από το Πανεπιστήμιο της Δυτικής Μακεδονίας, το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, το Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων και τα ΤΕΙ Δυτικής Μακεδονίας και Θεσσαλονίκης, Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, Κυριακή 20 Φεβρουαρίου 2011, <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=253188>, πρόσβαση 3 Ιουλίου 2014

25 http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2013-thematic-situation-report-3_en_1.pdf, πρόσβαση 28 Ιουνίου 2014

προσπάθειες που γίνονται για ένταξη των μεταναστών και των μειονοτήτων στην κοινωνία” σε σχέση με τα άλλα κράτη της Ευρώπης.

Ο επικεφαλής του τμήματος Ισότητας και Δικαιωμάτων του Πολίτη του FRA, Γιάννης Δημητρακόπουλος, σε συνέντευξη του στο ΑΠΕ-ΜΠΕ²⁶ εξήγησε γιατί ο Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων επέλεξε να εστιάσει στην παρούσα συγκυρία την έρευνά του στις συγκεκριμένες δύο χώρες: “Τα τελευταία δύο χρόνια παρατηρούμε στα δύο κράτη φαινόμενα ρατσισμού και βίας σε μεγάλη κλίμακα, παρά τις προσπάθειες να αντιμετωπιστούν” είπε και επισήμανε ότι “σημαντικό στοιχείο αποτελεί η αντιμετώπιση του ρατσισμού από τους κρατικούς φορείς”. “Όπως λέμε στην έκθεση”, συνεχίζει, “όταν συναντηθήκαμε και μιλήσαμε με φορείς της πολιτείας διαπιστώσαμε ότι κατανοούν τον ρατσισμό σε συνάρτηση με τον αριθμό των μεταναστών και την οικονομική κρίση. Οι προσπάθειες, λοιπόν, αντιμετώπισης του ρατσισμού επικεντρώνονται από την πολιτεία στη μείωση του αριθμού των μεταναστών και στη βελτίωση της οικονομικής κατάστασης. Η έκθεσή μας, όμως, δείχνει ότι οι εθνικοί φορείς ανθρωπίνων δικαιωμάτων (όπως ο Συνήγορος του Πολίτη και η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου) κρούουν εδώ και πολλά χρόνια τον κώδωνα του κινδύνου στις εκθέσεις τους σχετικά με φαινόμενα ρατσισμού και ξενοφοβίας”. Για την αστυνομική επιχείρηση “Ξένιος Ζευς”, ο κ. Δημητρακόπουλος σημείωσε ότι από το ξεκίνημά της το 2011 μέχρι σήμερα έγιναν 123.567 προσαγωγές και 6.910 συλλήψεις, αριθμός που αντιπροσωπεύει 5,6% επιτυχία. “Αρα, αυτή η πολύ μεγάλη επιχείρηση είχε έναν πολύ χαμηλό δείκτη αποτελεσματικότητας όσον αφορά τον στόχο που είχε θέσει. Είχε όμως και πολύ σοβαρές παρενέργειες. Η παρενέργεια ήταν να εμφανιστούν στον γενικό πληθυσμό οι μετανάστες ως δυνάμει παράνομοι άνθρωποι, πράγμα που αποτελεί αντίφαση, διότι δεν μπορεί κάποιος να είναι παράνομος ως άνθρωπος. “Όμως, αν η αστυνομία έχει ως στόχο, παράλληλα με τον στόχο του ελέγχου της μετανάστευσης, την καταπολέμηση του ρατσιστικού εγκλήματος και έχει αποξενώσει τα θύματα του ρατσιστικού εγκλήματος μέσω επιχειρήσεων όπως ο Ξένιος Δίας, πώς θα μπορέσει να καταπολεμήσει το ρατσιστικό έγκλημα; Φαίνεται λοιπόν εκ πρώτης όψεως ότι βρισκόμαστε μπροστά σε ένα οξύμωρο. Στην αστυνομία δίνονται δύο στόχοι και ο τρόπος με τον οποίον προσπαθεί να τους πετύχει ακυρώνει ο ένας τον άλλον. Η αστυνομία πρέπει να κάνει τη δουλειά της και η έκθεσή μας δείχνει τρόπους με τους οποίους αυτό μπορεί να γίνει, έτσι ώστε να είναι σεβαστά τα ανθρωπίνια δικαιώματα και να αποφεύγεται η στοχοποίηση”. “Το βασικό συμπέρασμα της έρευνας είναι ότι τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ουγγαρία χρειάζεται να περάσει η αντιμετώπιση φαινόμενων διακρίσεων, ρατσισμού και εξτρεμισμού εκεί όπου εμφανίζονται, δηλαδή στη γειτονιά, στο σχολείο, στον δρόμο, το κλειδί

26 <http://www.makthes.gr/news/reportage/114911/>, Ο ρατσισμός μόλυνε την Ελλάδα και την Ουγγαρία, 23/12/2013, πρόσβαση 3 Ιουλίου 2014

είναι η συνεργασία των τοπικών φορέων. Ούτε ο δήμος μπορεί να λύσει το πρόβλημα μόνος του, ούτε το σχολείο, ούτε το τοπικό αστυνομικό τμήμα, ούτε το τοπικό κέντρο υγείας. Υπάρχουν καλά παραδείγματα από τον νόμο, που δεν έχουν εφαρμοστεί. Για παράδειγμα, τα τοπικά συμβούλια πρόληψης εγκληματικότητας. Επίσης, τα τοπικά μεταναστευτικά συμβούλια θα μπορούσε να είναι πολύ χρήσιμα εργαλεία επιχειρησιακού συντονισμού της δράσης κρατικών μηχανισμών εκεί που πραγματικά μετράει, δηλαδή στη συνεργασία του σχολείου με τον δήμο, την υπηρεσία υγείας και το αστυνομικό τμήμα σε επίπεδο γειτονιάς”.

Οι αυξημένες ρατσιστικές και ξενοφοβικές δραστηριότητες της «Χρυσής Αυγής» σε βάρος μεταναστών και άλλων, ζητήματα που σχετίζονται με την αντιμετώπιση των μεταναστών και οι συλλήψεις πολιτικών και άλλων ατόμων που κατηγορούνται για διαφθορά και κατάχρηση εξουσίας, μεγάλωσαν σε έκταση αναφέρει το σχετικό με την Ελλάδα κεφάλαιο της έκθεσης του αμερικανικού υπουργείου Εξωτερικών για τα ανθρώπινα δικαιώματα²⁷. Τα πιο σημαντικά προβλήματα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που καταγράφει η έκθεση του Στέιτ Ντιπάρτμεντ, αφορούν σε απρόκλητη ρατσιστική βία κατά μεταναστών και ατόμων θεωρούνται ότι είναι ξένοι. Επίσης οι συνθήκες σε κέντρα κράτησης μεταναστών και φυλακές, οι διακρίσεις εις βάρος των Ρομά και η εκμετάλλευση των παιδιών Ρομά. Άλλα προβλήματα στα ανθρώπινα δικαιώματα αφορούν σε κακομεταχείριση και παρατεταμένη κράτηση των παράνομων μεταναστών, στην περιορισμένη πρόσβαση στη διαδικασία αίτησης άσυλου, στην κακομεταχείριση κρατούμενων από τις δυνάμεις ασφαλείας, στην κράτηση και απέλαση ασυνόδευτων ανηλίκων μεταναστών, στην ανεπαρκή παροχή νομικής συνδρομής και κοινωνικής υποστήριξης προς τους αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες, σε περιορισμούς στην ελευθερία του λόγου και της θρησκείας, στην ενδοοικογενειακή βία, σε περιστατικά αντισημιτισμού και στην εμπορία ανθρώπων. Στο κεφάλαιο των παραβιάσεων και κακοποιήσεων, παραθέτει καταγγελίες πολλών διεθνών οργανισμών και Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων (ΜΚΟ), σε βάρος αστυνομικών και μελών του Λιμενικού για κατάχρηση εξουσίας σε βάρος παράνομων μεταναστών και αιτούντων άσυλο. Γράφει ότι σημειώθηκαν τουλάχιστον 35 περιστατικά κακοποίησης μεταναστών σε αστυνομικά τμήματα, κέντρα κράτησης και φυλακές, ενώ παραθέτει καταγγελία της οργάνωσης Human Rights Watch (HRW) για περιστατικά κακομεταχείρισης από την αστυνομία κατά τη διάρκεια της επιχείρησης «Ξένιος Ζευς». Αναφορά γίνεται και σε περυσινές καταγγελίες ότι έγιναν προσπάθειες επαναπροώθησης βαρκών που μετέφεραν πιθανούς πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο.

27 Ο ρατσισμός στην Ελλάδα ανησυχεί το State Department, SigmaLive/ΚΥΠΕ Ημερομηνία: Φεβρουάριος 28, 2014, <http://www.sigmalive.com/news/international/105091#sthash.2IR3weKK.dpuf>, πρόσβαση 28 Ιουνίου 2014

Είναι σαφές λοιπόν ότι οι διάχυτες αρνητικές ή και ρατσιστικές στάσεις απέναντι στους αλλοδαπούς, ακόμη και στις πιο επαχθείς και βίαιες μορφές τους δεν συναντώνται μόνο μέσα στη κοινωνική καθημερινότητα των πολιτών αλλά βρίσκουν το αντίστοιχό τους μέσα στη λειτουργία του κράτους. Αυτό δεν συμβαίνει τόσο με τη μορφή της προσωπικής συμμετοχής οργάνων του σε ρατσιστικά επεισόδια, όσο με την ανεκτικότητα ή και ενθάρρυνση μερικές φορές που επιδεικνύουν οι κρατικοί μηχανισμοί στα φαινόμενα αυτά. Κυρίως όμως η συμβολή του κράτους στο πρόβλημα -και αντίστοιχα η ευθύνη του- έγκειται σε μια γενικότερη αμυντική/φοβική αντίληψη απέναντι στην ετερότητα που εκπροσωπούν ιδίως οι μετανάστες που εμπνέει σειρά από κεντρικές πολιτικές αποφάσεις και μέτρα τη τελευταία τριετία. Επισημαίνονται έτσι ιδίως:

- Στις αρχές του 2012 η κυβέρνηση προχώρησε στη δημοσιοποίηση φωτογραφιών και προσωπικών στοιχείων εκδιδόμενων οροθετικών γυναικών. Η διαπόμπευση αυτή και πάλι συνδέθηκε με τη μετανάστευση και με την επικρατούσα ρητορική «οι μετανάστες φταίνε για όλα».

- Με υγειονομική διάταξη του Υπουργείου Υγείας καθώς και με νόμο του Απριλίου 2012 θεσπίστηκαν διατάξεις για την προστασία της δημοσίας υγείας λόγω «έξαρσης» ασθενειών κι επιδημιών (AIDS, ελονοσίας και φυματίωσης). Ειδικά, προβλέφθηκε κράτηση αλλοδαπών ή ακόμη και απέλαση αυτών επειδή αποτελούν κίνδυνο για τη δημόσια υγεία μόνο λόγω της χώρας καταγωγής ή επειδή εκδίδονται ή κατοικούν σε μέρη χωρίς στοιχειώδεις κανόνες υγιεινής. Σχετικά πορίσματα των Γιατρών Χωρίς Σύνορα και των Γιατρών του Κόσμου δείχνουν ότι υψηλά ποσοστά αλλοδαπών μολύνθηκαν λόγω των δυσμενών συνθηκών κράτησης στην Ελλάδα, κι ενώ δεν είχαν εισέλθει στη χώρα ασθενείς.

- Η κυβέρνηση έθεσε σε εφαρμογή την επιχείρηση «Ξένιος Δίας» (από Αύγουστο μέχρι Δεκέμβριο 2012) με την οποία προσήχθησαν περίπου 60.000 αλλοδαποί εκ των οποίων λιγότεροι από το 10% βρέθηκαν «χωρίς χαρτιά» και ως εκ τούτου οδηγήθηκαν σε κέντρα κράτησης και απελάθηκαν με συνοπτικές διαδικασίες από τη χώρα.

-Αναφορικά με το δικαίωμα απόλαυσης της υγείας, σύμφωνα με τις ισχύουσες διατάξεις, οι μετανάστες που έχουν ασφαλιστική κάλυψη έχουν τα ίδια δικαιώματα στις υπηρεσίες υγείας με τους Έλληνες πολίτες. Οι μετανάστες που δε διαθέτουν νομιμοποιητικά έγγραφα παραμονής δικαιούνται περίθαλψη σε νοσοκομείο μόνο για έκτακτα περιστατικά και μέχρι τη σταθεροποίηση της υγείας τους. Δωρεάν ιατροφαρμακευτική και νοσοκομειακή περίθαλψη δικαιούνται οι αναγνωρισμένοι πρόσφυγες, οι δικαιούχοι επικουρικής προστασίας και ανθρωπιστικού καθεστώτος οι αιτούντες άσυλο (οι δύο τελευταίοι υπό περιορισμούς), οι αναγνωρισμένοι ως θύματα εμπορίας ανθρώπων και όλοι οι ανήλικοι.

- Η επιβολή “εισιτηρίου” των 5 ευρώ για εισαγωγή/εξέταση στα δημόσια νοσοκομεία, το θλιβερό περιστατικό όπου διοικητής δημόσιου νοσοκομείου κατέδωσε καρκινοπαθή «χωρίς χαρτιά» στις αρχές, παρόλο που αυτή είχε καταβάλει τα νοσήλια. Μια θετική πρακτική είναι η λειτουργία κοινωνικών ιατρείων υπό την αιγίδα των ιατρικών συλλόγων, στα οποία έχουν πρόσβαση όλοι οι αλλοδαποί, ανεξαρτήτως νομικής κατάστασης, όπως επίσης και των αντίστοιχων ιατρείων υπό την εποπτεία ορισμένων ΜΚΟ.
- Η αναστολή στις διαδικασίες απόδοσης ιθαγένειας βάσει μέχρι πρόσφατα αδημοσίευτης απόφασης του Συμβουλίου της Επικρατείας που έκρινε αντισυνταγματικό τον ισχύων νόμο του 2010. Έξι δήμαρχοι ανακοίνωσαν ότι δεν θα εφαρμόσουν την εγκύκλιο.
- Η έλλειψη ενός σαφούς και ολοκληρωμένου νομοθετικού πλαισίου για τη μετανάστευση (από το 2005). Πολλοί αλλοδαποί έχασαν τη δυνατότητα ανανέωσης της άδειας παραμονής τους είτε λόγω έλλειψης του αναγκαίου από το νόμο αριθμού ενσήμων από την εργασία τους είτε λόγω ανεπαρκούς οικογενειακού εισοδήματος. Σοβαρά προβλήματα απορρέουν από την διαδικασία χορήγησης άδειας διαμονής για εξαιρετικούς λόγους, όπως και για το καθεστώς του επί μακρόν διαμένοντος. Η έλλειψη νομοθετικής πρόβλεψης για νομιμοποίηση των μεταναστών οδηγεί τους τελευταίους στην κατάθεση αίτησης ασύλου, με αποτέλεσμα να δυσχεραίνεται η ήδη κορεσμένη και αργή διαδικασία εξέτασης αιτημάτων.
- Η κράτηση των μεταναστών υπό απάνθρωπες συνθήκες, οι καταδίκες του ΕΔΑΔ και οι καταγγελτικές εκθέσεις διεθνών κι ευρωπαϊκών φορέων κι οργανισμών (CPT, Επίτροπος για τα δικαιώματα των μεταναστών κ.α.)
- Το πιο πρόσφατο και πιο χαρακτηριστικό ίσως κρούσμα της αρνητικής στάσης της πολιτικής κορυφής του κράτους απέναντι στους μετανάστες και ιδιαίτερα απέναντι στο ενδεχόμενο να διεκδικήσουν ενεργά έννομη προστασία κατά κρατικών οργάνων αποτελεί η απόπειρα της κυβέρνησης να τροποποιήσει αιφνιδιαστικά το άρθρο 19 του μόλις εκδοθέντος μεταναστευτικού κώδικα (ν. 4251/2014) προκειμένου να επιτρέψει στις αρχές να απελάσουν παράνομο μετανάστη αν έκανε καταγγελία ρατσιστικής βίας από κρατικούς λειτουργούς και στο τέλος η έρευνα έδειχνε ότι ο καταγγέλλων ψεύδεται. Συγκεκριμένα, στις 20 Μαρτίου 2014 κατατέθηκε διάταξη στη Βουλή σχετικά με τον Κώδικα Μετανάστευσης²⁸, που προέβλεπε «άμεση απέλαση από τη χώρα, για μετανάστες που ψευδώς καταγγέλλουν πράξεις ρατσιστικής βίας εναντίον τους». Μόνο τα καταγεγραμμένα περιστατικά ρατσιστικής βίας, από όργανα της πολιτείας και μεμονωμένα άτομα ή ομάδες, που έχουν καταγγείλει διάφοροι

28 http://www.hlhr.gr/images/site/1014/1025_large/keimeno_tekmhrivshs_kvdkas_metanasteyshs2.pdf, πρόσβαση 28 Ιουνίου 2014

οργανισμοί, ενώσεις μεταναστών και ανεξάρτητοι φορείς, είναι πάντως τετραψήφιος αριθμός. Ο υφυπουργός Εσωτερικών κατέθεσε και απέσυρε δύο φορές την διάταξη, για να έρθει ο υπουργός να την καταθέσει και αυτός άλλες δύο φορές. Τελικώς, η διάταξη αποσύρθηκε, για να κατατεθεί την επόμενη εβδομάδα με άλλη διατύπωση. Ενδεικτική είναι μια αποστροφή του λόγου του υπουργού, ότι «η πολιτεία θα προστατέψει και τους λαθρομετανάστες» ενώ ο γενικός γραμματέας της κυβέρνησης, είπε ότι «η συγκεκριμένη διάταξη προστέθηκε διότι διαφορετικά οι βουλευτές της Ν.Δ. δεν θα ψήφιζαν τον Κώδικα Μετανάστευσης». Η Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου²⁹, που για τον Κώδικα είχε δηλώσει ότι αποτελεί «απλά, ένα μικρό βήμα μπροστά. Εν μέρει πολύ λίγα, εν μέρει πολύ αργά», την χαρακτήρισε «τροπολογία ρατσισμού και ατιμωρησίας» και εκτιμά ότι «πρόκειται για μια κατ' ουσία εκφοβιστική διάταξη, που παραβιάζει τις βασικές αρχές ενός κράτους δικαίου και πλήττει την κοινωνική ασφάλεια όλων μας». Επίσης, σημειώνει ότι «παρά την έξαρση βίαιων ρατσιστικών εγκλημάτων τα τελευταία χρόνια, η κυβερνητική πλειοψηφία φαίνεται να μην αντιλαμβάνεται ότι η υποχρέωση του κράτους να παρέχει έννομη προστασία σε κάθε πρόσωπο, ανεξαρτήτως του καθεστώτος διαμονής του στη χώρα, δεν αφορά μόνο τη σωματική ακεραιότητα των ίδιων των θυμάτων. Φαίνεται επίσης να μην αντιλαμβάνεται ότι τα αστυνομικά όργανα και τα σώματα ασφαλείας δεν μπορούν να δρουν χωρίς έλεγχο και λογοδοσία, ούτε να εξαιρούνται από την εφαρμογή του νόμου».

Έχοντας διακριβώσει την ευρεία διάχυση ξενοφοβικών στάσεων όχι μόνο στη κοινωνική καθημερινότητα αλλά και σε αυτές τις λειτουργίες του κράτους, είναι εύλογο να υποθέσει κανείς ότι αυτός ο βαθμός διείδυσης και διάχυσης του φαινομένου δεν θα ήταν δυνατός χωρίς την ουσιώδη συμβολή των βασικών μηχανισμών κοινωνικοποίησης, δηλαδή διάπλασης των κυρίαρχων συλλογικών ταυτοτήτων, και κοινωνικής επικοινωνίας. Γι' αυτό και είναι ανάγκη να στραφούμε πια στα πεδία των μέσων ενημέρωσης και των εκπαιδευτικών μηχανισμών.

Ρατσισμός και ξενοφοβία στον δημόσιο λόγο και τα ΜΜΕ

Στην Ελλάδα, όπως και στις περισσότερες δημοκρατίες της δύσης, ο δημόσιος λόγος και επικοινωνία απολαμβάνουν συνταγματικής προστασίας (αρ. 14 Συν.). Ωστόσο η νομική προστασία της επικοινωνίας διαφοροποιείται ανάλογα με το μέσο που χρησιμοποιείται. Τα έντυπα μέσα ενημέρωσης απολαμβάνουν την υψηλότερη προστασία, ώστε να μην μπορεί να

29 <http://www.hlhr.gr/index.php?MDL=pages&SiteID=1028>, πρόσβαση 28 Ιουνίου 2014

ασκηθεί έλεγχος στο περιεχόμενό τους παρά μόνον σε ελάχιστες περιπτώσεις ιδιαίτερου δημόσιου συμφέροντος ή προσβολής προσωπικότητας άλλων και ποτέ προληπτικά. Αντίθετα, στα ηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας, ιδίως ελεύθερης πρόσβασης, ο έλεγχος περιεχομένου είναι νομικά και τεχνικά εφικτός σε εντονότερο βαθμό, υπό την εγγύηση ωστόσο μιας συνταγματικά κατοχυρωμένης ανεξάρτητης αρχής, του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης (ΕΣΡ).

Η νομοθεσία που διέπει τη λειτουργία των ηλεκτρονικών μέσων, μεταφέροντας σχετικές ρυθμίσεις των ενωσιακού δικαίου στο εσωτερικό, επιδεικνύει επί της αρχής ευαισθησία απέναντι στο σεβασμό της διαφορετικότητας. Πρακτικά σημαντικότερη πτυχή της, καθότι αποτελεί τη κανονιστική βάση των ελέγχων περιεχομένου που έχει αρμοδιότητα να διεξάγει το ΕΣΡ, είναι ο Κώδικας δεοντολογίας ειδησεογραφικών και άλλων δημοσιογραφικών και πολιτικών εκπομπών (π.δ. 77/2003), ιδίως δε το άρθρο 4 αυτού που προβλέπει ότι “1. Δεν επιτρέπεται η παρουσίαση προσώπων με τρόπο ο οποίος, υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες, μπορεί να ενθαρρύνει, τον εξευτελισμό, την κοινωνική απομόνωση ή τις δυσμενείς διακρίσεις σε βάρος τους από μέρος του κοινού βάσει ιδίως του φύλου, της φυλής, της εθνικότητας, της γλώσσας, της θρησκείας, της ιδεολογίας, της ηλικίας, της ασθένειας ή αναπηρίας, του γενετήσιου προσανατολισμού ή του επαγγέλματος. 2. Δεν επιτρέπεται η προβολή μειωτικών, ρατσιστικών, ξενοφοβικών ή σεξιστικών μηνυμάτων και χαρακτηρισμών καθώς και μισαλλόδοξων θέσεων και γενικά δεν πρέπει να θίγονται εθνοτικές και θρησκευτικές μειονότητες και άλλες ευάλωτες ή ανίσχυρες πληθυσμιακές ομάδες.”

Παρά τις προθέσεις της νομοθεσίας όμως, σε μια εποχή που η ρατσιστική βία κλιμακώνεται, ξεκινώντας από τη ρητορική μίσους και φθάνοντας μέχρι τις ολοένα και συχνότερες δολοφονίες μεταναστών, συχνά τα παραδοσιακά, αλλά και τα σύγχρονα (social) media, συνδράμουν στην διάχυση του εθνικιστικού λόγου. Μέσα από αυτά αναπαράγονται κατασκευασμένες παραδόσεις. Η νέα διάσταση των ηλεκτρονικών μέσων εγκαινιάζει και νέες μορφές διαλόγου. Ο όγκος των πληροφοριών στα μέσα αυτά είναι επίπλαστος καθώς έχουμε το φαινόμενο των mirror sites τα οποία αντιγράφουν την ίδια πληροφορία πολλές φορές. Επίσης η ανωνυμία και η μη εντοπίσιμη πηγή της πληροφορίας συμβάλουν σε αυτό. Τα μέσα αυτά παράγουν «γεγονότα» τα οποία τρέφουν τον τύπο και την κεντρική σκηνή. Όταν τα ΜΜΕ δημοσιεύουν φωτογραφίες οροθετικών γυναικών και δημόσιες συλλήψεις μεταναστών, αφήνουν χώρο για κάθε αντιδραστική αφήγηση που μπορεί να οδηγήσει και σε πράξεις βίας. Η συστηματική παρουσίαση νεοναζιστών από μεσημεριανές και βραδινές «ψυχαγωγικές» τηλεοπτικές εκπομπές μετατρέπει σε «γραφικό» και «ανθρώπινο», επομένως ακίνδυνο, το σύγχρονο πρόσωπο του φασισμού και εντάσσει στο αποδεκτό life style την επίδειξη της ωμής βίας, εν μέσω της απαξίωσης των παραδοσιακών ΜΜΕ, ηλεκτρονικών και έντυπων, και ενόψει της απονομιμοποίησης της πολιτικής. Ενημερωτικές εκπομπές δεν προβάλλουν κανένα ουσιαστικό αντίλογο όταν στελέχη της ΧΑ διαψεύδουν με μια απλή δήλωση κάθε σχέση τους

με τον ναζισμό. Στην Ελλάδα μια σειρά από αξίες και δομές που αφορούν την πρόσληψη της ετερότητας, το σεβασμό της διαφορετικότητας και την κατοχύρωση ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν έχουν συγκροτήσει συλλογική συνείδηση. Συχνά στα ΜΜΕ γίνεται μια υπερπροβολή τόσο της εθνικότητας ή της θρησκείας του δράστη ενός εγκλήματος όσο και του βαθιά λαϊκιστικού, «οργισμένου» και βίαιου λόγου (εάν όχι της βίαιης πράξης), ο οποίος είναι εμποτισμένος με φυλετικό μίσος, «νομιμοποιεί» ουσιαστικά το λόγο αυτό και εν τέλει διαμορφώνει συγκρουσιακές και εμπόλεμες συλλογικές συνειδήσεις.

Οι πρακτικές παραγωγής ειδήσεων σχετικά με τη διαφορετικότητα, τη μετανάστευση και το άσυλο έρχονται αντιμέτωπες με πολλαπλές προκλήσεις. Τα νέα συλλέγονται την στιγμή που συμβαίνει κάτι που μπορεί να προκαλέσει εντύπωση (περίπτωση της Ρομά μικρής Μαρίας το 2014), κι άρα αξίζει να αναφερθεί. Αυτό συνήθως σχετίζεται με μια αρνητική διάσταση των ίδιων των Ρομά ή των μεταναστών. Η γενική πολιτική ατζέντα επηρεάζει έντονα τον τρόπο που παρουσιάζονται στις ειδήσεις τα θέματα που σχετίζονται με το άσυλο και τη μετανάστευση. Η κάλυψη θεμάτων μετανάστευσης από τα ΜΜΕ συχνά βασίζεται στην αντίθεση μεταξύ ενός θετικού «εμείς» κι ενός αρνητικού «αυτοί». Οι μετανάστες, οι πρόσφυγες και «οι άλλοι» συχνά παρουσιάζονται όχι ως μεμονωμένα άτομα, αλλά ως ομάδα, στην οποία είτε αποδίδονται χαρακτηριστικά απειλής είτε συνδέεται με προβλήματα όπως εγκληματικές πράξεις και συγκρούσεις, παρά τη χρήση σε συγκεκριμένες περιπτώσεις γενικών ανθρωπιστικών επιχειρημάτων. Το θέμα της μετανάστευσης δεν καλύπτεται από τα μέσα ενημέρωσης με μία συνεχή ροή ειδήσεων. Ενώ τα ΜΜΕ τείνουν να κατακλύζουν τον ειδησεογραφικό χώρο με άμεση κάλυψη στην περίπτωση που συμβαίνει κάτι δραματικό, το ενδιαφέρον τους αυτό εκλείπει όταν οι συνθήκες είναι «κανονικές». Με αυτό τον τρόπο, ωστόσο, το κοινό μαθαίνει να συνδέει την μετανάστευση με μια θεματική «προβλήματος/σύγκρουσης/δυσκολίας». Η αναπαράσταση των Μουσουλμάνων από τα μέσα ενημέρωσης, γίνεται στερεοτυπικά, π.χ. η σύνδεση των μουσουλμάνων ανδρών με τον θρησκευτικό φονταμενταλισμό και η παρουσίαση των μουσουλμάνων γυναικών ως θύματα ενός οπισθοδρομικού πολιτισμού και θρησκευτικών επιταγών που τις υποτιμούν. Η έρευνα, η δημοσιογραφική κάλυψη και ο διάλογος όσον αφορά τη θέση των Μουσουλμάνων απεικονίζει το Ισλάμ ως απειλή για την ασφάλεια, τον πολιτισμό και τις θεμελιώδεις αξίες της Δύσης. Αυτό έχει επίσης οδηγήσει σε μια γενική μετατόπιση του νοήματος όταν συζητούνται θέματα μεταναστών από την έννοια της συμμετοχής προς αυτήν της σύγκρουσης, και σε ορισμένες περιπτώσεις στην ανάμειξη της εγχώριας ειδησεογραφίας με στοιχεία από εξωτερικό ρεπορτάζ σχετικά με διεθνείς συγκρούσεις.

Στα αστυνομικά δελτία εξακολουθεί να αναφέρεται η εθνική ή εθνοτική καταγωγή των υπόπτων. Φαίνεται μάλιστα ότι η ευαισθητοποίηση να μην συμβαίνει αυτό υπάρχει ολοένα και λιγότερο. Σε γενικές γραμμές, οι μετανάστες δεύτερης και τρίτης γενιάς είναι περισσότερο ορατοί, αναφέρονται συχνότερα και η απεικόνισή τους είναι πιο ισορροπημένη σε σχέση με εκείνη των νέων μεταναστών ή προσφύγων. Αρκετές μελέτες υποστηρίζουν ότι η αναφορά σε

μειονοτικές και μεταναστευτικές πηγές είναι ακόμα αρκετά περιορισμένη, αλλά είναι ποιοτικά λίγο καλύτερη στον τοπικό τύπο. Οι δημοσιογράφοι σημειώνουν επίσης ότι η ορατότητα των μεταναστών στην τηλεόραση είναι πιο εύκολο να επιτευχθεί στα πλαίσια προγραμμάτων ειδικού ενδιαφέροντος και ψυχαγωγίας, σε σχέση με τα κεντρικά δελτία ειδήσεων και τις πολιτικές εκπομπές.

Ρατσισμός και διακρίσεις στην ελληνική εκπαίδευση

Στην ελληνική εκπαίδευση εντοπίζεται ανάλογη κατάσταση στα ζητήματα ρατσισμού και διακρίσεων με αυτήν που επικρατεί στις περισσότερες από τις εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής στη χώρα. Υπάρχουν ζητήματα νομοθετικού πλαισίου, ρατσιστικών πρακτικών από εκπαιδευτικούς, ρατσιστικών συμπεριφορών γονέων ή μαθητών, με μια ιδιαίτερη έξαρση την τελευταία διετία, πράγμα που συνδέεται άμεσα με την άνοδο της Χρυσής Αυγής, ενός κόμματος με δεδηλωμένο ρατσιστικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα, αλλά και με την υιοθέτηση εκ μέρους της κυβέρνησης και των ΜΜΕ μιας πρόδηλα ρατσιστικής και ξενόφοβης ατζέντας.

Με βάση το ισχύον νομικό πλαίσιο λοιπόν, το ελληνικό σχολείο είναι ένα σχολείο στο οποίο μπορούν να φοιτήσουν ισότιμα και χωρίς διακρίσεις όλα τα παιδιά που ζουν στην Ελλάδα – ανεξαρτήτως νομικού καθεστώτος των ιδίων ή της οικογένειάς τους. Σύμφωνα με τον βασικό νόμο που ρυθμίζει τα εκπαιδευτικά ζητήματα τον 1566/1985, «σκοπός της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι να συμβάλει στην ολόπλευρη, αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη των διανοητικών και ψυχοσωματικών δυνάμεων των μαθητών, ώστε, ανεξάρτητα από φύλο και καταγωγή, να έχουν τη δυνατότητα να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες και να ζήσουν δημιουργικά. Ειδικότερα υποβοηθεί τους μαθητές: [...] ε) Να αναπτύσσουν πνεύμα φιλίας και συνεργασίας με όλους τους λαούς της γης, προσβλέποντας σε έναν κόσμο καλύτερο, δίκαιο και ειρηνικό.» Μάλιστα, τα τελευταία 20 χρόνια το αναλυτικό πρόγραμμα και τα σχολικά εγχειρίδια τόσο της πρωτοβάθμιας, όσο και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης έχουν εναρμονιστεί σε μεγάλο βαθμό με τις παραπάνω αρχές και περιλαμβάνουν πολλές και ρητές αναφορές στα ανθρώπινα δικαιώματα, στο σεβασμό της διαφορετικότητας, στην ισότητα των δύο φύλων και σε ζητήματα ρατσισμού.

Βέβαια, η ελληνική εκπαίδευση παραμένει αρκούντως εθνοκεντρική και σε επίπεδο αναλυτικών προγραμμάτων, αλλά και σχολικών εγχειριδίων, και κάτι τέτοιο δύσκολα θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι βοηθά στην καλλιέργεια της ισότιμης αντιμετώπισης του «μη-Έλληνα» και στην εξάλειψη αντιλήψεων περί ανωτερότητας της «ελληνικής φυλής» που σαφώς περιέχουν έναν λανθάνοντα ρατσισμό, ο οποίος όπως αποδείχθηκε τα τελευταία χρόνια περίμενε μια αφορμή για να βγει με τον πλέον βίαιο τρόπο στο προσκήνιο.

Επίσης σύμφωνα με τον 1566/1985 στους σκοπούς της ελληνικής εκπαίδευσης περιλαμβάνεται το να υποβοηθήσει τους μαθητές «να διακατέχονται από πίστη προς την πατρίδα και τα γνήσια στοιχεία της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης.» Παρότι λοιπόν στην αμέσως επόμενη φράση διακηρύσσεται το απαραβίαστο της ελευθερίας της θρησκευτικής τους συνείδησης, είναι φανερό ότι οι μαθητές και οι μαθήτριες που δεν ανήκουν στην ορθόδοξη χριστιανική παράδοση βρίσκονται ήδη διακηρυκτικά σε θέση διάκρισης σε σχέση με τους ορθόδοξους χριστιανούς. Αυτό αντικατοπτρίζεται με ποικίλους τρόπους στη σχολική ζωή (πρωινή προσευχή, ύπαρξη χριστιανικών θρησκευτικών εικόνων στις σχολικές αίθουσες, σχολικές θρησκευτικές εορτές, εκκλησιασμοί κτλ.) και ιδιαίτερα στο μάθημα των θρησκευτικών που ακόμη και σήμερα είναι σε μεγάλο βαθμό κατηχητικού/ομολογιακού χαρακτήρα. Το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια υπάρχει μια σειρά διαδοχικών εγκυκλίων του Υπουργείου Παιδείας που σε διάφορες παραλλαγές δίνουν το δικαίωμα στον/ην αλλόδοξο/η μαθητή/τρια να μην παρακολουθήσει το συγκεκριμένο μάθημα μετά από αίτηση του γονέα/κηδεμόνα³⁰ δεν αίρει τη διάκριση, αφού αυτοί/ες ουσιαστικά αποκλείονται/απομονώνονται μερικώς από τη ζωή της σχολικής τους τάξης στη βάση του θρησκευματος και στοχοποιούνται ως «διαφορετικοί.»

Τέλος, όσον αφορά το νομοθετικό πλαίσιο, αξίζει να σημειωθεί η ελλιπής ανταπόκριση της ελληνικής πολιτείας στο ζήτημα της εκπαίδευσης των αλλοδαπών και παλιννοστούντων μαθητών/τριων που βρέθηκαν στην Ελλάδα από τις αρχές της δεκαετίας του '90, καθώς η Ελλάδα μετατράπηκε για πρώτη φορά στη σύγχρονη ιστορία της σε χώρα υποδοχής μεταναστών. Χαρακτηριστικά, ο νόμος 2413/1996 με τον οποίο κυρώνεται η διεθνής σύμβαση για τη διαπολιτισμική εκπαίδευση και ο οποίος περιλαμβάνει 81 άρθρα έκτασης 69 σελίδων, αφιερώνει στην ίδια τη διαπολιτισμική εκπαίδευση μόλις τέσσερα άρθρα συνολικής έκτασης μισής σελίδας³¹. Με βάση αυτόν το νόμο λειτουργούν 26 διαπολιτισμικά σχολεία και μερικές εκατοντάδες τάξεις υποδοχής, με τον αριθμό των τελευταίων να ποικίλλει ανάλογα με τα διαθέσιμα κονδύλια, όταν ο αριθμός των αλλοδαπών και παλιννοστούντων μαθητών είναι άνω των 100.000. Όλα τα παραπάνω οδηγούν έναν μεγάλο αριθμό αυτών των μαθητών στη σχολική περιθωριοποίηση ή/και απόρριψη, καθώς πολλοί συνεχίζουν με δυσκολία τις σπουδές τους στο γυμνάσιο και με ακόμη μεγαλύτερη δυσκολία μετά από αυτό, κυρίως λόγω της ελλιπούς εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας, ενώ φυσικά η διδασκαλία της μητρικής τους πέραν των διαπολιτισμικών σχολείων είναι μάλλον η εξαίρεση παρά ο κανόνας. Διαπιστώνεται λοιπόν μια έμμεση πολιτική διακρίσεων σε σχέση με αυτούς τους μαθητές, αφού η στάση της ελληνικής πολιτείας απέναντί τους πολύ απέχει από το να τους δίνει τη δυνατότητα ισότιμης εκπαιδευτικής (και συνακόλουθα επαγγελματικής) εξέλιξης.

30 Η τελευταία είναι η: http://union.atheia.gr/wp-content/uploads/2013/09/nea_egkyklios_mathima_thriskyton_133099_G2_19_9_2013.pdf

31 http://dide.fth.sch.gr/lows/n2413_1996.pdf

Πέρα όμως από τους νόμους και τις εγκυκλίους του Υπουργείου Παιδείας υπάρχει και η καθημερινή σχολική πρακτική, στην οποία έχουν διαπιστωθεί συμπεριφορές διάκρισης, αν όχι ρατσισμού, οι οποίες εμπλέκουν τη διεύθυνση του σχολείου, συλλόγους εκπαιδευτικών ή μεμονωμένους εκπαιδευτικούς, αλλά και τη μαθητική κοινότητα και τις τοπικές κοινωνίες, συχνά σε ευθεία αντίθεση με την κείμενη νομοθεσία.

Ένα από τα γνωστότερα παραδείγματα αυτής της κατηγορίας είναι ο λεγόμενος «πόλεμος της σημαίας» που ξέσπασε για πρώτη φορά το 2000 όταν ένας Αλβανός μαθητής στη Νέα Μηχανιώνα επρόκειτο, σύμφωνα με το νόμο, να είναι ο σημαιοφόρος του γυμνασίου του ως αριστούχος, πράγμα που ξεσήκωσε τεράστιες αντιδράσεις στην τοπική κοινωνία, με το μαθητή να παραιτείται τελικά του δικαιώματός του. Το ίδιο επαναλήφθηκε τρία χρόνια αργότερα με τους συμμαθητές του Αλβανού μαθητή να προχωρούν ακόμη και σε κατάληψη του σχολείου τους για να μη γίνει σημαιοφόρος. Έκτοτε το θέμα επανέρχεται συχνά-πυκνά κάθε φορά που κάποιος/α αλλοδαπός/ή μαθητής/τρια αριστεύει σε σχολείο της πρωτοβάθμιας³² ή της δευτεροβάθμιας³³ εκπαίδευσης, αποκτώντας άλλοτε μεγαλύτερη και άλλοτε μικρότερη δημοσιότητα, με τη σχολική κοινότητα στο πλευρό των μαθητών αυτών, αλλά και μια μερίδα μαθητών, γονέων και πολιτών πάντα να αντιδρά.

Την τελευταία τριετία ο Συνήγορος του Πολίτη επενέβη σε δύο περιπτώσεις άρνησης εγγραφής/προαγωγής αλλοδαπών μαθητών με το πρόσχημα της μη προσκόμισης νομιμοποιητικών εγγράφων παραμονής στη χώρα ή άλλων δικαιολογητικών, με τη μία μάλιστα να καταγράφεται σε διαπολιτισμικό σχολείο³⁴. Παρότι πάντως κατά καιρούς ανάλογες περιπτώσεις έχουν δει το φως της δημοσιότητας, το φαινόμενο είναι μάλλον σπάνιο. Πιο γενικό είναι το φαινόμενο να ακούγονται ποιήματα ή κείμενα σε σχολικές εθνικές εορτές τα οποία περιέχουν βαριά μειωτικούς χαρακτηρισμούς για άλλους λαούς (κυρίως τους Τούρκους). Έχουν υπάρξει επίσης καταγγελίες για ρατσιστικές/σεξιστικές συμπεριφορές εκπαιδευτικών προς μαθητές, καθώς και για εκπαιδευτικούς που καλλιεργούσαν στην τάξη τους ξενοφοβικές απόψεις³⁵. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα φαινόμενα αυτά έχουν ενταθεί από το 2012 και μετά, όταν η άνοδος του ναζιστικού κόμματος της Χρυσής Αυγής «απελευθέρωσε» εκπαιδευτικούς

32 «Νέα υπόθεση Τσενάι στη Χαλκιδική» <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=258724>

33 “Δεν επέτρεψαν σε Αλβανίδα να παρελάσει ως σημαιοφόρος. Μέρες μισαλλοδοξίας, όπως στην υπόθεση Τσενάι, στο ΕΠΑΛ Φαρσάλων» <http://www.kolivas.de/archives/123424>

34 Συνήγορος του Πολίτη, Μη εγγραφή και μη προαγωγή στην επόμενη τάξη ανήλικων αλλοδαπών μαθητών, λόγω ελλείψεων στα δικαιολογητικά εγγραφής, Δεκ. 2013, (<http://www.synigoros.gr/resources/docs/462193.pdf>)

35 Ειδική Έκθεση Συνηγόρου του Πολίτη, Το φαινόμενο της ρατσιστικής βίας στην Ελλάδα και η αντιμετώπισή του, Αθήνα – Σεπτέμβριος 2013, σ. 59

φίλα προσκείμενους σε αυτή κάνοντας τους πιο τολμηρούς στην έκφραση τέτοιων απόψεων στο σχολικό περιβάλλον.

Αξίζει βέβαια να σημειωθεί ότι οι εκπαιδευτικοί που έχουν εκφράσει ανοιχτά ρατσιστικές αντιλήψεις είναι ένα ελάχιστο ποσοστό, ενώ πολλαπλάσιο είναι το ποσοστό των εκπαιδευτικών που αξιοποιώντας τις δυνατότητες που τους δίνει το αναλυτικό πρόγραμμα και τα σχολικά εγχειρίδια προχωρούν -ιδίως τα τελευταία χρόνια- σε πλήθος αντιρατσιστικών δράσεων, προγραμμάτων, project, προβολών στα σχολεία τους. Εξάλλου οι ρατσιστικές συμπεριφορές των μαθητών δεν γίνονται αποδεκτές από τους εκπαιδευτικούς και συνήθως γίνεται μια, ειλικρινής μεν λειψή δε, προσπάθεια να αντιμετωπιστούν με παιδαγωγικά μέσα, αφού περιορίζεται στη λεκτική καταδίκη των συμπεριφορών αυτών ή/και στην επιβολή πειθαρχικών κυρώσεων, χωρίς να ασχοληθεί το σχολείο σε βάθος με το θέμα, τους θύτες ή τα θύματα.

Τα πράγματα είναι διαφορετικά σε σχέση με τους μαθητές, καθώς ανάμεσά τους ο σχολικός εκφοβισμός, ο αποκλεισμός, η λεκτική και σωματική βία, ακόμη και συγκρούσεις μεταξύ ομάδων μαθητών με διαφορετική καταγωγή, που βασίζονται σε ρατσιστικά κίνητρα είναι μάλλον σύνθητες φαινόμενο, το οποίο γνωρίζει πρωτοφανή ένταση από το 2012 και μετά³⁶. Πρόκειται για δεκάδες περιστατικά που λαμβάνουν χώρα είτε εντός είτε εκτός του σχολείου, είτε μεταξύ μαθητών είτε μεταξύ μαθητών και εξωσχολικών. Πολλές φορές μάλιστα τα περιστατικά αυτά ξεκινούν από μια άσχετη αφορμή και καταλήγουν σε βίαιες ρατσιστικές συμπεριφορές. Από τα περιστατικά αυτά μονάχα ένα μικρό ποσοστό γνωστοποιείται ή καταγγέλλεται στη διεύθυνση του σχολείου, με την ίδια και το σύλλογο διδασκόντων να παρεμβαίνουν, αλλά όχι πάντα, και ένα ακόμη μικρότερο ποσοστό γίνεται γνωστό έξω από τα όρια της κάθε σχολικής κοινότητας. Αυτό συμβαίνει γιατί οι μαθητές που έχουν υπάρξει θύματα ή μάρτυρες τέτοιων συμπεριφορών φοβούνται τις συνέπειες μιας καταγγελίας στη διεύθυνση του σχολείου (στοχοποίηση-απομόνωση από τους συμμαθητές τους, αντίποινα), ενώ άλλοι θεωρούν ότι πρέπει «να λύνουν τους λογαριασμούς τους» μόνοι τους. Επιπλέον, οι περισσότεροι διευθυντές και σύλλογοι διδασκόντων φρονούν ότι τέτοια γεγονότα πρέπει να επιλύονται με παιδαγωγικό τρόπο εντός του σχολείου.

Ενδεικτικά, από το Συνήγορο του Πολίτη έχει καταγραφεί περίπτωση αλλοδαπής μαθήτριας που μετά από παρατεταμένη επιθετικότητα εις βάρος της εκ μέρους συμμαθητών της στο διαδίκτυο άλλαξε τελικά σχολείο χωρίς οι εκπαιδευτικοί του σχολείου της να μάθουν το λόγο παρά μόνο μετά την αποχώρησή της. Μαθητής επικοινωνήσε με το Συνήγορο του Πολίτη καταγγέλλοντας ότι ο ίδιος και ένας φίλος του γίνονταν στόχοι ρατσιστικής βίας λόγω του

36 Ειδική Έκθεση Συνηγόρου του Πολίτη, Το φαινόμενο της ρατσιστικής βίας στην Ελλάδα και η αντιμετώπισή του, Αθήνα – Σεπτέμβριος 2013, σσ. 56-59

σεξουαλικού τους προσανατολισμού. Μαθήτριά διένειμε φυλλάδια αντιρατσιστικού περιεχομένου στο προαύλιο του σχολείου της και δέχτηκε επίθεση από μαθητή συστεγαζόμενου σχολείου. Μαθήτριά αλβανικής καταγωγής τραυματίστηκε ελαφρά σε συμπλοκή για προσωπικούς λόγους μαθητών διαφορετικής καταγωγής και την επόμενη μέρα πήγε στο σχολείο με βαρύτερα τραύματα που της τα είχε προκαλέσει επίθεση ομάδας προσώπων εκτός σχολείου. Τέλος, αποκορύφωμα όλου αυτού του κρεσέντο βίας στα σχολεία μέχρι σήμερα, παρότι δεν είναι ευθέως ρατσιστική, αποτελεί η απόπειρα ανθρωποκτονίας εις βάρος μαθητή σε σχολείο του Παλαιού Φαλήρου από 21χρονο, μέλος της νεολαίας της Χρυσής Αυγής, ο οποίος καταδικάστηκε σε δέκα χρόνια φυλάκιση χωρίς αναστολή (υπόθεση Αποστολόπουλου)³⁷. Η αφορμή ήταν ότι το θύμα είχε εκφράσει τα αντιφασιστικά/ αντιρατσιστικά του πιστεύω σε συμμαθήτριά του, φίλη του δράστη.

Όπως γίνεται κατανοητό από τα παραπάνω, η άνοδος της Χρυσής Αυγής σχετίζεται άμεσα με την αύξηση των ρατσιστικών συμπεριφορών στη σχολική ζωή και αυτό είναι ακόμη πιο φανερό αν δούμε από τη μια την αύξηση των παρεμβάσεων ρατσιστικού χαρακτήρα εκ μέρους γονέων τόσο σε σχέση με εκπαιδευτικούς όσο και σε σχέση με μαθητές, και από την άλλη τις προγραμματικές διακηρύξεις του κόμματος αυτού στον τομέα της εκπαίδευσης, καθώς και τις «καταγγελίες» του εναντίον συγκεκριμένων εκπαιδευτικών για «αντιρατσιστική» (για τους ίδιους ο όρος είναι φυσικά αρνητικής χροιάς) προπαγάνδα.

Όσον αφορά τους γονείς, έχουν σημειωθεί, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, περιπτώσεις όπου ζήτησαν έντονα από το σχολείο των παιδιών τους την απομάκρυνση ή τη μη εγγραφή μαθητών λόγω καταγωγής (κυρίως Ρομά), αναπηρίας ή ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών. Επίσης, εκπαιδευτικοί έχουν αναφέρει ότι γονείς τους ξεκαθάρισαν πως τα παιδιά τους πρέπει να έχουν επαφή μόνο με Έλληνες μαθητές στο σχολείο. Άλλοι γονείς, κατά κανόνα υποστηρικτές της Χρυσής Αυγής, παραπονούνται στη διεύθυνση του σχολείου για εκπαιδευτικούς που, ακολουθώντας τη στοχοθεσία του αναλυτικού προγράμματος και τις οδηγίες για τη διδασκαλία των μαθημάτων, δίδασκαν την αποδοχή του άλλου, το σεβασμό στη διαφορετικότητα, την αντίθεση στο ρατσισμό. Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι κάτι ανάλογο συμβαίνει πολύ συχνά και με μαθητές που δηλώνουν ότι ανήκουν στη Χρυσή Αυγή και οι οποίοι έρχονται μέσα στη σχολική τάξη σε ευθεία λεκτική αντιπαράθεση με εκπαιδευτικούς που διδάσκουν τα παραπάνω. Και στις δυο περιπτώσεις έχουν υπάρξει λιγότερο ή περισσότερο κεκαλυμμένες απειλές προς τους εκπαιδευτικούς αυτούς.

37 Ιστολόγιο της Πρωτοβουλίας για την Πολιτική Αγωγή του Αντιφασιστικού Κινήματος, «Υπόθεση Αποστολόπουλου κλπ.»

<http://jailgoldendawn.wordpress.com/%CF%85%CF%80%CE%BF%CE%B8%CE%AD%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82/%CF%85%CF%80%CF%8C%CE%B8%CE%B5%CF%83%CE%B7-%CE%B1%CF%80%CE%BF%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%BB%CF%8C%CF%80%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%BF%CF%85-%CE%BA%CE%BB%CF%80/>

Η Χρυσή Αυγή ως ναζιστικό κόμμα έχει ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα βασισμένο στο ρατσισμό και τις διακρίσεις. Γί' αυτήν το σχολείο δεν μπορεί παρά να είναι μόνο για Έλληνες, σωματικά/ψυχικά αρτιμελείς και ετερόφυλους. Οι μετανάστες και γενικότερα ο Άλλος δεν έχουν θέση, σύμφωνα με τη Χρυσή Αυγή, στο ελληνικό σχολείο. Στελέχη της έχουν δηλώσει δημόσια ότι θα κάνουν εφόδους στα νηπιαγωγεία για να πετάξουν έξω τα παιδιά των αλλοδαπών και ζητούν στοιχεία για τον αριθμό των αλλοδαπών νηπίων και βρεφών στα κοινοτικά και δημοτικά νηπιαγωγεία και βρεφονηπιακούς σταθμούς³⁸, στο πρόγραμμά της διακηρύσσει ότι ζητά διαχωρισμό Ελλήνων και αλλοδαπών στα σχολεία «ώστε να μη μειώνεται το επίπεδο διδασκαλίας των Ελλήνων λόγω των γλωσσικών αδυναμιών των αλλοδαπών», ενώ ζητά «επανεγγραφή των ιστορικών βιβλίων και έμφαση στο μάθημα της Ελληνικής Ιστορίας. Ειδικές εξετάσεις για τους διδάσκοντες ώστε να επιβεβαιωθεί το γνωστικό τους επίπεδο και η εθνική τους συνείδηση.»³⁹ Πέρα από τις διακηρύξεις όμως, αυτό που φαίνεται ως τακτική της τα τελευταία δύο χρόνια είναι η καταγγελία στις εκπαιδευτικές αρχές κάθε αντιρατσιστικής ή αντιφασιστικής σχολικής εκδήλωσης που υποπίπτει στην αντίληψή της -πάντα σε περιοχές που νιώθει ισχυρή- χρησιμοποιώντας είτε ιδεολογικά επιχειρήματα είτε το πρόσχημα της νομιμότητας, με απώτερο στόχο τη δημιουργία ενός κλίματος φόβου σε όσους εκπαιδευτικούς στέκονται με ενεργό τρόπο ενάντιοι στη ρατσιστική τους ιδεολογία. Στο πλαίσιο αυτό έχει καταγγείλει είτε στον Τύπο είτε στη Βουλή, για παράδειγμα, εκπαιδευτική επίσκεψη σε εθελοντικό σχολείο που διδάσκει ελληνικά σε μετανάστες στη Θεσσαλονίκη⁴⁰, τη διεξαγωγή απογευματινής αντιφασιστικής εκδήλωσης διοργανωμένης από εκπαιδευτικούς σε σχολικό χώρο πάλι στη Θεσσαλονίκη⁴¹, εκπαιδευτικά προγράμματα για τη μετανάστευση και την προσφυγιά, αλλά και εκπαιδευτικούς για όσα διδάσκουν μες στην τάξη. Όλα αυτά συνήθως δεν έχουν ως αποτέλεσμα πειθαρχικές κυρώσεις για τους εκπαιδευτικούς, λειτουργούν όμως κάποιες φορές αποτρεπτικά, υπό την έννοια ότι κάποιιοι εκπαιδευτικοί κάνουν ένα βήμα πίσω στο αντιρατσιστικό τους έργο, και, βέβαια, ενθαρρύνουν τους ρατσιστές γονείς και μαθητές να γίνουν πιο επιθετικοί στο ζήτημα αυτό.

Είναι προφανές ότι όσο ο ρατσισμός, η ξενοφοβία, οι διακρίσεις είναι βασικό συστατικό της κοινωνικής ζωής στη χώρα και όσο εκπορεύεται από κεντρικές πολιτικές, το σχολείο δεν θα μπορέσει να απαλλαγεί πλήρως από τέτοια φαινόμενα. Όμως, καθώς ο ρόλος του είναι παιδευτικός και ουσιαστικά αποτελεί έναν κοινωνικό θεσμό που μπορεί να επηρεάσει ουσιαστικά τον τρόπο σκέψης και συμπεριφοράς των μελλοντικών πολιτών, είναι επιτακτικό να

38 <http://tvxs.gr/news/ellada/seira-pairnoyn-ta-nipia-sto-stoxastro-tis-xrysis-aygis>

39 <http://www.xryshaygh.com/index.php/kinima/thesis>, πρόσβαση 4 Ιουλίου 2014

40 http://gnomikilkis.blogspot.gr/2012/04/blog-post_4683.html

41 <http://www.alterthess.gr/content/plithos-paremvaseon-tis-hrysis-aygis-sta-sholeia>

ληφθούν όλα εκείνα τα μέτρα που μπορούν να το καταστήσουν πυρήνα αντιρατσισμού και κοινωνικό χώρο χωρίς διακρίσεις.

Πρωτοβουλίες για την καταπολέμηση του ρατσισμού

Οι κατά τόπους Αντιρατσιστικές Πρωτοβουλίες (Αθήνας, Θεσσαλονίκης κ.α.), η Κίνηση «Ενωμένοι ενάντια στο Ρατσισμό και τη Φασιστή Απειλή» (ΚΕΕΡΦΑ) και η Κίνηση «Απελάστε το Ρατσισμό» (ΚΑΡ) και αποτέλεσαν το βασικό κορμό των αντιρατσιστικών πρωτοβουλιών εδώ και πολλά χρόνια, θέτοντας το ζήτημα της κοινωνικής αλληλεγγύης και της δράσης με εκστρατείες όπως αυτή ενάντια στα στρατόπεδα κράτησης. Η Υπηρεσία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, ξεκίνησε μια εκστρατεία στις αρχές του 2012 με σύνθημα «Και ένα θύμα ρατσιστικής βίας είναι πολύ!» Παράλληλα, σε μια απόπειρα να χυθεί φως στα σιωπηλά εγκλήματα, ενώ βρίσκονται εγκλωβισμένοι στη χώρα μας, δημιουργήθηκε, με πρωτοβουλία της Υ.Α. και της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, στο οποίο συμμετέχουν 23 ΜΚΟ και άλλοι φορείς.

Οι μη κυβερνητικές οργανώσεις, τα συνδικάτα, τα ινστιτούτα, ο Συνήγορος του Πολίτη και άλλοι οργανισμοί στην Ελλάδα, παίζουν σημαντικό ρόλο σε ότι αφορά την καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και των διακρίσεων. Μέσω της συνεργασίας με οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών οι μετανάστες βρήκαν κάποιες φορές τρόπο να ενημερώνονται για διάφορα θέματα της ελληνικής πραγματικότητας, να μάθουν την ελληνική γλώσσα, να γνωρίσουν το νομικό πλαίσιο, να οργανώνονται και να λειτουργούν συλλογικά, να έχουν ιατρική περίθαλψη, να συνομιλούν με τους εκπροσώπους της ελληνικής κοινωνίας και τα Μ.Μ.Ε, να συζητούν για τα εργασιακά, ασφαλιστικά ακόμα και τα προσωπικά τους προβλήματα και να επικοινωνούν με τον Έλληνα πολίτη. Ζητούμενο παραμένει η αυτό-οργάνωση των μεταναστευτικών κοινοτήτων και ομάδων που υφίστανται διακρίσεις, ώστε να διεκδικούν τα δικαιώματά τους. Ανοικτά θέματα παραμένουν αν και κατά πόσο διαθέτουν τους απαραίτητους για το έργο τους οικονομικούς πόρους οι αντιρατσιστικές οργανώσεις, αν είναι αποδεκτές από το ευρύ κοινό λόγω των δράσεών τους που είναι να υποστηρίζουν θύματα ρατσισμού, πόσο αποτελεσματική είναι η λειτουργία τους με εθελοντές.

Καθώς οι μη διακρίσεις είναι ένα σχετικά νέο πεδίο δικαίου, οι οργανώσεις παίζουν σημαντικό ρόλο στην πληροφόρηση σχετικά με τις δυνατότητές του. Η δικαστική προσφυγή ως στρατηγική έχει έρθει στο προσκήνιο αφού είναι μια χρήσιμη τεχνική ως μέσο υπεράσπισης στο δικαστήριο, συγκεντρώνοντας στοιχεία, αξιολογώντας περιπτώσεις και παρέχοντας υπεράσπιση. Η προσφυγή στο δικαστήριο ως στρατηγική χρησιμοποιεί το νομικό σύστημα με σκοπό να δημιουργήσει μια ευρεία κοινωνική αλλαγή. Η αρχική εστίαση της δικαστικής προσφυγής είναι η νομική ή πολιτική αλλαγή μάλλον παρά η επανόρθωση της κατάστασης για

το θύμα, αν κι αυτοί οι δύο στόχοι δεν αλληλοαναιρούνται. Η στρατηγική αυτή σκοπεύει να πάει πέρα από μια ατομική περίπτωση και να δημιουργήσει ένα πλαίσιο ενισχυμένης προστασίας για όποιον είναι ευάλωτος στη διάκριση. Αλλάζοντας το νόμο ή δημιουργώντας νομολογία, μια ατομική περίπτωση μπορεί να έχει μεγάλη επίδραση που οδηγεί στην κοινωνική αλλαγή.

Η ΝΑ.Ε.Τ.Α., άμεση πράξη κατά της ρατσιστικής βίας, είναι συνεργασία ομάδων και προσώπων στη Θεσσαλονίκη με στόχο την υπεράσπιση της πόλης μας από νεοναζιστικές πρακτικές που εξαπλώνονται. Με τον όρο νεοναζιστικές πρακτικές εννοούνται περιστατικά εγκληματικών πράξεων ή βίαιων ενεργειών ή συμπεριφορών εξουτελιστικών και ταπεινωτικών σε βάρος ανθρώπων οι οποίοι στοχοποιούνται λόγω εθνικής καταγωγής, χρώματος, φύλου, πολιτικών ή θρησκευτικών πεποιθήσεων, αναπηρίας, ή σεξουαλικού προσανατολισμού. Οι στόχοι της ΝΑ.Ε.Τ.Α. είναι: Έγκαιρη ανάδειξη και διερεύνηση των περιστατικών ρατσιστικής βίας – ατιμωτικής μεταχείρισης, Νομική και ηθική υποστήριξη των θυμάτων, Προσφυγή στις αρμόδιες αρχές για θεσμική αντιμετώπισή τους, Δημόσια καταγγελία των περιστατικών, Δικτύωση και συντονισμός ατόμων και ομάδων για οργανωμένη κοινή δράση. Η κυριότερη περίπτωση με την οποία ασχολήθηκε η οργάνωση είναι η δικαστική καταδίκη ρατσιστικής συμπεριφοράς. Η καταγγελία αφορούσε στην επιλεκτική μεταχείριση δύο επιβατών αφρικανικής καταγωγής από οδηγό των λεωφορείων του Οργανισμού Αστικών Συγκοινωνιών Θεσσαλονίκης, που κατέληξε στο κατέβασμα τους από το λεωφορείο και στον διαπληκτισμό του οδηγού με τους επιβάτες. Μάλιστα, όταν κάποιος από αυτούς σχολίασαν ότι αυτή είναι φασιστική συμπεριφορά, τους επέδειξε το μενταγιόν με το σύμβολο της οργάνωσης, φωνάζοντας απειλητικά “ναι ρε, είμαι χρυσαυγίτης, έχω και τατουάζ στο μπράτσο, έχει κανείς κανένα πρόβλημα;”⁴²

Η πρωτοβουλία για την Πολιτική Αγωγή του Αντιφασιστικού Κινήματος ξεκίνησε από μια ομάδα δικηγόρων ενεργών στην ΚΕΕΡΦΑ (Κίνηση Ενωμένοι Ενάντια στο Ρατσισμό και τη Φασιστική Απειλή) με στόχο την εξάρθρωση της Χρυσής Αυγής όχι μόνο στους δρόμους και τις γειτονιές, αλλά και στο πεδίο της δικαστικής δίωξης που ξεκίνησε μετά τη δολοφονία του Παύλου Φύσσα και με την αξίωση να είναι το αντιφασιστικό κίνημα πολιτική αγωγή στη δίκη της Χρυσής Αυγής. Η αναφορά τους προς τον Άρειο Πάγο στάθηκε καθοριστική, ώστε να συμπεριληφθεί το «άγνωστο» πογκρόμ της Χρυσής Αυγής στην ογκώδη δικογραφία των ανακριτριών που χειρίζονται την υπόθεση.⁴³

Κατά τη διάρκεια της κρίσης έγινε σαφές ότι η φτώχεια, όπως και ο ρατσισμός, ριζώνει βαθύτερα και αναπτύσσεται γρηγορότερα εκεί ακριβώς όπου το κράτος και οι μηχανισμοί του

42 <http://charta.gr/o-ratsismos-telika-dikazetai-andreas-basileiou/>, πρόσβαση 30 Μαρτίου 2014

43 Οι ακτιβιστές που κυνηγούν τη Χρυσή Αυγή,

<http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22768&subid=2&pubid=64016027>, πρόσβαση 5 Ιουλίου 2014

αποσύρονται. Η απόσυρση αυτή μπορεί να έχει τη μορφή της άρνησης συνδρομής στα πρόσωπα που τη χρειάζονται, ιδίως όταν δεν έχουν το «σωστό» χρώμα, πριν απ' όλα όμως είναι απόσυρση από το ρόλο του ως μηχανισμού επίλυσης των κοινωνικών ζητημάτων. Δεδομένης λοιπόν της αδιαφορίας του κράτους για τα προβλήματα πρόνοιας, υγείας, στέγασης, σίτισης, για την αξιοπρεπή διαβίωση με ασφάλεια, γίνονται προσπάθειες να καλυφθεί το κενό με πρωτοβουλίες συλλογικοτήτων και οργανώσεων πολιτών, όπως τα Κοινωνικά Ιατρεία. Κεντρικής σημασίας είναι επίσης οι εκστρατείες, όπως αυτή για το κλείσιμο των στρατοπέδων αόριστης κράτησης των μεταναστών χωρίς χαρτιά, καθώς αποτελούν ευκαιρίας σύμπληξης συμμαχιών και συνεργειών μεταξύ φορέων δράσης. Οι φορείς αυτοί αποτελούν μόνιμους κόμβους αντιρατσιστικής δράσης, κυρίως με την παροχή μέσα από οργανωμένες δομές υπηρεσιών κοινωνικής στήριξης και αλληλεγγύης. Στις ρατσιστικές προκαταλήψεις με μεγάλη δυσκολία είναι δυνατόν να αναταχθούν πρωτοβουλίες απλώς με ορθολογική επιχειρηματολογία, ή προβολή προτύπων συμμόρφωσης και ανθρωπισμού, ή ευκαιριακή επίδειξη μαχητικότητας με μια “περιοδική” πορεία διαμαρτυρίας στις συνοικίες όπου μένουν κυρίως μετανάστες. Η πραγματική δυνατότητα επενέργειας στην οπτική γωνία των γηγενών πολιτών παρέχεται μόνο μέσα από δράσεις προσωπικής συνεύρεσης και συνεργασίας μέσα από δομές αλληλεγγύης, ιδίως όταν τελούν όλοι στην ίδια θέση, αυτή του λήπτη της αλληλέγγυας κοινωνικής υπηρεσίας, όπως χαρακτηριστικά συμβαίνει στις δομές αλληλέγγυας εκπαίδευσης, γλωσσομάθειας, ή ιατρικής φροντίδας. Η λογική της ανθρωπιστικής καμπάνιας, ή ακόμη χειρότερα της θεσμοποίησης του αντιρατσισμού, αποδείχθηκε απρόσφορη, για παράδειγμα με την ανακήρυξη απλώς ημέρας αφιερωμένης στον αντιρατσιστικό αγώνα. Όπως πιστοποιεί η εμπειρία ήδη του σχετικού “εορτασμού” στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, η λογική αυτή δημιουργεί την εντύπωση του εξαιρετικού, του τελετουργικού και μη συνήθους, που καθιστά τους αποδέκτες του μηνύματος αδιάφορους ή και τους συσπειρώνει αμυντικά και τους εγκλωβίζει. Η αντιρατσιστική προδιάθεση πρέπει να είναι μια κανονικότητα, μια καθημερινότητα.

Στο πλαίσιο σχετικής συζήτησης τον Απρίλιο 2014 προτάθηκε από τον Νίκο Νικήσιανη (Αντιρατσιστική Πρωτοβουλία Θεσσαλονίκης) μια τριμερής στρατηγική ανάπτυξη της αντιρατσιστικής δράσης⁴⁴: α) η παραδοσιακή πολιτικού ως επί το πλείστον χαρακτήρα

44 Ευρωπαϊκές εκλογές, δημοκρατία και διακρίσεις,

<http://symbiosis.org.gr/el/%CE%B4%CF%81%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%B9%CE%BF%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B5%CF%82/150-greek/2011-11-09-09-34-56/n%CE%B5%CE%B1-sym%CE%B2iosis/275-%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CE%B5%CE%BA%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AD%CF%82,-%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%AF%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CF%81%CE%AF%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82>, πρόσβαση 5 Ιουλίου 2014

αλληλεγγύη προς τις ομάδες που αποτελούν τους στόχους της ρατσιστικής απειλής με βάση κοινωνικά και ταξικά χαρακτηριστικά, όπως κατ' εξοχήν η συνεργασία με το Εργατικό Κέντρο της πόλης στη περίπτωση της απεργίας πείνας των μεταναστών χωρίς χαρτιά, β) η καταπολέμηση των στερεοτύπων και η ενημέρωση του ευρέως κοινού με δράσεις δημοσιότητας και καμπάνιες όπου αναδεικνύεται η ανθρωπιστική κυρίως όψη μέσα από την προσωπική ιδίως ιστορία των ευάλωτων προσώπων, γ) η δραστηριοποίηση για την ανάπτυξη δεσμών αλληλεγγύης και στήριξης μεταξύ των αλλοδαπών και άλλων ευάλωτων ομάδων και των λαϊκών εν γένει τάξεων, μέσα από δομές και ευκαιρίες για κοινωνική τους συνύπαρξη. Το τρίτο αυτό αποτελεί κατά πολλούς σήμερα μια προτεραιότητα που συμπυκνώνεται στο σύνθημα ότι ο αντιρατσισμός συμφέρει όλους μας. Οι μετανάστες ήταν ανέκαθεν η πιο ευάλωτη κοινωνική ομάδα στην πρόοδο του αυταρχισμού και του ολοκληρωτισμού, ένας “δούρειος ίππος”, όπως ειπώθηκε, για την απομείωση των δικαιωμάτων όλων. Αυτή η αποκαθολικοποίηση των δικαιωμάτων είναι και η απαρχή της γενικής τους καταπάτησης, γι' αυτό και θα πρέπει, ιδίως σήμερα μέσα σε ένα κλίμα εξάπλωσης της άκρας δεξιάς και με κυβερνήσεις που υιοθετούν την ακροδεξιά ατζέντα, η καταπολέμησή της με κάθε τρόπο να είναι ο πρώτιστος στόχος της αντιρατσιστικής στρατηγικής. Καθοριστική στη στρατηγική αυτή είναι η αξίωση μιας συνολικής διευθέτησης του νομικού καθεστώτος μεγάλου αριθμού μεταναστών που βρίσκονται από καιρό στη χώρα, όπως όσοι έχουν ροζ κάρτα, κάποιο είδος νομιμοποίησης δηλαδή που θα τους εξισώνει σε όσο μεγαλύτερο βαθμό, από σκοπιά κοινωνικών δικαιωμάτων τουλάχιστον, με τον τοπικό πληθυσμό.

III. Μια αποτίμηση της ικανότητας του ελληνικού νομικού συστήματος να καταπολεμήσει τα ρατσιστικά φαινόμενα

Μπροστά στις ιδιαίτερα ανησυχητικές αυτές διαπιστώσεις για τη κατάσταση της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ελλάδα, το γεγονός ότι η χώρα, από θεσμική σκοπιά, κάθε άλλο παρά στερείται νομικών εργαλείων για την αντιμετώπιση των ρατσιστικών φαινομένων, υποδηλώνει εκ του αποτελέσματος μια χαρακτηριστική αναποτελεσματικότητα των εργαλείων αυτών. Αυτό ακριβώς το εύλογο κατ' αρχήν συμπέρασμα υποκινεί και τις διάφορες γνώμες που διατυπώνονται από περισσότερες πλευρές για την ανάγκη ενίσχυσης του υφιστάμενου νομοθετικού πλαισίου με πιο αυστηρές και αποτελεσματικές ρυθμίσεις, ή κατ' άλλους με ρυθμίσεις στοχευμένες στην έκφραση και διακίνηση επικίνδυνων και προσβλητικών ιδεών. Δεν αρνείται εν προκειμένω κανείς ούτε την ακαταλληλότητα ορισμένων νομικών εργαλείων, ούτε την αναγκαιότητα της συμπλήρωσης της νομοθεσίας με ευφυή και αποτελεσματικά εργαλεία. Ωστόσο, η γενική κρίση περί αναποτελεσματικότητας του υφιστάμενου πλαισίου θα αποτελούσε υπεκφυγή αν δεν συνοδευόταν με μια ερμηνεία της αποτυχίας αυτής. Μια προσεκτικότερη ματιά καταδεικνύει ότι η παρούσα κατάσταση

προϊούσας εξάπλωσης διακρισιακών ή/και ανοικτά ρατσιστικών στάσεων στη κοινωνία και το κράτος δεν οφείλεται σε αποτυχία των ενεργειών των αρμοδίων κρατικών φορέων να την αναχαιτίσουν εφαρμόζοντας με συνέπεια το υφιστάμενο πλαίσιο. Αντίθετα, η πραγματικότητα καταδεικνύει ότι οφείλεται, μεταξύ άλλων, στη σχεδόν πλήρη -μέχρι εσχάτως τουλάχιστον- παράλειψη ή πρακτική αδυναμία εφαρμογής των θεσμικών αυτών μέτρων, οσοδήποτε επιτακτικός κι αν είναι θεωρητικά ο χαρακτήρας τους.

Η (μη) εφαρμογή “αντιρατσιστικού” νόμου

Πρώτη και χαρακτηριστικότερη ίσως περίπτωση είναι ο ίδιος ο λεγόμενος “αντιρατσιστικός” ν. 927/1971, καθώς η ύπαρξή του στο νομικό σύστημα είχε μηδαμινή επιρροή στην πραγματική κοινωνική ζωή και έχει απασχολήσει στην πράξη πολύ περισσότερο τους νομοθέτες παρά τους δικαστές και την αστυνομία. Έτσι είναι ενδεικτικό ότι καθ' όλη την τριανταπεντάχρονη διάρκειά του οι περιπτώσεις που δεν αρχειοθετήθηκαν από τον εισαγγελέα και έφτασαν σε δικαστικό ακροατήριο είναι μετρημένες στα δάχτυλα του ενός χεριού, ενώ μια και μόνη καταδίκη εκδόθηκε με βάση αυτόν, για να ανατραπεί και αυτή στη συνέχεια από το αρμόδιο εφετείο και τον Άρειο Πάγο. Πρόκειται για τη γνωστή περίπτωση του Κωνσταντίνου Πλεύρη, ιδιόρρυθμου αρχηγού διαφόρων σχημάτων της παραδοσιακής άκρας δεξιάς της χώρας και συγγραφέα του βιβλίου «Εβραίοι. Όλη η αλήθεια». Η τελική αθώωση του στηρίχθηκε εν μέρει -και ορθά ίσως, εφόσον πρόκειται για ένα βιβλίο και όχι για μια πύρινη ομιλία ενώπιον μαινόμενου πλήθους- στην ανάγκη παράλληλης διασφάλισης της ελευθερίας του λόγου μέσα σε μια δημοκρατία. Ωστόσο, οι δικαστές τόσο του Εφετείου όσο και του Αρείου Πάγου ένιωσαν την ανάγκη να προσθέσουν χαρακτηρισμούς του έργου ως “επιστημονικού και ιστορικού”, καθώς αυτό, παρά το πρόδηλα αντισημιτικό και νεοναζιστικό του περιεχόμενο, θεωρήθηκε ότι δεν στρέφεται κατά του Εβραϊσμού ή των Εβραίων αλλά μόνον κατά της πολιτικής συνωμοσίας των εβραϊσσιωνιστών. Ορθά επισημαίνεται σε πρόσφατη σχετική έκθεση ότι οι δικαστές των δικαστηρίων αυτών ουδέποτε επέδειξαν τη παραμικρή ευαισθησία σε άλλα ζητήματα ελεύθερης πολιτικής ή καλλιτεχνικής έκφρασης, ιδίως σε δίκες “βλασφημίας”, δεχόμενοι συνήθως τα αιτήματα μισαλλόδοξων συλλογικοτήτων για διακοπή λ.χ. προβολών, θεατρικών παραστάσεων, εκθέσεων κλπ. Αποτελεί εδραιωμένη γενική πεποίθηση ότι οι δικαστές διαπνέονται γενικά από δημοκρατικά αισθήματα και αυτό δεν μπορούμε παρά να το ελπίζουμε. Εντούτοις εκτιμάται ότι κατά καιρούς «έχουν υπάρξει νησίδες μέσα στη δικαιοσύνη -ποινική, αστική και κυρίως διοικητική- όπου αναπαράγονται κρίσεις που παραπέμπουν σε έναν πολύ ακραίο συντηρητισμό»⁴⁵. Η ίδια έρευνα καταγράφει αμφιλεγόμενες δικαστικές

45 Μελέτη για του ιδρύματος Rosa Luxembourg για τον ελληνικό κρατικό μηχανισμό: Αστυνομία, Στρατός, Εκκλησία, Δικαιοσύνη με τίτλο “Χαρτογραφώντας θυλάκους ακροδεξιού εξτρεμισμού και προσλήψεις ξενοφοβίας

αποφάσεις που επιτρέπουν ρατσιστικές πρακτικές ιδίως έναντι μεταναστών, ανέχονται πρακτικές ευτελισμού της ανθρώπινης προσωπικότητας, αλλά και αποφάσεις που επιτρέπουν την εκφορά αντισημιτικού και νεοναζιστικού λόγου.

Πρώτο συμπέρασμα λοιπόν από την (μη) εφαρμογή του ν. 927/1979 είναι ότι η αποτελεσματικότητα των ρυθμίσεων του στην πράξη δεν δοκιμάστηκε καν παρά μόνον στη περίπτωση των εμβληματικών εγκλημάτων μισαλλόδοξου λόγου. Αλλά και σε αυτή ακόμη την περίπτωση η αποτελεσματικότητά τους υπονομεύεται από ένα νομικό αλλά και ηθικοπολιτικό λόγο, τα όρια που θέτει η ανάγκη προστασίας της ελεύθερης έκφρασης.

Περαιτέρω όμως το συμπέρασμα αυτό αναδεικνύει την επίμονη παράλειψη, ενόσω έχουν μάλιστα από το 2001 και αρμοδιότητα αυτεπάγγελτης παρέμβασης, τόσο των εισαγγελικών αρχών όσο και της αστυνομίας να επιληφθούν περιπτώσεων όπου ο ρατσιστικός λόγος και οι μισαλλόδοξες λεκτικές πρακτικές δεν συνιστούσαν απλώς έκφραση γνώμης ή “επιστημονική” ιστοριογραφία, αλλά ήταν προδήλως συμπεριφορές υποκίνησης σε βίαιες εγκληματικές ενέργειες ή/και βαρύτατες προσβολές κατά της τιμής προσώπων. Ας θυμηθεί κανείς την ιαχή “γαμημένες Αλβανικές κωλοτρυπίδες” του Η. Παναγιώταρου, βουλευτή σήμερα της Χ.Α., έξω από τη θεατρική παράσταση Corpus Christi, που σκηνοθετούσε Αλβανός πολίτης)⁴⁶.

Τρίτον, σε συνδυασμό και με τα προηγούμενα συμπεράσματα, δικαιολογείται κανείς να υποθέσει ότι η μη εφαρμογή του νόμου συνδέεται όχι απλώς με μια χαρακτηριστική αδράνεια των διωκτικών αρχών, αλλά και με τη θετική στάση ή έστω στάση ευμενούς ανοχής αυτών των τελευταίων -αν όχι απέναντι στις συμπεριφορές αυτές ή τους δράστες τους (όπως ενδεχομένως συμβαίνει στη περίπτωση κρατικών λειτουργών ή οργάνων που συνδέονται με μισαλλόδοξες συλλογικότητες ή κόμματα), πάντως όμως απέναντι στην ιδεολογική ή πολιτική “κάλυψή” τους. Πιθανολογείται δε, όπως φαίνεται και από τις θρυλούμενες πάγιες αντιδράσεις θρησκευτικών κύκλων κατά της υιοθέτησης του “αντιρατσιστικού” νόμου εξ αρχής, ότι η ευμενής αδράνεια αυτή μεγιστοποιείται στις περιπτώσεις που πηγή της προσβολής μπορεί να είναι κάποιος επιφανής μισαλλόδοξος εκκλησιαστικός παράγοντας της εδώ επικρατούσης θρησκείας.

Τέλος, μπορεί ακόμη να συμπεράνει από την ελάχιστη εφαρμογή του ν. 927/1979 ότι η αναποτελεσματικότητα που οφείλεται στον ίδιο και όχι τις περιστάσεις εφαρμογής του βρίσκεται στο λεγόμενο ηπειρωτικό σύστημα, που υιοθετεί σε μεγάλο βαθμό ο ίδιος, δηλαδή η στρατηγική της παρέμβασης στην δημόσια διάδοση των ρατσιστικών γνώμων, απόψεων και εν γένει μηνυμάτων προκειμένου να καταπολεμηθούν οι προσβλητικές και επικίνδυνες ιδέες που

ή ρατσισμού στο ελληνικό κράτος" (2014), <http://rosalux.gr/event/akrodexios-extremismos-ratsismos-kai-xenofovia-stin-ellada-i-koryfi-toy-pagovounoy>

46 <http://www.gazzetta.gr/politiki/article/333730-panagiotaros-teleiosate-poystir-kmpixtes>

εκφράζουν. Το πρόβλημα δεν είναι μόνο ηθικοπολιτικής φύσης, είναι και απόλυτα πρακτικό. Το σύστημα αυτό προωθεί τη συμβολική τιμωρία ιδεών στο πρόσωπο των φορέων τους, χωρίς να είναι σε θέση να ανακόψει τη διάδοσή τους που θα εξακολουθεί στις σημερινές περιστάσεις της διαδικτυακής επικοινωνίας με ευκολία αλλά και με το φωτοστέφανο της απαγορευμένης αλήθειας. Κυρίως όμως είναι η εύκολη, αλλά επικίνδυνη για τη δημοκρατία λύση που επιτρέπει σε κάποιον να παριστάνει ότι δρα, χωρίς όμως ουσιαστικά να έχει επαφή με το πραγματικό πρόβλημα που απαιτεί πολύ πιο σύνθετες δράσεις. Αυτό το συμπέρασμα έχει ειδική σημασία όσον αφορά τη προοπτική ψήφησης ενός νέου “αντιρατσιστικού” νόμου.

Ο νόμος για την ίση μεταχείριση και η αδυναμία του να αγγίξει την πραγματικότητα των διακρίσεων

Στο πεδίο της καταπολέμησης των διακρίσεων με βάση τα εργαλεία του ν. 3304/2005, υπάρχει μεγαλύτερη θεσμική κινητικότητα χωρίς ωστόσο αυτό να συνεπάγεται πραγματική αποτελεσματικότητα. Πριν απ' όλα, η αξιοποίηση των διατάξεων του νόμου αυτού από τις δικαστικές αρχές παραμένει απολύτως υποτονική στο πεδίο των απαγορευμένων λόγων διάκρισης με μοναδική εξαίρεση την περίπτωση της επέκτασης των κοινωνικών ωφελημάτων της μητρότητας και στους έχοντες την επιμέλεια πατέρες. Ακόμη χειρότερα, όποτε τέθηκε θέμα διακριτικής μεταχείρισης για λόγους εθνοφυλετικούς αυτό έγινε για μια αμφιλεγόμενη εξαίρεση των ομογενών και ορισμένων προνομίων τους έναντι των λοιπών αλλοδαπών από την εξισωτική ρύθμιση του νόμου. Εφαρμογή δε της ποινικής ρήτρας του νόμου έγινε για πρώτη φορά στην εννιάχρονη ιστορία του νόμου μόλις με τη προαναφερθείσα περίπτωση άρνησης παροχής υπηρεσίας για λόγους φυλετικούς από οδηγό του ΟΑΣΘ. Περαιτέρω όμως από τα όργανα στα οποία έχει ανατεθεί η εποπτεία της εφαρμογής αλλά και αρμοδιότητες ελέγχου, η μεν Επιτροπή Ίσης Μεταχείρισης στο Υπουργείο Δικαιοσύνης έχει πρακτικά από πολλού πάψει να λειτουργεί, ενώ το ΣΕΠΕ εκδηλώνει με κάθε ευκαιρία την αμηχανία του για τις αρμοδιότητες αυτές και την πρακτική αδυναμία του να συνεισφέρει σε αποτελεσματικούς ελέγχους και κυρώσεις, για νομικούς λόγους. Είναι ωστόσο αμφιλεγόμενη η επάρκεια των ελέγχων που διενεργούνται, όπως λ.χ. στη περίπτωση των καλλιεργητών της Μανωλάδας. Η μόνη αρχή που έχει διατηρήσει σταθερή τη δραστηριοποίησή της στη διερεύνηση καταγγελιών άνισης μεταχείρισης, είναι ο Συνήγορος του Πολίτη, κατά βάση όμως στον δημόσιο τομέα. Επισημαίνεται ότι η αρμοδιότητα του Συνηγόρου για ελέγχους κατ' εφαρμογή του ν. 3304/2005 καλύπτει μόνο τα πεδία της εκπαίδευσης, απασχόλησης και εν γένει παροχικής διοίκησης. Όσον αφορά τα θέματα που άπτονται της κυριαρχικής διοίκησης (αστυνομία, φυλακές, άδειες κ.ο.κ.) εφαρμόζει τη γενική του αρμοδιότητα για προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Έτσι, μεγάλο κομμάτι των διακρίσεων που συμβαίνουν στη χώρα, ακόμη και αν τα θύματά τους ήθελαν να τις καταγγείλουν, απλά περνούν απαρατήρητες, καθώς οι αντίστοιχα αρμόδιοι

θεσμικοί μηχανισμού αδρανούν. Αλλά και στην περίπτωση του Συνηγόρου η αποτελεσματικότητα της εφαρμογής είναι επίσης συζητήσιμη. Οι 50-60 ανά έτος καταγγελίες δεν αντικατοπτρίζουν την πραγματική ένταση του φαινομένου των διακρίσεων, καθώς ο αριθμός αυτός προσδιορίζεται από την ελάχιστη επίγνωση που τα περισσότερα πραγματικά θύματα έχουν για τη δυνατότητά τους να προσφύγουν, αλλά και από την πρακτική ευχέρειά τους να το κάνουν. Κυρίως όμως ακόμη και αν τέτοια γνώση ήταν επαρκώς διαδεδομένη, ελάχιστα θύματα νιώθουν ασφαλή τα ίδια (είναι λ.χ. συχνότατα άνθρωποι χωρίς χαρτιά) να κινήσουν την όποια διαδικασία τόσο από έλλειψη εμπιστοσύνης όσο και από φόβο συνεπειών σε βάρος τους. Το έργο ωστόσο του Συνηγόρου του Πολίτη μέσα από τις ετήσιες Ειδικές Εκθέσεις του⁴⁷ για τη κατάσταση της ίσης μεταχείρισης στη χώρα, είναι αποκαλυπτικό δομικών και συστηματικών διακρίσεων, εγγεγραμμένων στη δράση της ελληνικής διοίκησης σε βάρος μειονοτήτων, κατ' εξοχήν δε των Ρομά (από βίαιες κατεδαφίσεις καταυλισμών μέχρι άρνηση χορήγησης πιστοποιητικού) και των αλλοδαπών. Ειδικά ως προς την περίπτωση αυτών των τελευταίων, πρέπει να σημειωθεί ότι ο νόμος ρητώς εξαιρεί από την έννοια της απαγορευμένης διάκρισης, αυτές ο λόγος των οποίων είναι η αλλοδαπή ιθαγένεια. Ο Συνήγορος του Πολίτη είχε επισημάνει ήδη από την πρώτη του σχετική έκθεση (2006) ότι η εξαίρεση αυτή για λόγους ιθαγένειας, με δεδομένη μάλιστα την εξαιρετικά συχνή νομοθετική πρόβλεψη της ελληνικής ιθαγένειας ως όρου για τη πρόσβαση σε μεγάλο αριθμό επαγγελματών ή τη λήψη κοινωνικών ωφελημάτων, είναι δυνατόν να υποκρύπτει μαζικές παραβιάσεις της αρχής της ίσης μεταχείρισης για λόγους φυλετικούς ή εθνικούς.

Σε κάθε περίπτωση, δυστυχώς, η επίλυση ακόμη και αυτών των περιπτώσεων που καταγγέλλονται είναι εξαιρετικά δυσχερής, ιδίως δε όταν συνδέεται με δομικά προβλήματα και αδικίες της διοίκησης, όπως στη περίπτωση των Ρομά. Σε αυτή τη δυσκολία, που καταλήγει μερικές φορές σε αναποτελεσματικότητα, συμβάλλει καθοριστικά εν τέλει η στάση της ίδιας της διοίκησης που παραμένει απρόθυμη αν όχι εχθρική ή κινείται μόνον στη βάση της δικής της προσωπικής ατζέντας των εμπλεκόμενων στελεχών της. Ειδικά στη περίπτωση διερεύνησης καταγγελιών σε βάρος αστυνομικών οργάνων, ο βαθμός της αποτελεσματικότητας εκμηδενίζεται μέσα σε ένα κυκεώνα προσχηματικών διαδικασιών πειθαρχικού ελέγχου, που εγγυάται ατιμωρησία εφόσον δεν έχει προκληθεί δημόσιο σκάνδαλο.⁴⁸

Το ρατσιστικό κίνητρο και η ενεργοποίηση της ποινικής μηχανής

47 Βρίσκονται αναρτημένες στο www.synigoros.gr

48 Βλ. ειδική έκθεση Συνηγόρου του Πολίτη για τη πειθαρχική διερεύνηση καταγγελιών σε βάρος αστυνομικών υπαλλήλων, 2006

Την ίδια ευμενή αδράνεια και απροθυμία επεδείκνυε μέχρι προσφάτως η ποινική μηχανή του κράτους και στη περίπτωση της εφαρμογής της πρόβλεψης για το ρατσιστικό κίνητρο. Παρά τη συχνή επίκληση της από τους εγκαλούντες ιδίως σε περίπτωση εκπροσώπησής τους από δυναμικές οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, η διάταξη παρέμενε σε σχεδόν απόλυτη αχρησία. Η κατάσταση ωστόσο μετεβλήθη άρδην κατά τον τελευταίο ένα χρόνο. Μετά από πιέσεις του αντιρατσιστικού/αντιφασιστικού κινήματος, της κοινωνίας των πολιτών και της διεθνούς κοινής γνώμης, η κυβέρνηση αναγκάστηκε να ενδιαφερθεί για την ακατάσχετη διάδοση της επιρροής της Χρυσής Αυγής και, κυρίως, την αποθράσυνση των μελών της με καθημερινές σχεδόν επιθέσεις σε αλλοδαπούς. Η προαναφερθείσα δημιουργία με το ΠΔ 132/2012 νέων εξειδικευμένων υπηρεσιών σε κάθε Αστυνομική Διεύθυνση της ΕΛ.ΑΣ. Τμημάτων ή Γραφείων Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας συνδυάστηκε επωφελώς με τον διορισμό ειδικού εισαγγελέα, αρμόδιου για τη συγκέντρωση και εποπτεία δικογραφιών που αφορούν υποθέσεις φυλετικού μίσους, ώστε να καταστεί πλέον δυνατή σε ορισμένο βαθμό η διερεύνηση του ρατσιστικού κινήτρου από πρόσωπα που διαθέτουν τη σχετική τεχνογνωσία, αλλά και να αμβλυνθούν φαινόμενα μεροληψίας που θα εμπόδιζαν λ.χ. αστυνομικά όργανα, που συνδέονται λόγω εντοπιότητα με τους δράστες, να ασκήσουν ανεπηρέαστα το έργο τους. Τη μεγάλη ώθηση ωστόσο έδωσε η συντονισμένη μετά από διάβημα του Υπουργού Δικαιοσύνης κινητοποίηση των διωκτικών μηχανισμών σε βάρος της ηγεσίας της Χρυσής Αυγής και μελών της εμπλεκόμενων σε εγκληματικές ενέργειες, την επομένη της δολοφονίας Φύσσα. Πλέον, οι περισσότερες δικογραφίες που έχουν συνταχθεί σχετικά και εκκρεμούν περιλαμβάνουν και την επίκληση της συγκεκριμένης ρύθμισης.

Είναι αληθές ότι ο καταϊγισμός ποινικών δίωξεων μετά το φόνο Φύσσα είχε ως ανακουφιστικό αποτέλεσμα τη δραστική μείωση των δημοσίων βίαιων ρατσιστικών επιθέσεων στρατιωτικού τύπου που η Χρυσή Αυγή είχε αναπτύξει ως πρότυπο “συμβολικής” δράσης. Το ίδιο “γενικοπροληπτικό” αποτέλεσμα σε ορισμένο βαθμό είχαν και συμβολικές καταδίκες, όπως αυτή του οδηγού του ΟΑΣΘ που πέτυχε η πλατφόρμα NaFTHA για άρνηση παροχής υπηρεσίας με ρατσιστικό κίνητρο.

Ωστόσο είναι πολύ συζητήσιμο αν το κρίσιμο αυτό αποτέλεσμα ήταν επίτευγμα της ενεργοποίησης κάποιας αντιρατσιστικής ρύθμισης. Αντίθετα, θα έλεγε κανείς ότι ήταν το προϊόν της απλής αλλά δραστικής και άμεσης ενεργοποίησης του ποινικού νόμου σε βάρος των βιαιοπραγούντων μετά από μια παρατεταμένη περίοδο αμηχανίας ή ευμενούς αδράνειας των διωκτικών μηχανισμών. Από τη σκοπιά δε αυτή το αν θα προσμετρηθεί ή όχι το ρατσιστικό κίνητρο ή όχι είναι συγκριτικά μάλλον δευτερεύον.

Το κρίσιμο συμπέρασμα που μπορεί να αντλήσει κανείς εν προκειμένω είναι ότι τα σημεία επιτυχίας του εγχειρήματος να καταπολεμηθεί ο ρατσισμός δεν οφείλονται στην έγκαιρη ποινική καταστολή των ρατσιστικών φαινομένων και μάλιστα με κάποια “αντιρατσιστική”

ρύθμιση, αλλά μάλλον στο απλό γεγονός της κινητοποίησης του κράτους ώστε να εκπληρώσει τον συνταγματικά επιβεβλημένο ρόλο του ως φορέα κοινωνικής ειρήνευσης και εγγύησης των δικαιωμάτων του καθενός. Ο ρατσισμός ριζώνει και αναπτύσσεται εκεί ακριβώς όπου το κράτος και οι μηχανισμοί του αποσύρονται. Η απόσυρση αυτή μπορεί να έχει τη μορφή της άρνησης της συνδρομής του στα πρόσωπα που τη χρειάζονται, ιδίως όταν δεν έχουν το «σωστό» χρώμα, πριν απ' όλα όμως είναι απόσυρση από το ρόλο τους ως μηχανισμού επίλυσης των κοινωνικών ζητημάτων. Και με αυτή την έννοια θύματα της κρατικής απόσυρσης είναι και όσοι απλοί άνθρωποι συμμερίζονται ρατσιστικές απόψεις, επειδή ακριβώς η αδιαφορία του κράτους για τα πραγματικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν (λ.χ. από την δύσκολη συμβίωση με την ετερότητα σε μια υποβαθμισμένη γειτονιά) τους ώθησε έρμαιοι στις αγκάλες των εξτρεμιστικών ακροδεξιών ομάδων.

Το γενικότερο αυτό συμπέρασμα επιβεβαιώνει η κατάσταση σε επιμέρους κρίσιμα πεδία κοινωνικής δράσης, όπως η δημόσια επικοινωνία ή η εκπαίδευση, όπως αναφέρθηκε παραπάνω. Οι παλινωδίες στη συγκρότηση του ΕΣΡ και στη διευθέτηση της διάρκειας της θητείας των μελών του, μετά και από μια σειρά δικαστικών αποφάσεων που αμφισβητούν τη νομιμότητά τους, έχουν οδηγήσει την ανεξάρτητη αυτή αρχή στη πλήρη ανυποληψία. Το αναμενόμενο αποτέλεσμα της ηθικής, πολιτικής και, ίσως, νομικής ανυπαρξίας του είναι η απόλυτη ασυδοσία των ηλεκτρονικών μέσων ενημέρωσης την ανθρωποφαγική λειτουργία των οποίων ζούμε καθημερινά. Η πλήρης απουσία του κράτους ως ρυθμιστή και εγγυητή δικαιωμάτων είναι ακριβώς που και εδώ διασφαλίζει υπέρ του ρατσισμού την δυνατότητα μιας σχεδόν ακώλυτης διάδοσής του σε κάθε ακροατήριο. Αντίστοιχα η ουσιαστική αδιαφορία των αρμόδιων αρχών για το περιεχόμενο των προγραμμάτων σπουδών στο σχολείο και η απλή τυπική και προσχηματική εισαγωγή θεματικών ή δράσεων (όπως λ.χ. ένας αποστεωμένος εορτασμός της Παγκόσμιας Ημέρας κατά των διακρίσεων), αφήνει ανέπαφη τη σταθερή επιρροή της εθνοκεντρικής και κατηχητικής ιδεολογίας του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Και εδώ λοιπόν η απουσία του κράτους αφήνει συχνά τη σχολική διαδικασία έρμαιο πρωτοβουλιών εθνικά ανησυχούντων δασκάλων και καθηγητών ή συλλόγων γονέων.

Αν αντίθετα μπορεί να διακρίνει κανείς μια ενεργό θετική προοπτική προς το παρόν, αυτή φαίνεται να βρίσκεται στην αύξουσα κινητοποίηση και αυτενέργεια πολλών συλλογικοτήτων - όχι για την υποκατάστασή τους στο κενό που αφήνει η απόσυρση του κράτους (που απεδείχθη προσφιλής τακτική της ΧΑ), αλλά γιατί κινούνται στην κατεύθυνση της επαναφοράς του στον συνταγματικά επιβαλλόμενο ρόλο του διαμεσολαβητή των κοινωνικών εντάσεων και του εγγυητή της κοινής ελευθερίας και ισότητας όλων.

Είναι αναγκαίος ο νέος “αντιρατσιστικός” νόμος της κυβέρνησης;

Το συμπέρασμα αυτό είναι αναγκαίο να ληφθεί σοβαρά υπόψη από όσους εκτιμούν ότι η καταπολέμηση του ρατσισμού στην Ελλάδα απαιτεί ένα νέο εκσυγχρονισμένο νομοθετικό πλαίσιο, υπονοώντας με αυτό την προώθηση της ηπειρωτικού τύπου στρατηγικής της τιμωρίας της διάδοσης επικίνδυνων και προσβλητικών ιδεών, στην οποία επανέκαμψε το 2008 η Ευρωπαϊκή Ένωση. Σε συνέχεια της Κοινής Δράσης του που αναφέρθηκε παραπάνω (96/443/ΔΕΥ), με την οποία εξειδικεύθηκαν συγκεκριμένες κατευθύνσεις και μέτρα με στόχο τη διασφάλιση της αποτελεσματικής διεθνούς δικαστικής συνεργασίας, το Συμβούλιο ΕΕ με την υπ. αριθμ. 2008/913/ΔΕΥ Απόφαση - Πλαίσιο υιοθέτησε συγκεκριμένες κατευθύνσεις για την διαμόρφωση ενός επαρκέστερου πλαισίου καταπολέμησης μορφών ρατσισμού και ξενοφοβίας. Ειδικότερα, περιελήφθησαν και εμπλουτίστηκαν συγκεκριμένα αδικήματα προς κολασμό, εξειδικεύτηκε η υποχρέωση πρόβλεψης ποινικών κυρώσεων, τόσο για τους φυσικούς αυτουργούς των πράξεων, όσο και στις περιπτώσεις που συντρέχει ηθική αυτουργία, συνέργεια ή προτροπή. Τέλος, προβλέφθηκε ότι τυχόν ρατσιστικά και ξενοφοβικά κίνητρα για τις ως άνω συμπεριφορές ή πράξεις θα αποτελούν επιβαρυντικές περιστάσεις ή εναλλακτικά τα κίνητρα αυτά θα λαμβάνονται υπόψη κατά την επιμέτρηση των ποινών. Τα εθνικά κράτη όφειλαν να συμμορφωθούν με το περιεχόμενο της απόφασης μέχρι τις 28.11.2010, αν και οι επιμέρους διατάξεις της Απόφασης Πλαισίου περιλαμβάνουν δικλείδες που επιτρέπουν στα κράτη μέλη να αποφύγουν την υιοθέτηση ρυθμίσεων που προσκρούουν στο εθνικό τους σύνταγμα. Στο πλαίσιο αυτό κατά το τελευταίο ένα έτος έχει κατ' επανάληψη κατατεθεί και αποσυρθεί σχέδιο νέου "αντιρατσιστικού" νόμου που επεκτείνει την εμβέλεια των ποινικών διατάξεων του ν. 927/1979 και προσθέτει νέα ιδιώνα αδικήματα διάδοσης προσβλητικών ιδεών, όπως η άρνηση του ολοκαυτώματος. Είναι αξιοσημείωτο ότι τις κοινοβουλευτικές παλινωδίες της επανειλημμένης κατάθεση και απόσυρσης του σχεδίου επέτεινε το γεγονός ότι όλα τα κόμματα που εκπροσωπούνται στο κοινοβούλιο τελικά κατέθεσαν το δικό τους ξεχωριστό σχέδιο υπό τη μορφή πρότασης νόμου (της Χρυσής Αυγής συμπεριλαμβανομένης), καθιστώντας έτσι σαφές ότι εξακολουθεί να είναι πολιτικά αδύνατη μια συναίνεση για το περιεχόμενο ενός τέτοιου νόμου. Ωστόσο, ελπίζουμε να έχει καταστεί σαφές από όσα προηγήθηκαν ότι η ανάγκη καταπολέμησης του ρατσιστικού φαινομένου στην Ελλάδα δεν είναι ζήτημα συμβολικής τιμωρίας του προσβλητικού και επικίνδυνου λόγου, αλλά επαναφορά της κρατικής λειτουργίας στις συνταγματικές υποχρεώσεις της για την εγγύηση της κοινωνικής ειρήνης και την προστασία των δικαιωμάτων του καθενός. Και αυτός ο στόχος δεν ικανοποιείται με ποινικά νομοθετήματα, αλλά με σύνθετες στρατηγικές δράσεις σε βάθος χρόνου που αποβλέπουν εν τέλει στην στήριξη της κοινωνικής συνοχής και αλληλεγγύης χωρίς αποκλεισμούς και διακρίσεις.

IV. Προτάσεις

Οι σελίδες που προηγήθηκαν κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η αποτελεσματική καταπολέμηση του ρατσιστικού φαινομένου έγκειται στην επανενεργοποίηση του ρόλου του κράτους ως δημόσιου εγγυητή της κοινωνικής ειρήνης και συνοχής από τη μια, αλλά και των δικαιωμάτων του καθενός από την άλλη. Επισημάναμε μάλιστα ότι η απόσυρση του κράτους δημιουργεί το πρόσφορο έδαφος της υποκατάστασής του από τον απάνθρωπο αυταρχισμό του ρατσισμού που κρύβεται πίσω από τη κοινωνική αλληλεγγύη “μόνο για Έλληνες”. Παρακάτω εξειδικεύονται μια σειρά από ενδεικτικές κατευθύνσεις τις οποίες θα μπορούσε να ακολουθήσει επωφελώς μια στρατηγική αποτελεσματικής καταπολέμησης του ρατσισμού που δεν επαφίεται σε επικίνδυνα πατερναλιστικά παιχνίδια σε βάρος της δημοκρατικής ελευθερίας του λόγου, αλλά στοχεύει στον πυρήνα του προβλήματος που έγκειται στην εγγύηση της κοινωνικής συνοχής υπό όρους δημοκρατικής ελευθερίας για όλους. Αυτό βέβαια σημαίνει ότι μια τέτοια στρατηγική είναι σε θέση να έχει πλήρη αποτελέσματα μόνο στο πλαίσιο ενός συνολικότερου προγράμματος πολιτικής ισότητας και εν τέλει κοινωνικής δικαιοσύνης που θα οδηγήσει στην εξάλειψη ή έστω στην άμβλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων, βασικής γενεσιουργού αιτίας του ρατσισμού. Γι' αυτό και ο σχεδιασμός του αποτελεί αναπόφευκτα ίσως και μια πηγή απαισιοδοξίας για την άμεση ευόδωση ενός τέτοιου εγχειρήματος.

Διακρίσεις

- Ενίσχυση της συνολικής πρόσβασης στη δικαιοσύνη για τα θύματα του ρατσισμού και των διακρίσεων. Ειδικότερα, για τα θύματα - και αυτόπτες μάρτυρες των ρατσιστικών επιθέσεων που στερούνται νομιμοποιητικών εγγράφων και παροχή των κατάλληλων μέσων για την προστασία τους, όπως αναστολή αποφάσεων σύλληψης και απέλασης εναντίον των θυμάτων που καταθέτουν καταγγελία, χορήγηση άδειας διαμονής για ανθρωπιστικούς λόγους, παρόμοια με το πλαίσιο προστασίας για τα θύματα της εμπορίας ανθρώπων.
- Καταπολέμηση της ατιμωρησίας των δραστών των εγκλημάτων μίσους και όσων παραβιάζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα. Στην πράξη, η ατιμωρησία των δραστών είναι αποτέλεσμα του γεγονότος ότι η διάπραξη μιας πράξης με κίνητρο μίσος εθνικό, φυλετικό, ή θρησκευτικούς λόγους ή μίσος λόγω διαφοροποιημένων γενετήσιο προσανατολισμό, αν και συνιστά επιβαρυντική περίπτωση δεν εφαρμόζεται ούτε από την αστυνομία ούτε από τον εισαγγελέα στο στάδιο της ποινικής δίωξης. Το δικαστήριο μπορεί να θεωρήσει τα ρατσιστικά κίνητρα μόνο όταν συζητεί την ποινή που πρέπει να επιβληθεί. Με τη διάταξη αυτή, το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης έχει αποτύχει να προσδιορίσει, ερευνήσει επιμελώς και να τιμωρήσει τους δράστες των εγκλημάτων μίσους. Έτσι, το ελληνικό κράτος καλείται να θεσπίσει νομοθετικά μέτρα που θα διασφαλίζουν την συγκέντρωση των αποδείξεων και αποτελεσματική δίωξη.
- Παροχή μακροχρόνιας και συστηματικής κατάρτισης και εκπαίδευσης στις αστυνομικές αρχές, και πιο συγκεκριμένα για όσους στελεχώσουν τη λειτουργία των ειδικών Τμημάτων και

Γραφείων εντός της Ελληνικής Αστυνομίας, με σκοπό την αντιμετώπιση του φαινομένου της ρατσιστικής βίας (Π.Δ. 132/2012). Η κατάρτιση πρέπει να συνοδεύεται από μια ισχυρή θέση του ελληνικού κράτους εναντίον κάθε αστυνομικής βίας και αυθαιρεσίας.

- Οι 70 μονάδες καταπολέμησης του ρατσισμού και η τηλεφωνική γραμμή για την αναφορά ρατσιστικών περιστατικών είναι ένα ευπρόσδεκτο βήμα προς τα εμπρός. Ωστόσο, αυτές οι μονάδες πρέπει να έχουν επαρκείς πόρους και το προσωπικό τους, το οποίο θα πρέπει να περιλαμβάνει άτομα με γνώση των γλωσσών που ομιλούνται από τους καταγγέλλοντες, πρέπει να είναι συστηματικά και κατάλληλα καταρτισμένο για τα ανθρώπινα δικαιώματα και την καταπολέμηση των διακρίσεων. Επιπλέον, οι αρχές καλούνται να επεκτείνουν την εντολή των εν λόγω μονάδων, προκειμένου να περιλαμβάνει όλες τις μορφές εγκλημάτων μίσους.
- Το ελληνικό κράτος ενθαρρύνεται να ενισχύσει και να επεκτείνει το αξίωμα του εισαγγελέα κατά του ρατσισμού στην Αθήνα και σε άλλες ελληνικές περιφέρειες, έτσι ώστε ο αντιρατσιστικός νόμος να εφαρμόζεται αποτελεσματικά σε όλη τη χώρα.
- Το ελληνικό κράτος ενθαρρύνεται να παρέχει κατάλληλη κατάρτιση στους εισαγγελείς και δικαστές στην αντιρατσιστική νομοθεσία, τα εγκλήματα μίσους και στην έκθεση του ρατσιστικού κινήτρου.
- Βελτίωση της πρόσβασης στην απασχόληση για συγκεκριμένες μειονότητες νομιμοποιώντας τους νέους τύπους των θέσεων εργασίας και της απασχόλησης. Αυτό ισχύει ειδικά για τον πληθυσμό των Ρομά, όπως συλλέκτες απορριμμάτων. Το ελληνικό κράτος να εξετάσει τη νομιμοποίηση άτυπων μορφών απασχόλησης, καθώς αυτό μπορεί να είναι το πρώτο βήμα προς την προώθηση δεξιοτήτων, μείωση της αδήλωτης εργασίας και των εργατικών ατυχημάτων, προσοδοφόρο τόσο για τη φορολογία όσο και την προστασία των εργατικών δικαιωμάτων.
- Το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας θα πρέπει να αναπτύξει ισχυρότερες πρωτοβουλίες για τον ιδιωτικό και μη - ιδιωτικό τομέα για την καταπολέμηση της αδήλωτης εργασίας και να αυξήσει την πρόσβαση στην κοινωνική ασφάλιση με αυστηρότερο έλεγχο του συστήματος προστασίας και της αγοράς εργασίας.
- Παρακολούθηση πρακτικών διακρίσεων στην απασχόληση με τη δημιουργία μιας ειδικής ομάδας. Το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας ενθαρρύνεται να δημιουργήσει ένα ειδικό παρατηρητήριο για να συλλέξει επαρκή και αξιόπιστα στοιχεία, να παρακολουθεί τις άμεσες και έμμεσες πρακτικές διακρίσεων στην αγορά εργασίας, να δημοσιεύει εκθέσεις και να σχεδιάσει και να εφαρμόσει στρατηγικές για ίσες ευκαιρίες στην απασχόληση.

- Το ελληνικό κράτος θα πρέπει να εξασφαλίζει ότι ανεξάρτητοι φορείς, όπως ο Συνήγορος του Πολίτη, έχουν στη διάθεσή τους όλα τα μέσα για να τηρούν την εντολή τους. Επιπλέον, το κράτος πρέπει να επιβάλει τις δραστηριότητες όλων των άλλων φορέων που είναι αρμόδιοι για την καταπολέμηση των διακρίσεων και την προώθηση της ίσης μεταχείρισης.
- Η ελληνική πολιτεία οφείλει να λάβει όλα τα μέτρα για να εξασφαλίσει τον πλήρη σεβασμό των θρησκευτικών μειονοτήτων και τις λατρευτικές πρακτικές τους και κυρίως να αναγνωρίσει την ύπαρξη θρησκευτικών μειονοτήτων σε όλη την Ελλάδα και όχι μόνο στη Δυτική Θράκη.
- Η ελληνική πολιτεία οφείλει να λάβει όλα τα μέτρα για να εξασφαλίσει τον πλήρη σεβασμό της ελευθερίας της θρησκευτικής έκφρασης και τις λατρευτικές πρακτικές των διαφόρων θρησκευτικών ομάδων.

Μετανάστευση

- Το ελληνικό κράτος πρέπει να εξασφαλίζει τον πλήρη σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των μεταναστών. Η Ελλάδα πρέπει να σέβεται τα δικαιώματα των μεταναστών, κατά την είσοδό τους στη χώρα και να διασφαλίζει την πρόσβαση σε ανθρωπιστική βοήθεια.
- Αποποινικοποίηση της παράνομης μετανάστευσης. Επιπλέον, η υπερβολική χρήση και οι σκληρές συνθήκες της διοικητικής κράτησης των παράνομων μεταναστών πρέπει να αντιμετωπιστούν και να τερματιστούν αμέσως.
- Το ελληνικό κράτος πρέπει να επικυρώσει τη Διεθνή Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων Όλων των Εργαζομένων Μεταναστών και των Μελών των Οικογενειών τους⁴⁹ και να λάβει τα μέτρα για να εξασφαλίσει ότι οι μετανάστες των οποίων τα δικαιώματα έχουν παραβιαστεί μπορούν να ζητήσουν δικαστική προσφυγή.
- Επανεξέταση του νομικού πλαισίου για την απόκτηση ελληνικής ιθαγένειας, και ιδίως για τις διατάξεις που αφορούν την πολιτογράφηση και την ένταξη των παιδιών μεταναστών που διαμένουν μακροπρόθεσμα στη χώρα ή τα παιδιά που γεννιούνται στην Ελλάδα. Το κράτος θα πρέπει να λάβει όλα τα αναγκαία νομοθετικά μέτρα για να διαφυλαχθεί το δικαίωμα των παιδιών των μεταναστών στην εκπαίδευση, την ιθαγένεια και υπηκοότητα και να αναγνωρίσει το δικαίωμα της δεύτερης γενιάς - παιδιών των μεταναστών να ενταχθούν στην ελληνική κοινωνία.

49 Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων Όλων των Εργαζομένων Μεταναστών και των Μελών των Οικογενειών τους, που εγκρίθηκε από το ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης 45/158 της 18 Δεκεμβρίου 1990, [http://www2.ohchr.org/english/bodies/cmw/cmw . htm](http://www2.ohchr.org/english/bodies/cmw/cmw.htm)

- Να θεσπίσει την πολιτική συμμετοχή σε τοπικό επίπεδο των μεταναστών που διαμένουν μακρόχρονα και να προσχωρήσει στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Ιθαγένεια (1997) και να κυρώσει την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Συμμετοχή των Αλλοδαπών στη Δημόσια Ζωή σε Τοπικό Επίπεδο (1992).

Εκπαίδευση

- Το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων θα πρέπει να αναπτύξει και να εφαρμόσει πρωτοβουλίες σε όλα τα επίπεδα των σχολικών κοινοτήτων για την ευαισθητοποίηση κατά των διακρίσεων και του ρατσισμού και την προώθηση της αποδοχής της διαφορετικότητας. Οι πρωτοβουλίες πρέπει να στοχεύουν όχι μόνο οι μαθητές, αλλά και τους εκπαιδευτικούς. Το Υπουργείο Παιδείας θα πρέπει επίσης να λάβει μέτρα για όσους εκπαιδευτικούς εγκρίνουν άμεσες ή έμμεσες πρακτικές διακρίσεων.
- Ανάλυση εκ μέρους της πολιτείας νομοθετικών πρωτοβουλιών για την εξάλειψη νόμων, διατάξεων και πρακτικών που ενισχύουν άμεσα ή έμμεσα τις διακρίσεις στην εκπαίδευση: διαχωρισμός της εκπαίδευσης από τη θρησκευτική λατρεία, μετατροπή του μαθήματος των θρησκευτικών σε μάθημα θρησκευολογίας και όχι κατήχησης, συστηματικότερη διδασκαλία της ευρωπαϊκής και παγκόσμιας ιστορίας, θεσμική και οικονομική ενίσχυση των διαπολιτισμικών σχολείων και των τάξεων υποδοχής, ουσιαστική αναβάθμιση της αντιρατσιστικής παιδείας σε όλες τις βαθμίδες.
- Θεσμική θωράκιση και προστασία των εκπαιδευτικών που στο πλαίσιο των αναλυτικών προγραμμάτων διδάσκουν την αποδοχή της διαφορετικότητας και τον αντιρατσισμό ώστε να επιτελούν το έργο τους χωρίς φόβο.
- Στιβαρή και ακλόνητη απάντηση της πολιτείας σε κάθε ρατσιστική ή φασιστική απειλή στο χώρο του σχολείου, από όπου κι αν προέρχεται.
- Οι σύλλογοι διδασκόντων και οι εκπαιδευτικοί από τη μεριά τους θα πρέπει, βασισμένοι στο σκοπό, τους στόχους της εκπαίδευσης και τα αναλυτικά προγράμματα, να επεξεργαστούν θέματα για διδασκαλία σχετικά με την ξενοφοβία, το ρατσισμό, τα ανθρώπινα δικαιώματα. Για να είναι όμως αποτελεσματική η όποια παρέμβαση, είναι αναγκαίο η καταπολέμηση των διακρίσεων να διαπερνά ολόκληρη την εκπαιδευτική διαδικασία με έναν ολιστικό τρόπο και να μην περιορίζεται μονάχα σε στοχευμένα αντιρατσιστικά προγράμματα, που πολλές φορές ακριβώς λόγω της σφιχτής δομής τους δεν επιτυγχάνουν τους στόχους τους.
- Να γίνει το σχολείο «ανοιχτό στην κοινωνία», ώστε να αναδεικνύει τον πλούτο που όλα τα παιδιά μεταφέρουν, Έλληνες και μετανάστες μαθητές και μαθήτριες.

- Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών προς την κατεύθυνση της καλλιέργειας στους μαθητές και τις μαθήτριες των πανανθρώπινων αξιών (πχ. συνεργασία, αυτοεκτίμηση, ενσυναίσθηση, αποδοχή, αυτοσεβασμός, σεβασμός στους άλλους, αλληλεγγύη, κ.ά).
- Αποδόμηση εκ μέρους των εκπαιδευτικών, σε κάθε περίπτωση και όχι περιστασιακά, των ξενοφοβικών και ρατσιστικών μύθων και των προκαταλήψεων που τα παιδιά μεταφέρουν από την οικογένεια, τα ΜΜΕ ή την ευρύτερη κοινωνία.
- Παρέμβαση των ενώσεων - συλλόγων των εκπαιδευτικών για να επεξεργάζονται, ανάλογα με τις τοπικές ανάγκες, τρόπους και μέσα πρόληψης του ρατσισμού και του νεοφασισμού υποστηρίζοντας τη δουλειά των εκπαιδευτικών σε κάθε σχολείο.